

ESSENDROP JENS

Physisk oeconomisk Beskrivelse over Lier Præstegield i Aggershuus Stift i Norge

Kbh.
1761

Tillykke med din eBog

Du har modtaget en eBog via **Det Kongelige Biblioteks EOD-service**.

Vi håber, du vil finde den både nyttig og let at anvende. eBogen er leveret til dig som en søgbar PDF-fil, og det giver dig nogle særlige anvendelses-muligheder.

Hvordan du bruger eBogen

Læse på din skærm

Du kan åbne og læse eBogen via din almindelige PDF-reader, der ligeledes giver dig mulighed for at bladre mellem siderne og zoome i teksten.

Udskrive på din printer

Du kan skrive hele – eller enkelte sider af - eBogen ud på din egen printer.

Gemme på din computer

Du kan let gemme eBogen på din private computer, USB-nøgle eller diskette.

Søge tekst

Du kan søge efter ord, dele af ord eller hele sætninger, i eBogen ved at bruge PDF-Reader'ens indbyggede søgefacilitet. Denne finder du ved at klikke på ikonet "Search" , eller trykke på tastaturknapperne [Ctrl+f].

Kopiere og genbruge tekst

Du kan kopiere tekst fra eBogen ved at klikke på ikonet "Select toolbar" , indramme den tekst, du ønsker kopieret og trykke på tastaturknapperne [Ctrl+c]. Du indsætter teksten, hvor du ønsker det, ved at klikke [Ctrl+v].

Kopiere og genbruge billeder

Du kan kopiere billeder fra eBogen ved at klikke på ikonet "Snapshot Tool" og indramme billedet, du ønsker kopieret. Du indsætter billedet, hvor du ønsker det, ved at klikke [Ctrl+v].

Betingelser for brug

Bruger du eBøger fra Det Kongelige Biblioteks EOD-service accepterer du samtidig de betingelser, der knytter sig til brugen af disse pdf-filer. Den vigtigste af disse betingelser er, at du kun må anvende eBøgerne til personlig ikke-kommerciel brug.

Læs alle betingelserne på <http://books2ebooks.eu/odm/html/kb/da/agb.html>

Phyſiſk
Oeconomiſk
Beſkrivelse

over
Lier Præſtegiæld
i Aggershuus Stift i Norge
eſter egen Underſøgelse forfattet
af
J. Eſſendrop.

Kiøbenhavn, ſelges i den Rotheſke Boglade
paa Børſen 1761.

Handwritten text, likely a title or heading, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a subtitle or introductory paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a paragraph, appearing as faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Deres
Excellence
Høi- og Velbaarne Herre
H e r r
Hans von Mefeld
R i d d e r
Hs. Kongelig Majestet
til Dannemark og Norge &c. &c.
Høistbetroede Geheime-Raad
Første Deputered
i
Det Høilovlige Kammer-Collegio
og
Deputered
i
General Deconomie- og Commerce-
Collegio.

Druck
Grellen

Der 25. September 1777
1777

Stamm von Stills
1777

Dr. Angelis
1777

Der College

Dr. Angelis
1777

Naadigste Herre!

At jeg tager mig den under-
danigste Frihed at jire
denne liden Physiske Deconomiske
Afhandling med Deres Excel-
lences Høie Navn, og tilegne
Dem samme, udbeder jeg naa-
digst maatte vorde anseet.

Den Naade, med hvilken
Deres Excellence beegner alle,
men i sær Dem, som i redelig

Hensigt søger at ytre deres
Tanker til Landets Vre og For-
bedring, betager mig den ellers
havde Evil og Undseelse.

Den Opmerksomhed, mit Fæ-
drenelands, det fraliggende Nor-
ges, Belfært og Opkomst har sat
Naadigste Herre udi, og den
store Omsorg de allerede har vi-
set for samme, giver mig den
visse Forhaabning, at mit Fore-
tagende nyder et naadig Velbe-
hag og Bisald.

Den Erindring, Deres Ex-
cellence beholder af dem, som
efter

efter Deres Excellences eget
Exempel lader sig det almindelige
Beste være angelegen, og den
Fornøielse, Naadigste Herre be-
hager derover at ytre, forsikrer
mig at nyde en naadig Forsvar
og Beskyttelse. Jeg har altsaa
Aarsag at prise mig lykkelig, ved
at kunde overlevere dette lidet
Arbeide i en Herres Hænder,
Der til Rigerne's almindelige,
og Deconomiske Beste selv opof-
rer sin Indsigt, Lyst og utret-
telige Flid, og hvis naadige Bi-
fald ikke alene vil opmuntre mig
ved alle Leiligheder at anvende
mine Studeringer til de Physiske

og Deconomiske Videnskaber, men
endog understøtte min naturlige
Lyst og Drift til Landvæsenets
muelige Forbedring i mit Fæder-
neland.

Jeg henlever i dybeste Un-
derdanighed.

Deres Excellence
Naadigste Herres

Underdanigste Tjener

Jens Essendrop.

Til Læseren

Saa uomgiængelig som Materialier og
deslige Ting udfordres til at op=
føre en fuldkommen Bygning, saa nød=
vendig ansees uden Tvil den Kundskab,
man bør have om et hver Sted, forinden
et Lands tilforladelige og nyttige Beskri=
velse kan ventes.

I den Henseende og Diemerke over-
leveres herved Læseren en Physiske Deco-
mist Afhandling over Lier Præstegjæld
i Aggershuus Stift i Norge. Jeg til-
staaer, det havde blevet fornoeligere og
mere nyttigt, om jeg i Staden for et
Præstegjæld havde taget under lige Be-
tragtning det hele Fogderie: Men da
Omstændighederne saavel i Henseende til
Tiden, som Bekostningerne, der ved saadant
Arbeide nødvendig medgaaer, har hindret
den ønskelige Bidtlostighed, har jeg for
denne gang maattet lade det beroe ved en
mindre.

Det er uden Tvivl Mangel paa saa-
danne Underretninger, der kan legge os
for Dine et hvert Steds saavel Feil som

For-

Fordele i deres Deconomiske Indretninger, der hidindtil til Deels har hindret og opholdt den muelige Forbedring i Landvæsenet og dets Huusholdning. Det er og af den Aarsag de store Patrioter og høie Befordrere af det almindelige Beste har givet deres naadige Villie tilkiende, hvorledes de gierne saae, det enhver vilde meddele nogen Kundskab saavel om Stæderne selv, Agerdyrkningen med mere, som og om dens Hindringer, og de Midler, hvorved samme formodentlig kunde ryddes af Veien. Jeg blev derved anlediget, med al muelig Flid og Umage, deels efter den Kundskab, jeg allerede havde, deels efter den, jeg til den Ende yderligere samlede, at forfatte nærværende Afhandling.

Jeg har vel givet den Navn af Beskrivelse, men, foruden Beskrivelsen i sig selv, har jeg tilføiet adskillige Deconomiske Underretninger, og i visse Kapitler fremsat de Hoved-Regler, der henhører til Agerdyrkningens og Jordens rette og fordeelagtige Behandling, hvilke, omendskönt de til deels kunde synes en saadan Beskrivelse uvedkommende, jeg dog formener hverken skal ansees for unyttige eller ubehagelige, naar Agerdyrkningen betragtes, som den første, ypperste og største Grund = Støtte til et Lands Opkomst og Velstand.

Det feiler vel ikke, at saadanne Underretninger, grundede enten paa Skribentens egen eller andre kyndige Landmænds

Er:

Erfaring, efter de Steders Foranderlighed, hvorom der handles, jo vil tilbringe adskillige endog uventede Fordele. De Læsere, der omgaaes ved Landvæsenet, ville de ei alene sette i Bevægelse til at anstille adskillige nyttige Forsøg og Prover, men endog give dem Anledning til at legge sig efter flere Deconomiske Skrifter, hvilket Erfarenhed, af det lidet vi haver af deslige, bærer Vidne om, og paa den Maade kunde Kundskaben, omendstiont uformerkt, dog hastig tage til og forplantes fra den ene til den anden.

Hvad jeg i den Deel har skrevet og anført, er for det meste grundet paa egen Erfaring og ofte igientagne Forsøg, hvorhos jeg og tillige har betient mig af

ad-

adskillige fremmede Skribenteres Anviisning
og Veiledning, forhaabende i saa Maade,
at have søiet til den Kundskab, der kan
fornøie, det, der tillige kan bringe For-
deel og Nytte.

Da jeg saaledes har giort mine Læ-
sere Rede for Anledningen og Hensigten
af dette lidet Skrift, holder jeg det ufor-
nøden videre, end skeed er, at melde om
Indholden. Skulle nogen af dem, der
forhen besidde Kundskab i disse Tilfælde,
synes, at af mig paa nogle Steder er
brugt ufornøden Vidtløftighed, da tillades
mig at svare, at, om saa er, behager de
at troe, at hvad de anseer at være vidt-
løftig, ville vist nok andre derom uviden-
de have anseet for en Mangel, i Fald det
havde

havde blevet udelat, og mueligens jeg endda kan have forglemt et eller andet, som undgaaer dens Opmerksomhed, det daglig falder i Die.

Manglerne, som maatte findes, og de Feil, som mod min Villie kan have ind-
sneget sig, ønsker jeg maatte give andre Anledning at skrive mere fuldstændig og bedre, da det ingen skulde fornoie mere end mig; Overalt kan vel og tiene til min Unskyldning, for hvad i Fuldkommenheden kunde feile, at det er det første i sit Slag i disse Lande.

Foruden Aftegningen over Præstegjælden, ere tvende Kobberer tilføiede, som i visse Maader kan give Læseren noget
Begreb

Begreb om den her brugelige Maade at bygge paa, saa og om de Redskabe, som til Agerdyrkningen og det øvrige Landbrug bruges og nyttes. Hvorved jeg tillige formoder, Læseren vil finde den Fornøielse, som kan veie op mod det lidet, Bogen derved er bleven dyrere.

Capit=

Capitlernes Indhold.

- 1 Cap. Om Navnet, Grænserne og Størelsen. pag. 3
- 2 Cap. Om Grunden og Jord-Arterne. pag. 6
- 3 Cap. Nærmere Underretning om Jord-Arterne, og Maaden at behandle dem. pag. 11
- 4 Cap. Om Biergene, hvorledes de findes, med mere dertil hørende. pag. 27
- 5 Cap. Om Vandene, Elver og Kilder. pag. 37
- 6 Cap. Om Fiske. Slægterne og Fiskerier. pag. 43
- 7 Cap. Om Agerbruget og dets Behandling. pag. 48
- 8 Cap. Om de her brugelige Sædeslag. pag. 52
- 9 Cap. Om de Midler, der kan befordre Afgrødens Frugtbarhed. p. 70
- 10 Cap. Om Hindringerne til Agerdyrkningens Opkomst. pag. 103
- 11 Cap.

- 11 Cap. Om Engerne og deres Behandling. pag. 118
- 12 Cap. Om Humle, Urte. og Træ-Haver. pag. 131
- 13 Cap. Om Sommer-Græsning og de saa kaldede Sætre. p. 132
- 14 Cap. Om Skoven og dens Behandling. p. 146
- 15 Cap. Om Rydninger og Braate-Hugst. p. 161
- 16 Cap. Om de tamme og nyttige Creature. pag. 166
- 17 Cap. Om de vilde Dyr og Fugl. p. 178
- 18 Cap. Om Huse. Sav. og Mølle-Bygninger. pag. 187
- 19 Cap. Om Gierdes Gaardene. p. 193
- 20 Cap. Om de til Alger- og Skovs-Brug henhørende Redskabe med videre. pag. 200
- 21 Cap. Præstegældets Inddeeling og Indretninger. pag. 205
- 22 Cap. Om Folket, deres Leve-Måde, Nærings-Midler og Udgifter. pag. 226

Cap.

N

RINGERIGE

- a. Frogner-Kirke,
- b. Tranbye,
- c. Sylling,
- d. Gullaug-Gaard,
- e. Marmor-brud,
- f. Gaard-Horn,
- g. Vevsrud,
- h. Rustand,
- i. Siaastad,
- k. Hags-broen,
- l. Kjøstrud,
- m. Lohell,
- n. Askfieldel,
- o. Heeder,
- p. Rødkollen,
- q. Kjøfthollen,
- r. Ørte-kollen,
- s. Høfte-kollen,
- t. ere Sæterce,

HOLS-FIORDEN

MODUM

ASCHER

Glitra

FOER

ROGEN

DRAMS-FIORDEN

Grevskabet LARSBERG

Scala af en Norsk Mül

Afteigning
over

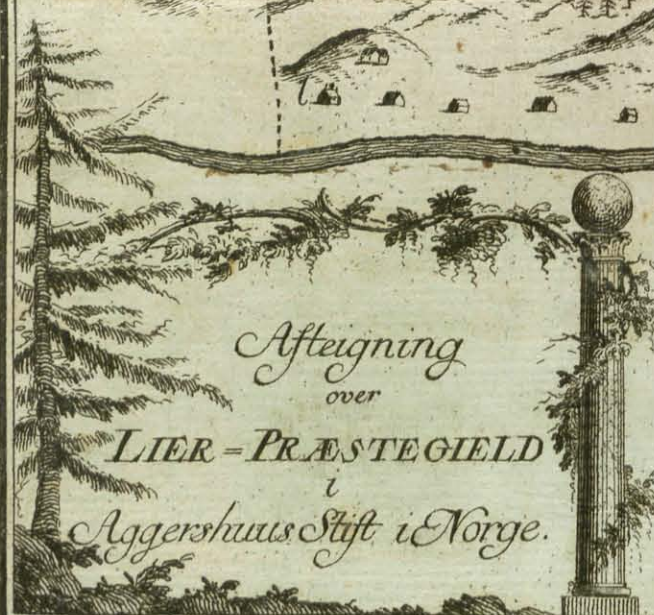
LIER-PRÆSTEGIELD

Aggershuus Stift i Norge.

Stroms-Oe

Tangen

Bragermo

Cap. I.

Om Navnet, Grænserne og Storelsen.

§. I.

At finde den første Oprindelse og rette
Aarsag til Navnene paa et hvert Stæd
lader sig vel ikke med nogen Bished
giøre; Omstændighederne og Leiligheden, saavel
af Stædets Beliggende, som Vedkommendes eget
Indfald i Begyndelsen, har vel givet de første
Navne. Saaledes slutter man, dette Præstegield
at have faaet sit Navn af dets Beliggende. Det
er bekiendt, at det stykke Land, som er indhyvelvet
og ligger i en Hælding, betegnes med Navn af en
Lie; Da nu næsten hele Præstegieldet, paa begge
Sider, saavel den Østre som Vestre, ligger i saa-

dan Hædning, og saaledes indbefatter mange Lier, saa er det ganske troligt, at de tilhobe har givet dette Stæd sit Navn.

I gamle Breve, saa og hos Snore Sturleson finder man, at det kaldes Lidum og Lider.

§. 2.

Præstegieldet ligger i Aggershuus Stift, det har og hørt til samme Amt, indtil det i Aar 1760 blev lagt til Hurum og Røgen under Buskeruds Amt. I det Geistlige hører det under Bragnæs Provsti, og i det Verdslige, hvor til det henhører, betegnes saavel Sogdes som Sørenskriveriet, med samme Navn som ovennævnte trende Præstegield, nemlig Lier, Røgen og Hurum.

§. 3.

Grænserne strekker sig i N. til Modum Præstegield, Hølsfjorden og Ringeriget, i S. til Dramens Fiord, Bragnæs Bye, og Eger-Elve, i Ø. til Asker og Røgen Sogne, og i V. til Eger og Modum: Grænserne paa den østre og vestre Side ere sammenstødende ved Sognernes tilhørende Skove og Udmærker. Læng-

den af dette Præstegjeld strekker sig fra **N.** til **S.** til tre, i Bredden findes det ulige fra en og en halv til to Mile.

§. 4.

Naar man undtager nogle faa Stæder, saasom endeel Gaarder oven for Bragnæs Bye, en deel i Annexet Sylling langs efter Holts Fiorden, øvre Skoven kaldet, til Forskiel fra de Gaarder der ligger i Tranbye Annex, og kaldes alene Skoven; Naar man undtager disse, bestaaer det hele Præstegjeld, som er beboet, af en vedvarende Dal, der i Længde fra Holts Fiorden i **N.** til Dramens Fiord i **S.** udgjør to Mile, og i Bredden imellem Gjeldsiderne fra **V.** til **V.** en fierding tillen halv Mill.

§. 5.

Formedelst saadant Beliggende falder overalt en smuk og behagelig Prospect; men allerdeiligst, til Forlystelse for Skjønnere af Naturens Herlighed, viser den sig, naar man Landeveien fra Christiania kommer til at naae Høiden af Paradis Bakkerne. Her møder Diet et særdeles indtageligt Syn, det seer her i et Diekast Bunde med høsliggende Byer og Skibe, udskydende Elve,

Sletter prydede med smukke Agre og Enge, grønne Lunder, dyrkede og beboede Bakker, ophøiede Fielde bedekkede med grønne Skove, og overalt tæt paa hinanden smukt bebyggede Gaarder; Af alt dette sees og slttes, at kun saa Stæder forekommer, hvor Naturen har saa samlet sine Herligheder til Sindets og Dinenes Forlystelser. Man slutter heraf, at disse Herligheder haver været anseet som et Jordisk Paradis, hvorefter de ovenmeldte Bakker i de ældre Tider skulle have faaet sit Navn; Bakkerne fra neden, skraas opad, til man naaer Høiden, indeholder en fjerding Mål; Sletten neden under betegner man med det Navn Glads Bøiden.

Cap. 2.

Om Grunden og Jord-Arterne.

§. 6.

Paa dette Sted forholder Grunden og Jord-Arterne sig, som gemeenlig overalt, meget foranderlige, ja Forandringerne viser sig ofte inden en og den samme Gaards Eiendeler; Paa de fleste Gaarde

Gaarde i Hoved-Sognet finder man meest Leer-
 Jord blandet meer eller mindre med Sand eller
 Muld, derimod treffer man i Annexerne mere Sand
 end Leer; Den Sand, man der seer, er meest af den
 røde og slette Art. Den øverste Skorpe eller saa
 kaldede **Madjord**, som og kaldes **Plouglandet**,
 findes gemeenlig at være fire til sex Tomme dyb;
 under denne øverste Skorpe eller **Madjord**, som
 Naturen har beskikket til at bære Sæd og Urter,
 finder man adskillige Forandringer, saavel af for-
 anderlige Leer-Arter, Lagsvis om hinanden, som
 Sand og **Steen-sur** (Steen-sur kalder man den
 Grund som bestaaer meest af Sand og sinaa Stene)
 paa somme Steder treffer man selve Klippen til
 Grund, dog findes ofte mellem den og **Madjorden**
 et lidet Lag Leer.

§. 7.

Hvor Jorden holder sig sumpig og vaad, seer
 den heel sort ud i den øverste Skorpe, og saa blød
 som denne er, saa haard er derimod Bunden, der
 bestaaer af en sterk blaa Leer; Denne Jord-Art kal-
 der man her **Jørme-Jord**, til Forskiel fra den
 Jord som findes i Myrer, som vel og viser sig sort,
 men mere sei og vedfælbende, saavelsom og grun-

dere; Den første udfordrer mindre Arbeide og er lettere at bringe til Frugtbarhed, den anden, nemlig Myr-Jorden, findes ikke ubeqvem, naar den ved Render eller Gryfter uddiges, til at bære Sæd, omendstiont ikke saa rigelig, som man ved Diekastet af den sorte Jord, der vises god og feed, forestiller sig, dog lønner den med Tiden Umagen, naar Renderne, som holder Bandet fra og formindsker Riisligheden, holdes ved lige; fornemmelig kan den blive god, naar Leilighed gives at forfriske den ved Giødsel.

§. 8.

Paa en let og beqvem Maade at komme til den udfordrende Giødsel, har man saa meget mere Anledning, som Erfarenhed har lært, ved Renders Opkastelse i saadanne Myrer, at Leeret i Grunden, under den øverste Jordskorpe, paa endeel Myrer, og man har Aarsag at troe, paa de fleste, indeholder en Art Jord-Marv, eller den saa kaldede Mergel; Denne, som paa den oppløiede Myr-Jord opkastes, viser paa Sæden sin frugtbringende Kraft, da den bringer Kornet fornemmelig Havren til at bære tre til syv og otte Straae af en Rod, færdige baade af Stilk og Ar, naar man

der-

derimod i den anden Jord hvorpaa intet af dette Leer er kommen, seer kun et Straae af Kornet, lidet baade i Rod og Top.

§. 9.

Det af den Art her forefindende Leer er paa de Steder, mig ere bekiendte, gemeenlig Ensegraat, temmelig haardt, det første det optages, men bliver siden, naar det nogen Tid har ligget og af Luften er giennemtrænget, mørt og sprø; Ved sterk Soelfsin seer man paa nogle Stæder saa vel paa det opkastede Leer, som og i Kantene af Kenderne smaa guul-hvide Salt Partikler, som giver tillige Bidne om den Leer-Arts Kostbarhed.

Jeg har et par Aar paa selve Myren gjort Forsøg med dette Leer, men ikke fundet, af alle de Sæde-Slag, jeg gjorde Forsøg med, at noget trivedes og kom sig bedre end Havren, slettest af dem alle var Bygget, det taalte mindst den kolde og sure Jord, men naar Mergelen kom i anden Jord, viste den og uden Tvivl anden Virkning.

§. 10.

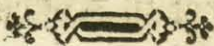
Alt der i Grunden paa nogle Steder fundes Salt-Marer eller Kilder, har man største

Årsag at troe; thi ved Hændelse, hvor Dammer
ere blevne opkastede paa nedrige Steder, har man
seet og erfaret, at det samlede Vand i Bunden
paa tre Ålens Dyb ei alene er blevet meget salt,
men og at det opkastede Leer ved Solens Virk-
ning er bleven ligesom med fint Salt overstrøet.

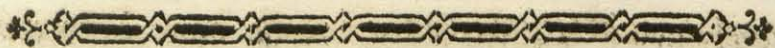
§. II.

Saaledes forholder Grunden og Jord-Årter-
ne sig paa det opryddede og dyrkede; Anderledes
kommer de tilsyne, naar man overstiger de paa
begge Sider af Sognet steile og høie Klipper, hvor
man vel kan finde Dale og Sletter begroede med
nogen Skov af Gran og Fyr, men Jorden saare
liden og tynd, bestaaende meest af Sand og Grus,
hvorfor der og findes store Pladser, der intet for-
maae at bære hverken Skov eller Græs, uagtet
man end derpaa anvendte baade Arbeide
og Beføstning.

Cap.

Cap. 3.

Nærmere Underretning om Jord-Arterne,
og Maaden at behandle dem.

§. 12.

Saa nyttigt det er at skaffe sig Kundskab i de Ting, som henhører til dette Livs Nødsalighed, saa fornødent er det, i det mindste for enhver Landmand, eller den som agter, enten i noget eller alt, at skaffe sig Udfomme ved Jordebrug, at kende Jorden og dens Egenskaber, eftersom den er just den Moder, hvoraf baade Mennesker og Dvæg maa tage sin Føde og Ophold.

Den derfor, som bruger Jorden, og ikke søger at skaffe sig om den fornøden og grundig Kundskab, kan aldrig vente at blive skadesløs, mindre nyde nogen Gevinst eller Fordeel.

§. 13.

Det er ikke nok til Kundskab om Jorden, at man veed at gjøre Forskiel, mellem Sand- og Leer-Jord, mellem Muld- og Myr-Jord og saa videre; den Kundskab er vel den første, men den er paa langt

langt nær ikke tilstrekkelig; man maa og lære at kiende enhver Jord-Arts egen Natur og Beskaffenhed, dens Virkninger paa Sæden, hvorledes Nærings-Saften i enhver forholder sig til et hvert Sæde-Slag, man maa søge at komme i Erfaring om de Mangler, enhver Jord-Art kan have, som enten hindrer eller beskadiger Bærternes Drift, man maa søge Midler, hvorved disse Mangler kunde hæves: Samler man sig saadan Kundskab, kan man ei alene gjøre sig Haab at nyde Frugt og Fordeel af sit Algerbrug, men og vis Forsikring, at den anvendte Møie og Bekostning ikke bliver spilt.

§. 14.

Alf endeel Naturkyndige gives os saa mange Slag og Forandringer af Jord-Arter, at det ville blive vanskelig at fatte dem alle; de ville og tiene mange til større Forvirrelse end Oplysning, fornemmelig dem, der begynde at legge sig efter den Kundskab: Man gjør derfor best, naar man følger den allerførteste Inddeling, og kun anseer trende Hoved-Jord-Arter, som de almindeligste for Bærterne, nemlig Muld, Sand og Leer; Alf nogle legges Kiær- og Moe-Jord til, men den første er ikke

ikke andet end Muld, som, naar den betages sin Syrlighed og skadelige Væske, og af Luften nogen Tid giennemtrænges, viser strax Muldens Egenskab; Den anden, nemlig Moer-Jord, fører man billig til Sand-Arterne, eftersom den i sig selv, saa vidt jeg af de her befindende Moer har erfaret, intet andet indeholder end en meget fin Sand.

§. 15.

Det er vel rart at finde i den øverste Jord-skorpe nogen af disse Jord-Arter blot alene, men hvor de treffes, bærer de strax Vidne om deres Uformuenhed at føde og underholde Vexter uden Blandning af de andre.

§. 16.

Siden der da i Almindelighed ikke gives, eller i det mindste paa saa Stæder findes enkelte Jord-Arter, uden Blandning af en eller begge de andre, saa forstaaer man, naar der tales om Alger-Jord, at den eller den Art, man nævner, udgjør den største Deel, og derefter er det man haver at rette sig i dens Behandling og Forbedring.

§. 17.

Al de anførte Jord-Arter, Leer, Sand og Muld, holdes Mulden med Billighed af alle
for

for den ypperligste; Den bestaaer af forraadnede Ting, som deels i fri Luft, deels i Kreaturenes Le-gemer ere forvandlede, eller og saadan Jord, som i lang Tid har ved en eller anden Leilighed samlet saa megen Sedme til sig, at den virkelig indeholder Muldens Egenskaber, nemlig at den er løs og sprø, setter ingen Skorpe efter sterkt Regn og paaføl-gende Soelskin, som Leeret gjør, driver Berterne sterkt mere i Straae end Rierne. Denne er tien-lig for alle Sæde-Slag og Berter, dog seer man, naar Torke længe vedvarer, Planterne at visne og før gaae ud end i Leer-Jorden, men hårder længere imod end i Sanden.

§. 18.

Da der ved hver Gaard findes kun lidet af denne Jord-Art og neppe mere end enhver Ciere kan behøve til Have og Hampe-Jord, og da den dog er saare tienslig til at forbedre de andre Jord-Arter, naar deraf sandtes Overflødighed, saa gjør en Landmand og Jordebrugere vel, om han søger ved Kunst at skaffe sig mere end den Naturen bringer tilveie. Dette kan skee uden synderlig Møie af enhver som eier Rier eller Dye-Jord: Man op-kaster eller opspader af saadant Dye eller Moras
Den

den sorte og sure Jord, lader den ligge i smaa Hobe eller Dyrnger et Aars Tid at tørres, renses fra sin skadelige Syrlighed og af Luften giennemtrænges; Naar disse Jord-Dyrnger eller Hobe, enten der de ligger opfastede, eller for mere Beqvemeligheds Skyld, naar de ere bragte til Huset, overgynedes jævnlig med samlet Urin af Creaturene, kan man være vis om at bekomme en udvald god og feed Muld; vil man komme lidet Kalk mellem, gjør den en god Birkning. Jeg har forsøgt at legge saadan Jord under Møge-Dyrngen i Bunden, hvor Urinet meest holder sig, men erfaret, at den ikke faaer den Skik, som naar den er sat i fri Luft og der overstænkes.

§. 19.

Leer-Jord er nest Mulden den beste, giver rigest og meest Kiernesfuld Sæd, udhærder længst naar mislige Aar indfalder, enten ved formeget Regn eller Tørke, forstaae, naar den har nogen Blandning af de andre. Man kiender den let af sine Egenskaber, haard og stiv naar den er tør, naar den er vaad sei og vedklebende, meer eller mindre ligesom den har Blandning af de andre, hvorefter man indretter dens Forbedringer. Af

Denne

Denne Jord-Art gives adskillige Slag, foranderlige saavel i Henseende til Farve, som Virkninger paa Vexterne; Graa og blaa ere de almindeligste som findes i den øverste Jordskorpe, hvoraf den graa, blandet med nogen smaa Steen, holdes for den beste og tienligste; Den anden holder sig langt stivere, slaaer Fugtigheden fra sig, sætter sterkeste Skorpe, og er meest ubeqvem at arbeide: man gjør derfor best, saa længe man har Tilgang til den graa, at lade denne, som fodrer mere Umage og lønne mindre ligge urørt til anden Tid og Leilighed.

§. 20.

Af alle Leer-Arter findes ingen, som mere fortjener Landmandens Opmerksomhed, end den i vore Lande nylig opdagede Mergel. Frankrige og i sær Engelland har for længst vidst at benytte sig af dens Herlighed, det er ved den, de til deels har bragt sit Agerbrug til den Fuldkommenhed, det nu findes udi, og selgelig maa den kunde blive os til samme Nytte og Fordeel, naar man først kommer i Erfaring, hvor den findes, og hvorledes den best kan nyttes.

§. 21.

Mergel findes gemeenlig under sumpige og vaade Steder saasom Myrer, Morasser og deslige. Steen-Bjørnsen i sin Afhandling om Mergel siger, at den ogsaa findes under Sandmoer, og haarde Leer-Hauger eller Høier, saa man egentlig ikke kan bestemme noget vist Sted til at søge den.

Dens Kiendetegn er, at den føles feed, at den i Vand setter Perler, og ligesom sinelter, at den søndersmules, naar den har ligget Vinteren over, i stæden at anden Leer bliver haard og sammenpakked; Dog disse Tegn ere ikke saa paalidelige, som det der for nylig er opfundet, nemlig at al Leer, som indeholder Mergel, gicaeser eller bruser med Skeevand; gicaeser den med skarp Vedike, er man saa meget sikkert paa, at den er god, siger Linnæus. Af Farverne kan man intet slutte, eftersom der gives Mergel næsten af alle.

§. 22.

Nytten og Brugen af Mergel-Leeret er den samme som Gjødsel, alene man bruger den med Maade og Skionsomhed, heller tyndt end tykt, efter Jord-Arternes foresundne Natur, hvorpaa den bruges: I kold og fugtig Jord er den overmaade-

B

skion,

ffion, paa Sand-Jord viser den og sin gode Virkning; Dog maa ingen troe, skriver Linnæus, at selve Mergelen er Giødsel for Sæden; thi alle Bexter leve af sit Muld, men Mergelens Egenskaber ere aleneste at giøre Jorden beqvem til Bexterne, det bevises deraf, siger han, at, hvor Mergelen findes i Dagen, frembringer den ingen. Men det gjør jo heller ikke Møge-Dyngen, og i Følge deraf, kan man jo sige, at den er ingen Giødsel for Sæden, men aleneste bereder Jorden for Bexterne; mon ikke Mergelen kan indeholde det, som i Blandning med anden Jord bliver tienlig til Bexternes Drift?

§. 23.

Mergel formene nogle skulle i Længden i en Tid af en Mands Alder blive skadelig, i det den efterlader sig, naar det kalkagtige er uddraget, en sei og sliimagtig Leer, som følgerlig skulle have samme skadelige Virkning, som Kalken foregiver at have, nemlig at den gjør en rig Fader, men en fattig Søn; Forholdt det sig saa, havde man vel i Engelland holt op med den Giødningss-Maade, men lad være, at den lader efter sig et sei og sliimagtigt Leer, som skadeligt for Bexterne i Længden, da er jo endnu det Raad til-

tilovers, som er tienlig for anden saadan Leer, nemlig en tilbørlig Blandning af Sand, følgerlig bliver intet tabt, men meget vundet i den forbigangne Tid.

§. 24.

Sand-Jord er af alle den ringeste, meer eller mindre, ligesom den har meget eller lidet af de andre i Blandning. Af Sand-Jord gives adskillige Sorter, saavel af Farve som Virkninger; den røde er den fletteste, ligesom og den fine og meelagtige; er Sanden grov med smaa Stene mellem, staaer den lettere at gøres god og mere beqvem til Frugtbarhed. Sand-Jord skilles let fra de andre, den er tør og løs, giver i vaade Aar nogen, men i tørre desmindre Frugt, Kornet visner da gemeenlig, og giver kun Skall for Kierne. Giødselen varer heller ikke længe, og er som oftest spilt, fornemmelig paa den Sand-Jord, som har liden Blandning, og hvis Grund bestaaer tillige af Sand; Er Bunden Leer-Jord, er den saa meget lettere at hielpe og forbedre, ei alene ved Blandning af det i Bunden befindende Leer, men og derved, at Fugtigheden og de fede Bæster ikke saa hastig forspildes, ved at søge Afgrunden.

§. 25.

Foruden den Kundskab, man har om Jord-Arterne efter deres udvortes Anseelse, at man kan skille Muld, Sand og Leer fra hinanden, foruden det man veed noget om deres indvortes Beskaffenhed, at Sanden er tør og heed, Leeren fugtig og kølig, og Mulden best af dem alle, saa kan man og af Lugt og Smag prøve dem, og komme i Erfaring, om de ere blandede med noget saltagtigt, svovelagtigt, vitriolagtigt, eller andre mineraliske Blandninger.

§. 26.

Vore Sandser giver os Kundskab om Jorden, siger Serenius; Lugten, som fatter Saften af de væpende Ting, merker strax efter indfaldende Regn, at en god Jord giver fra sig en behagelig Lugt; Glemmer Jorden derimod noget Mineralisk, sender den os en svovelagtig Stank. Smagen lærer os og Jordens Egenskab, formedelst det frasilede Vand, som man har ladet Jordstofferne udløde udi; smager Vandet salt og bitter, og haver ingen ubehagelig Lugt, er det Tegn, at den Jord er god; merker man derimod af Vandet en svovel, vitriol, alun, eller mineralisk og sammenkræmpende Smag,

maa

maa man vide, at den Jord er utienslig til Sæd, og behøver Arbeide og Forbedring, inden den kan blive i Stand at bære Frugt.

§. 27.

Naar man har naaet den Kundskab at kiende Jord-Arterne, saavel af den udvortes Anseelse, som deres indvortes Bessaffenhed, og sølgelig deraf deres Kræfter eller Mangel til at befordre Sædens Frugtbarhed, saa paaligger det en Algerdyrkere, ei alene at give hver Jord-Art den Sæd, som den har beqvem Nærings-Saft til at føde, hvorom siden skal meldes, men og rydde af Veien de Naturens Mangler, som hindrer Vexternes rette og frugtbare Drift. Giødsel er vel det almindeligste, og i sig selv, naar den ret anvendes, det beste, men derfor ikke det eneste; Den bliver og af mange misbrugt, af Mangel paa rigtig Kundskab, hvilket ofte geraader mere til Skade end Fordeel: saaledes ville det mere skade end nytte, at bringe fersk Giødsel paa en tør, løs og sterf sandig Alger; at derimod udføre gammel og brunden paa sumpig og vaad Jord, ville kun give slet Fordeel. Det er ikke Giødsel alene, som forbedrer Jorden, en god og behørig Blandning af Jord-Arterne om hinanden udretter meget, og gjør Jorden beqvem til at

tage mod Gødning til større Frugtbarhed og længere Bestandighed.

§. 28.

Naar Jorden skal være i et rigtigt Forhold imod hinanden, i Henseende til Blandningen, holdes for, at Leeret bør udgiøre det meste, dernest Mulden, og mindst Sand, men Jordens Leilighed, og Sædens egen Bessaffenhed, gjør herudi store Undtagelser, som en Landmand ved Bruget, Ovelsen og tilbørlig Kundskab om sin Jord, lettelig kommer efter.

§. 29.

Alf de Jord-Arter, som meest trænger til Blandning, ere fornemlig Sand og Leer, som de der alene i og for sig selv, uden nogen Tilsats, ingen Kraft haver til at føde Vexterne. Muld-Jorden, da der af den kun gives lidet, i Ligning mod de andre, saa er det mere fornødent at faae den forøget, til sit nødvendige Brug, end unødvendig blandet, som viist er, §. 17. 18. Rær, Dye og endeel Mør-Jord, som jeg paa anførte Grunde kalder Muld, den behøver mere eller mindre Blandning af Sand eller Leer, eller begge tilhobe, helst saadan Leer, som indeholder Mergel; Jeg har efter saadan Blandning,

for

forstaae, naar Jorden forud tilbørlig er diget, uden nogen anden Giødning altid seet en deilig Bægt.

§. 30.

Sand-Jord blandes med Leer tre til fire Tommer tyk, meer eller mindre, ligesom den forud kan have noget eller lidet Muld eller Leer hos sig; Rær-Jord er ikke saa tienlig, med mindre den føres tykt paa. Et Exempel herpaa anfører C. G. Boije i sin förfarna Landthushållaren: Bemeldte Autor havde inden sine Eiendeler et stykke Sand-Jord, som aldrig havde baaret andet end tynd Mose, paa dette Stykke lod han fiøre Rær-Jord til en fierdendeel Allens Tykkelse, pløiede og blandede den med Sanden, saaede derudi to Tønder Havre, og avlede sexten Fold igien; han lod atter paaføre halv saa meget af samme Rær-Jord, pløiede og saaede en Tønde Vinter-Rug, efter hvilken han avlede tolv Fold; blev siden ved at saae i mange Aar uden nogen Giødning, og høstede altid en rig Sæd.

§. 31.

Ligesom Sanden behøver Hielp af Leeren, saa trænger denne iligemaade til Sanden, i lige Forhold

meer eller mindre, ligesom den er stiv til; jo grovere Sand man kan blande med, jo bedre; Ved saadan Blandning befries Leeren fra sin naturlige Stivhed, bliver mør og sprø, aaben nok til at tage mod, og beholde Regn, Solskin, og Luft, følgerlig beqvem til at give Planterne god Nærings-Saft. Til samme Ende skeer og Blandningen ved Sanden, da den, som alt for løs og tør, bliver ved Leeren fast og skicket til at beholde, hvad Luft og Veir meddeler; formædelsst saadan Blandning kan man og vente sig dobbelt Nytte af den Gødtsel som vorder paaført.

§. 32.

Alt bestemme, hvor sterkt Blandningen bør skee, og hvoraf man skal kiende den Alger, som behøver Blandning, fra den, som af Naturen er blandet, er ikke vanskelig for en Algermand; saa meget maa jeg dog melde til Underretning: Viser Jorden sig, naar den ret tidig om Foraaret ved Ploven omveltes, at være mør og løs og falde i smaa Klumper, kan man være sikker, at den Jord har sin rette Blandning, velter den derimod i store Stykker, er det en haard Leer, som maa hjælpes med Sand; naar Jorden efter Ploven er løs som Aske, er det en Sand, som høilig træn-

trænger at blandes med Leer. Hvor ny Jord optages, eller længe hvilede Agre, haver man ikke disse Kiendetegn, eftersom Jorven altid hænger sammen formedelsst Græs-Rødderne, med mindre at det enten skulle være blot Sand eller blot Leer, som ingen Mose eller Græs-Rødder eiede.

§. 33.

Den Jord, som indeholder noget Mineralist, fornemmelig Vitriol og Alun, er vel besværlig at bringe til Frugtbarhed, men da der gemeenlig ikke gives saadan Jord, uden paa sumpige Stæder og ved Rødderne af endeel Bierge, saa er Digning og Afløbs-Render det første, man der foretager sig, for at see hvorvidt det frugter, forinden man anvender Arbeide med Pløining, Blandning eller Gjødsel.

§. 34.

Saaledes kan al Jord, den maa være hvordan den vil, ved Arbeide og en fornuftig Omgang, ved Digning, Blandning og Gjødsel bringes til en større Fuldkommenhed. Til dette maa aldeles ikke glemmes selve Jordens Behandling ved Plov og Harv, som udgjør et af de væsentlige Stykker til

26 Cap. 3. Om Jord-Arterne ic.

Jordens Frugtbarhed; Men da mig derom gives
Veilighed længere hen at melde, vil jeg her alene sige,
at saa fornødent, nyttig og tienligt det er at gjøre
Leer-Jorden mør og løs, saa skadeligt er det, om no-
gen paa den Maade vil behandle Sand-Jorden, der
heller behøvedes at pakkes tilfammen, end idelig om-
røres, saa længe den ikke har tilstrekkelig og tilbørlig
Blandning. Jeg er forsikret, at hvilken Jorddyr-
kere, som efter sin Jords Bestaaffenhed lader sig over-
tale at bringe noget af ovenanførte i Verck, skal finde
sig vel derved. Jeg veed meget vel af Erfarenhed,
at det er lettere at foreskrive Regler i Algerbruget og
Huusholdningen, end at udøve dem; men jeg veed og-
saa, at en eneste god Regels fornuftige Anvendelse ikke
aleneste kan ved et got Udsald give Lynst, men og Evne
at efterkomme mere, og lære, hvor fordeelagtigt det
er at foretrekke det mere for det mindre
nødvendige og nyttige.

Cap.

Cap. 4.

Om Biergene, hvorledes de forefindes,
med mere dertil henhørende.

§. 35.

Sele Præstegieldet, paa den østre og vestre Side, er med høie og steile Fjeld-Rygger og Aaser ligesom indhegnet; dog ikke overalt saa bestandig steile, at der jo gives nogle Giennemsnit eller Dalsfører, hvor Bei og Opgang findes; Paa den vestre Side ere de mere steile og treffes vanskeligere Opgang end paa den østre, hvor Bei gives end og paa selve Fjeld-Ryggen; saaledes er Beien anlagt over de i §. 5. ommelte Paradis-Bakker, som med bedre Skæl kunde kaldes Fjeld end Bakker.

§. 36.

Høiden fra det underste af Roden til det øverste af Fjeldene er vel ikke ordentlig afmaalt, men at den er anseelig, kan man nogenledes slutte deraf, at paa nogle af deres høieste Spidse seer man om Natten, ved Midsommers Tider, Solen neppe at være en Time under Horizonten; Saaledes finder man det
paa

paa Aft-Fjeldet, og paa en under Gaarden Westers-
stad tilhørende Fjeld-Spidse, Giesle-Kollen kaldet. Fra disse Steder har man en behagelig og til
seks og otte Mile paa hver Kant vidtløftig Udsigt, over
Ringeriget i Nord og langt paa hin Side Christia-
nia, hen over Solloug i Øster, og nedad Smaa-
Lændene, saa og i Sønden langt hen i Grevskabet
Jærlsberg.

§. 37.

Foruden denne Fjeld-Spidse, eller her brugelige
Navn Kollen, findes og endeel andre anseelige og merk-
værdige. I Annexet Sylling under Gaarden Hørte,
seer man en ved Enden af Holst-Fjorden, Hørte-Kol-
len kaldet, anseelig baade af Skabning og Høide,
den ligner nøie fra Roden indtil Spidsen en Sukker-
Top. Paa dens øverste Spidse findes en slet Plan,
nu begroet med Skov, men merkværdig deraf, at,
efter gammelt Sagn, skulle i de ældre Tider en Ves-
se-Konge der havt sin Bolig; dog seer man nu in-
gen Mærker eller Tegn til Muur eller Bygning.
Opgang til denne er utilgiengelig, undtagen blot paa
den ene Side, som vender til Fjeld-Bæggen. Denne
og den anden ovenmeldte Giesle-Kolle, saa og Aft-
Siel:

Sieldet, og Ørne-Rollen ere paa den vestre Sielde-
Strekning beliggende.

§. 38.

Paa den østre Side findes og toende saadanne, den ene kaldes Kroft-Rollen, ligger i Tranbye Annex, under Gaarden Sørødal; den er anseelig høi, og man har paa den en vidtloftig Udsigt. Her er Sognets Vædd-Varde opreist, som bestaaer af en temmelig Mængde store og lange Træer eller Stokke, som mod hinanden i en Runddeel ere opreiste; Efter gammel Skik stikkes den i Brand, naar Fienden er i Landet, dermed at bekientgiøre Indbyggernes i en Hast hans Nærværelse. I Freds-Tider holdes den ved lige, men i Krigs-Tid holdes ved den ordentlig Vagt, paa det den ikke af uvedkommende urigtig skal vorde anstucken.

§. 39.

Sos-Rollen er den anden; den ligger i Frogner Hoved-Sogn, tilhørende Gaarden Sos; den er paa langt nær ikke lig de andre i Høide, men merkvaerdig deraf, at paa dens Overflade sees Tegn og Minnesmerke af Volde, og en Port paa den østre Side, som støder til Sielde-Bæggen.

I de forrige Tider har Folket mere end nu været indtagen af den Troe, at denne Fjeld-Rolle skulle huse en af de Underjordiske, som i Almindelighed betegnes med det Navn Nisse; De veed derom at fortælle adskillige fabelagtige Tildragelser, ja endog saadanne, som for en søie Tid siden, noget over tive Aar, skulle hændet; nemlig at engang, da Qvinden, som den Tid boede paa Gaarden, og endnu skal være i Live, vogtede sit Qvæg paa denne Rolle, bleve alt i et Dieblif borte for hende; Hun faldt derover i største Bedrøvelse og Graad, men i denne Sorg hørte hun en Røst, som forsikrede hende, at hun skulle bekomme alle sine Creature igien, og end mere til; alene hun strax skulle forsøie sig hiem, hun efterkom denne Ordre, og neppe var kommen til sit Huus, førend alle hendes Creature kom efter, da hun og erfarede, efter det Løfte hende af Bierget var givet, at hun havde bekommet en Roe til; Denne Roe malkede bestandig som den beste, uagtet hun i den hele Tid ikke bar eller kalvede. Saaledes fortælles denne Historie, som i de nyere Tidere skal være passeret.

§. 40.

Men jeg kommer igien til selve Biergene, for at melde hvoraf de egentlig bestaae, for saa vidt de i
Dagen

Dagen lader sig tilsyne. Paa den østre Side, hvor Bierget støder ned til Dramens Fiord i Sønder, vises ikke andet, end det almindelige Graaberg, *Petra vulgaris composita Feltspato*, *Mica* *cet Quartzo*; Sammensætningen findes forskiellig til meer eller mindre af ovenmeldte Arter; Man seer ingen Forandring paa de Steder, hvor Fjeldet falder steilt paa et Dyb over hundrede Alen; Nogle Steder treffer man Aarer og Gange til en tver Haands bred og derover, ligesom indtrykte i det andet; Farven af disse Gange er mere dunkel og blaa-graa, Sammensætningen langt finere, og deres Dele saa nær med hinanden blandede, at de ikke lettelig sfielles.

§. 41.

Denne *Petra vulgaris* finder man at strekke sig til en Miil, Nord efter, da en Marmor-Rude paa adskillige Gaarders Eiendeele i Annexet Tranbye lader sig tilsyne; Efter Anvisningen af denne, gjorde Hr. Hof-Bygmeister Fortlin i Aaret 1744 Begyndelse at lade bryde Marmor, som og blev funden god og Brydningsværdig; det er en Marmor *variegatum stratosum*, hvidblaa med adskillige andre stribeviiis fordeelte Farver. Arbeidet fortsættes daglig

daglig med 80 til 100 Mand. Den udbrudte Steen føres en Miil over Land, enten til Bragtnæs, eller Lade-Pladsen Leangen i AkerSogn, til hvilke Stæder det fra Bruddet er lige langt, nemlig en Miil; herfra vorder den siden udfibet.

Til en Erindring af Hans Majestets Nærværelse ved dette Marmor-Brud, sees en Marmors Obelisqve eller Tre-Støtte opreist, tolv Alen i Høide, paa hvis trende Sider øverst ved Spidsen det Kongelige Navn og Krone ere udhugne, men paa den fjerde efterfølgende Inscription:

DA
DEND
STORMÆG-
TIGSTE
KONGE
OG HERRE
KONG
FRIDERICH
DEN FEMTE
FÖRSTE GANG

BE-

BESÖGTE SIT
KONGERIGE
NORGE
OG TILLIGE
D. 25 JUNII 1749
BENAADEDE
DETTE
MARMOR-VERK
MED SIN
ALLERHÖIESTE
NÆRVÆRELSE

ER DENNE
OBELISCUM
TIL ÆVIG
AFMINDELSE
OPREIST
FOR DERVED
SKIÖNT
UFULDKOMMEN
AT UNDERRETTE
EFTERKOMMERNE
OM DEN MERE
END FADERLIGE
© FOR-

FORSORG
ALLERHØIST
HANS MAJESTET.
HAR HAFT
FOR VERKETS
OPTAGELSE
OG FREMVEXT.

§. 42.

For nogle Aar siden blev og i bemeldte Tran-
bye Annex, en Gierding Veis fra Marmors-
Bruddet, opdaget Kobber-Ertzgange, som
af et Interessentskab blev med Arbeidere belagt,
og et ordentlig Kobber-Verk anlagt under Navn
af Kongs Kobber-Verk. Malmen eller
Ertsen, som er af den gule, er baade god og
riig; Men da Verket efter anseelige giorte Be-
kostninger ikke kunde forsynes med de fornødne
Kull, formedelst de andre i Nærværelsen værende
Jern-Berg-Verkers tildeelte Skov-Circum-
ference, er Smeltningen for denne Tid indstillet.

§. 43.

Længere op, Nord efter af denne Berg-
Strekning paa den østre Side, finder man, for-
uden

uden de mellemløbende Petræ Vulgares, adskillige Strata eller Laug af Schiffer-Steen, Fissilis durus, cærulescens scriptura alba. Den lader sig bryde i temmelig store og tynde Plader; Skade er det, at den er langt fra Vandet, da den uden Tvil med Fordeel, som tienslig til Tøgschiffer, kunde vorde udfibet.

§. 44.

Fjeldstrekningen paa den vestre Side indeholder næsten samme Slags Steen og *Erz* Arter, som den østre. Hvor denne Strekning endes, eller, om man saa behager, tager sin Begyndelse, nemlig lige op for Bragnæs Bye, seer man i de blottede Bierge adskillige Forandringer, fornemmelig en Art rødagtig Schiffer, Skalsberg kaldet. Cronsted i sit Forsøg til *Mineralogie* kalder den Trapp: *Saxum compositum Jaspide martiali molli seu Argilla martiali indurata, particulis majoribus granulatis.* I samme Strekning længere hen træffer man adskillige Arter Kalk-Stene, saasom *Calcareus Particulis dispersis, Calcareus inæquabilis stratosus.* Man seer og, hvorledes Endeel af disse Laugviis ere forvitrede, hvoraf man kan

fiende den Blandning af fremmede Ting som de ere sammensatte af; Saaledes seer man Fjeldet langs efter Holzh-Fiorden, fornemmelig saavidt Vandet spyller paa, i adskillige Laug at være for-
tæret. Paa den vestre Side er intet Arbeide foretaget, hverken i Steen- eller Erzh-Arter, uagtet der dog findes Tegn og Spor paa nogle Steder til Kobber-Erz.

§. 45.

Angaaende Fjeldene gøres det Spørgsmaal, om man kan merke, at den Jord, som maatte findes paa dem, forminskes, og de lit efter lit mere og mere blottes? Hertil kan svares, at de gamle, som man formoder derom best at have kundet samle Kundskab, kan ikke formerke, at de blottes, men snarere troer, at de ved Mose, Løv, og andet Affald i nogen Maade forøges, i hvor lit det end er. Derimod er det unegteligt, at hvor Braate-Brand, eller Svie, paa Fjeldene foretages, eller paa de Steder, hvor ulhyffelig Skov-Tid i tørre Somre tager af Sted, der blottes de ikke alene, men i lang Tid derefter ei kan samle saa meget Jord, at de kan blive i Stand, at frembringe Planter og Træer.

Cap.

Cap. 5.

Om Vandene, Elver og Kilder.

§. 46.

Efter at jeg har rørt om Sognets Grunde, Jord-Arter og Fielde, kommer dets Vand, Elver og Kilder under Betragtning. Deriblant møder os først at ansee Dramens Fiord, som den fornemste, og den der har sit Udløb i Havet. Den indskjærer til Frogner Hoved-Sogn paa dets sydlige Kant i Længde til trefierdendeel Mil. Indskjærelserne i adskillige Bugter giver ei alene en behagelig Prospect, men og paa visse Steder Anledning til Fiskerier af Lax og Dreder.

§. 47.

Der meldes, at i denne Fiord skulle være i forrige Secula seet en Søe-Orm; J. Ramus i hans Norges Beskrivelse pag. 43 beretter, at den i Aaret 1687. skulle have ladet sig tilshyne, og paa hans Ord er det siden antegnet i Hübners fordanskede Geographie Tom. III. pag. 150, og af hans Høiærværdighed Biskop Pontoppidan i Nor-

ges naturlige Historie Tom. II. pag. 336. Men da [man] detom noie har ladet sig underrette af gamle Mænd, som allerede den Tid vare komne til Skionsomheds Aar, kan ingen sige at have seet nogen Søe-Orm, men blot en heftig Bevægelse i Bandet, som bragte alle til at troe, at det maatte være saadant Dyr, som opholdt sig i Fiorden.

§. 48.

Saadan Bevægelse er ofte siden den Tid formerket, og Aarsagen dertil er man kommen i Erfaring om, at bestaae i efterfølgende Omstændighed. Hvad den mellem Bragnæs og Strømsøe Byer rindende Eger-Elv ved Strømmen fører med sig af Leer, Sand, Grus og fornemelig de, oven fra de mange Sav-Møller, udflydende Sav-Spaan, som her kaldes Sav-Gliser, Sav-Mugg, samler den, og opkaster paa begge Sider paa den, midt i Udløbet af bemeldte Elv beliggende, liden De Tyve-Holmen kaldet: Efter mange Aars Forraad af deslige Ting, hænder det, at den uformerket, efter Strømmens Bessaffenhed, atter underskiærer hvad den før har samlet, hvorved forarsages, at store Dyrger tillige kantrer, og ved sit Fald og Skvalp virker ovenmeldte stærke Bevægelse

vægelse i Vandet, der har givet Anledning at troe Søe-Ormenes Nærværelse i denne Fiord; Og som denne formæente Orm aldrig, uden ved denne liden De, skal have ladet sig formerke, saa bliver det anførte saa meget mere antageligt for enhver, som maatte have været af andre Tanker.

§. 49.

Paa den nordre Kant af Sognet indskræver sig det store Vand Holk-Fiorden, i Længden til en Miil, og Brede over en Fierding; Vandet i sig selv, der udgior i Længde tre og i Brede to Mile, støder med sine frogede og adskillige Bugter, som paa hvert Sted faaer sine egne Navne til Ringeriget og Præstegiaeldet Modum, hvorigiennem det haver sit Udløb, indtil det i Følge med andre Bandes udrindende Elve, giennem Eger Præstegiaeld, falder ud i Dramens Fiord; Det hører ikke hid at melde om de Bande, som fra Balders og Hadeland har sit Udløb i denne; Jeg vil alene anføre dette Merkværdige, at Holk-Fiorden, i det visseste den Bugt, som hører hertil, er efter alle de Forsøg, endeel haver anstillet, befunden i dens Dyb umaalelig, dens Dyb falder saa steil og brat, at 100 Favne fra Land findes lige saa mange Favnes Dyb.

§. 50.

I Aaret 1755 den 1 November, da den almindelige paa vor Jord-Klode ffede Rørelse og Jordskielsv indtraf, lod samme sig tydelig fornemme i denne Fiord, i det Bandet adskillige Gange vorte, og gif langt over sine sædvanlige Grænser, og med Bruusen mellem Stenene paa Stranden strax falt tilbage, men og at en Jld-Straale med en stærk Fart fra den vestre til den østre Side, i samme Tid, lod sig tilshyne.

Fiorden har og den Egenfskab, fornemmelig hvad denne Bugt angaaer, at den, i adskillige Vinter, ikke som de andre færste Bænde legger sig eller tilfryser.

§. 51.

Foruden disse Fiorde og Bænde, findes paa de vidt udstrakte Uden-Marker paa selve Fjeldenes Overflade, inden dette Sognes Grænser, over tve store og smaa Søer; Nogle af dem udgiør over en Miil i Omfreds, og de af saadan Størrelse tillegger man Navn af Bænde, de mindre betegnes alene ved Kiær, eller som det her heder Kiænn. Hver af alle disse har sit eget Navn.

§. 52.

Mit igiennem Præstegældet løber den saa kaldede Lier-Elv; Den har sin Begyndelse en tres
fjer-

ferdendeel Miil op fra Dramens Fiord, formes
 delst adskillige paa den vestre Side udrindende Ban-
 de; ligeledes foreges den strax, ved en fra den østre
 Side tilstødende liden Elv, men fornemmelig bliver
 den anseelig, naar den paa vestre Side udløbende
 Glittre-Elv forenes med de andre, herforuden
 rinder og i denne Elv alle paa begge Sider be-
 findende store og smaa Bekke. Hvor den almin-
 delige Lande-Bei, som løber ned fra Paradiis-Bak-
 kerne, falder over, er slagen en temmelig kostbar Bro,
 Hægs-Bro kaldet, som af Almuen bekostes og
 vedligeholdes. Nogle Steder findes Elven saa
 Grund, at den uden Fare kan rides over; Men
 ved Udløbet i Dramens Fiord, hvor Beien falder
 fra det angrænsende Røgen-Sogn, er et ordent-
 lig Færge-Sted, som kaldes Nøe-Sund. Dybet
 af Elven er her to, og Bredden tiue til tredive Favn.

§. 53.

Foruden den Nytte, nogle Indbyggere har af
 Fiskeriet, som falder i denne Elv, have mange flere
 den Fordeel, ved dette, at faae sit Sommer el-
 ler Bielker fremflaadede; Til den Ende er i Udlø-
 bet anlagt et Hængsle eller Lænse, hvor alt det
 nedflaadede opsamles og siden føres op til Dra-

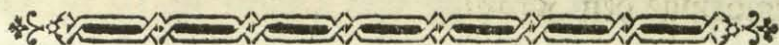
mens Byer til Udfkibning. Udi Aaret 1754 blev dette Hængſle ved en ſterk Flom ſønderſlit, og en Mengde Bieſker, tillige med nogle 100 Favne Birke-Ved løb ud i Fiorden; Bieſkerne, paa hvilke enhver havde ſine Merker hugne, bleve med Møie og Bekoſtning langs Stranderne opſamlede, men Birke-Veden, da der paa den ingen Merker vare hugne, blev den til et Bytte, til en beſtydelig Forliis for Bedkommende, ſom hverken før eller ſiden har vovet, paa den Maade, at frembringe den Kram.

§. 54.

Al Kilder og Vand-Aarer findes overalt en Mengde, ſaavel udflydende af de haarde Fjeld-Klipper, ſom fremspringende i Dale og Enge, hvor de ikke alle Tider findes tienlige; thi deres beſtandige Bædſke giver gemeenlig kun lidet Græs. Ved Opkaſtning af diſſe Kilder finder man nogle overlagde med Leer til en Allens Tykkelſe mere eller mindre, nogle at opvælde til den yderſte Jordſtorpe, giennem en beſtandig løs Sand, uden at tvinge ſig giennem nogen Leer-Fløe; Naar man kommer neden for Leeren, faaer man en løs Sand-Bund, hvor man uden Møie kan nedtrykke de allerſængſte

lerlængste Stænger uden at finde anden Grund. Vandet er gemeenlig let og lifligt. Noгле Steder har Leiligheden faldet saa god og beqvem, at af disse Kilder findes endog i Endeel Bøndergaard Springvand, did ledet og indrettet uden synderlig Beskøstning. Man har og Aarsag at troe, at blant de mange Vand-Aarer, som af Biergene udrinder, skulle findes Sundheds- eller Suur-Brønde, men da derom ingen Undersøgning er gjort, er heller ingen bleven bekiendt.

Cap. 6.

Om Fiske. Slægterne og Fiskerier.

§. 55.

Næst foregaaende Underretning om dette Præstegældts tilhørende Vande, Fiorder og Elver, kommer under Betragtning deres Fiske-Slægter og Fiskerier; Dramens Fiord er derudi den beste og rigeste; thi som den har sit Udløb i Havet, opstiger af samme den overalt bekiendte Lax. Saasnart Isen i Fiorden er fortæret, som gemeenlig skeer sist i April eller først i Mai-Maaned,

Maaned, søger den overalt, i de fleste Bugter, det færske Vand, hvor de og fanges i de dertil indrettede Garn.

§. 56.

Fiskerierne udsættes gemeenlig paa nogle i Bunden foresindende Ophøielser, eller saa kaldede Odder, hvor Laxens Gang, naar han er kommen i Bugten, falder over. Længs efter Odden sættes Pæle, fra Landet af, og paa Pælerne sættes Indhegnings eller Radgarnet, naar man med dette har naaet et Dyb paa Odden af 10 til 11 Alen, bliver af samme Garn paa tværs indrettet trende Rum, hvor Laxen løber ind, og ved at trænge sig ind i det smaleste, tilkiendegiver, ved en oven i Garnet hengende Klokke, sin Nærværelse. Fiskeren, som ligger i en af Pæle paa samme Dyb opsat Hytte, trækker da Garnet sammen, og optager Fangsten, som oftest ikkun bestaaer af en, undertiden tvende, men sielden flere, Laxer. Disse Fiskerier kaldes her Ring-Siske af den runde Bøjelse de ere satte udi, de kaldes ogsaa Sniges Siske, af Marsag at Fiskeren ligesom skal snige og vente paa den Fangst han gjør.

§. 57.

Paa de Grunder, som horer til dette Præstegjæld, findes 12 saadanne Fiskerier. Nogle Aar giver de sine Eiere nogen Fordeel, andre derimod stopper de neppe Omkostningerne for nogle, i Betragtning af de anselige Udgifter, som aarlig medgaaer, deels til Garnets Bedligeholdelse, deels til Fiskernes Dagløn. Fiskeriet gaaer for sig fra Begyndelsen af Maj til mit i Juli Maaned; Længere hen paa Sommeren søger ikke Laxen disse Bugter, thi Vandet bliver klart og Garnet synligt, han tager da sit Løb op efter Eger-Elven. Prisen paa de allerførste Laxer er gemeenlig 12 sk. Pundet, men lit efter lit falder den til 4 sk. pd.

§. 58.

Al Søe eller Salt-Vands Fisk, Laxen undtagen, fornemmer man ingen, uden iblant, men sielden, fanges paa de sinaa Settegarn nogle Mafril. Paa samme Garn fanges Øreder, Abor, Skall, Glirer, Glyndrer, Mort, Røkker, Siig, og undertiden en Giedde; Al findes vel, men man gjør sig ingen Umage for den; thi deels er den liden, deels lidet af den. Alt dette Fiskerie er af ingen Betydning, ligesom heller ikke
det,

det, som om Vinteren bruges paa Isen med Krog, da en liden Ret Hvidlinger og undertiden en liden Torst skal give en Karl sin Dagløn. Reger gives, men ikke mange dog falder de temmelig store, de ere røde saavel raa som kogte. Sæl-Hunder lader sig om Sommeren vel see, ved at jage efter Laxen, men eftertragtes ikke; Ved en Hændelse skeer det iblant, at den i Laxe-Garnet kan vorde snaret.

§. 59.

I den i Fiorden udlobende Vier-Elv falder got Fiskerie, saavel om Høsten, naar Regn-Flom indfalder, som fornemmelig om Vaaren. De giennemflaadede Bielker, som ved Udlobet stoppes ved det der anlagde Hængsle, §. 53, ere i dette Fiskerie for Bedkommende en betydelig Hinder. Ved den Larm, der høres, og det Mørke, de forarsager just ved Indlobet for Laxen, skeer det, at den ikke vover at gaae ret langt, før den vender om til Fiorden igien. Fiske-Nedskaberne, som i Elven bruges, bestaaer af Ruser, de settes i Alningen af den paa skraa fra begge Sider af Landet, med Pæle og Granber giorte Indhægning. Ved en af Siderne gives fri Opgang i Følge Lovens

vens allernaadigste Bydende, paa det de andre, længer op boende, ei skal vorde deres Net beskæret.

Bed Midsommers Eider fanges paa et eneste Sted i Elven en Art liden Fisk, lignende for det meste Mort, saavel af Skabning som Størelse, den kaldes Løver, det er kun saa Dage at den lader sig tilsyne, da man siden ikke fornemmer den.

§. 60.

I Holk-Fiorden, for saavit den støder til dette Præstegield, gives intet Fiskerie, uagtet samme Fiord giver paa Ringeriget sine visse Eider om Aaret got Fiskerie, fornemmelig Brasen. Efter en stærk Storm fanges dog paa Settegarn li- det Siig, Dret eller andre smaa Fiske.

§. 61.

I de, i Udmærkerne og paa Fioldenes Overflade beliggende, Bunde og færste Søer findes adskillige Sorter Fiske, saasom Al, Albor, Mort, Karudser og Dreder; Men da Fangsten efter anvendt Umage og Beføstninger er saare liden, bryder man sig heller ikke synderlig derom, fornemmelig

melig da Vandene ere langt fraliggende. Karuder
 fer Hayes desuden nogle faa Steder forplantede
 i Dammer og Evjer. Evjer kaldes de Steder,
 hvor Elven i forrige Tider har løbet, men ere nu
 ikke anderledes end store Damme.

Cap. 7.

Om Agerbruget og dets Behandling.

§. 62.

Dersom man foregav, at Agerdyrkningen og
 Jordebruget her var af det fletteste, tog
 man lige saa meget Feil, som om man sagde, det
 var af det beste. Findes der de, som i deres
 Brug ere doyne, skodesløse og vanartede, saa
 gives derimod andre, som med Gliid, Møie og
 Forsigtighed tage sig, efter den Indsigt de kan ha-
 ve og den Anvisning de kan faae, deres Jord og
 dens Brug an. Dertil opmuntres de ei alene af
 Jordens egen Belønning, men og af den Agt,
 Jordebruget paa nogen Tid er kommen udi, da
 de Fornemme selv begynder, saa at sige, at legge
 Haand paa Ploven, og ansee Jordens Dyrfelse,
 som

som en Moder til et Lands timelige Lykfsalighed. Deres Flid og Omkostning, deres ny Oprødnin-
ger, deres Omhue og Forsøg til Gjødselens For-
øgelse, giver hine flittige Anledning til, og An-
visning hvorefter de kan gjøre ligesaa til egen For-
deel og Naboernes Opmuntring. Man har derfor
Søie at sige, at Algerbruget her er hos mange
i Forbedrings-*Veie*, og end mere vilde komme,
naar de Hindringer, hvorom jeg siden finder Lei-
lighed at ytre mine usorgribelige Tanker, bleve
ryddede af *Veien*, som betager Folket baade Lyst
og Villie at befordre sit og det almindelige Beste.

§. 63.

For en søie Tid siden bestod Algerbruget her
i Almindelighed derudi, at hvad Alger var, blev
Alger, og hvad Eng var, blev Eng; Algeren
blev saaledes for det meste stedse holt under Plo-
ven, undtagen de fleste brugte at legge et lidet
Støkke til Træde to til tre Aar, hvor de saa fal-
dede smaa Creature fik nogen Græsgang. Efter
den Tids Forløb blev det høstpløiet, gjødet, og
besaaet med Hvede eller Byg. Nogle Støkker,
som ved Banrygt og idelig Brug vare udmartede,
lod man ligge en Tid udyrket og usaaet til *Ærre*,

det er til Eng. Efter denne Dykke-Maade var Avelingen kun liden, Jorden formaade kun lidet at bære, uden Ukrud og Græs, fornemlig naar dette kommer tillige i Betragtning, at Jordens Forarbeidelse bestod blot i at omvelte den i store brede Furer, Torver, eller Velter, med en Plov styret af en Karl, og trukken af tre Hester, og derpaa efter Sædens Udfastelse overfare den tre gange med en Harv, trukken af tvende Heste, hvorved den vel ovenpaa fik Ansæelse af at være mør og fuingjort, men da den største Deel efter denne Behandling laae haard og i store Klumper, ifsiges Erfarenhed, at det var langt fra det, man kunde kalde velgjort.

§. 64.

I visse Maader, og hos visse Jordebrugere forholder sig det nu anderledes, saavel i det ene som det andet, deres Hoved-Sag er altid at have Eie-Jord, den de opbryder, enten i deres indhegnede Jorder og Enger, eller og paa beqveme Steder i Udmarkerne, eller rettere de saa kaldede Siemshaver, hvor Creaturene om Sommeren haver Græsning. Den gamle Alger kommer derved til at hvile, og, naar den ikke alt for mager legges ud,

ud, giver den baade got og overflødigt Græs, til dobbelt mod det, som paa andre Steder af lige Størelse vorder oppløiet; Deres Pløining og Harven, omendskjønt Redskaberne ere de samme, skeer med større Flid, ligesaa viser de og en større Forsynlighed i Behandlingen af deres Møg og Gødse.

Nogle faa i et Nabolag havde Daarlighed fortryllet i endeel Aar, at selge Møgen eller Gødsefelen fra deres Gaarder, og paa det de i denne Handling kunde føre sig alting til Nytte, efter deres Mening, betingede de sig den Fortieneste, som falt ved Kiørselen og Møgens Udspredelse paa Algeren. Man kan ikke andet end ansee saadan Huusholdning for daarlig, og hvis den havde smittet paa flere, eller blevet ved, syntes mig den havde været høist strafværdig. Følgen for disse Daarlige af denne deres Behandling var virkelig en Straf; thi som deres Vilskaar før vare slette, bleve de siden langt slettere.

§. 65.

Baar-Sæd er den meste, her bruges, og i Følge heraf bliver og den meste Jord arbeidet og tilreed om Foraaret; Saa megen Alger, som be-

52 Cap. 8. Om de her brugelige

stemmes at giødes, bliver altid pløiet om Høsten, saa og den Jord, som brydes op af nyt Land, enten det er Leer eller Sand-Jord. Saa mange som haver Sand-Jord, høstpløier og gierne samme, da den ikke som Leren bliver ved Regn og Bæde haard og sammenklebende; Naar Baaren kommer, saaes og harves den høstpløiede Jord uden videre Ompløining.

Cap. 8.

Om de her brugelige Sæde-Slag.

§. 66.

Rug saaes i Almindelighed ikke uden af dem, som har Leilighed til Braatte-Zugst, hvordan dermed tilgaaer, skal herefter ommeldes, sielden saaes denne Vinter-Sæd i Algeren, uden det skulle blive i nye Jord, som tillige er meget, da den der undersættes, det er, at man tillige med den anden Sæd, gemeenlig Havre, saae om Baaren Vinter-Rug; Endeel bruger ved Udsædet at blande begge tilhobe, men det beste er at saae hvert Slag for sig; thi uagtet begge kan
blive

blive got om hinanden blandede, seer man dog altid, at Rugen løber til Bunds i Kæften, hvorved Udsædet bliver uligt og følgelig til Skade; Det samme Aar høster man Baar-Sæden, og det andet Rugen, uden videre derpaa anvendt Møie eller Umage. Undertiden geraader begge Dele til Fordeel, men ofte mislykkes en af dem; Man har ellers den Formening, at saadant brugt og besaaet Stykke Jord ved Rug-sæden bliver bedre beqvem til at give Græs i Eftertiden, naar det derpaa blev udlagt, hvilket hidrører ikke af andet, end den Rolighed Jorden faaer i to Aar efter hinanden at fæste Græs-Rodder. Paa de Steder, hvor Forsøg er gjort at saae Vinter-Rug i Alger, seer man den altid kommer sig best i tør og løs Jord, som bestaaer for største Dele af Sand og Muld; At saae i Leer-Jord geraader aldrig til Fordeel, med mindre den er sterkt blandet med Sand og nogenledes giødet. Af alle Sæde-Slag er der ingen, som mindre taaler at blødes eller støbes end Rugen; alt hvad om Rugens Støbning er sagt eller skrevet, siger den Engelske Skribent Ellis, at være falskt; thi denne Sæde-Art, siger han, er saa varm, fin, og tør, at den al-

deles ikke kan taale nogen Fugtighed, det er og af den Aarsag, den altid maa saaes i tør og løs Jord. Vaar-Rug eller Væring forsøges undertiden, men sielden lykkes, den trives best i Sand-Jord, giver hvidere, men mindre Meel end Vinter-Rugen.

§. 67.

Hvede, hvorved forstaaes den, som saaes om Vaaren, thi Vinter-Hvede veed man her intet af; Den saaes af alle, men kun lidet; Det er dog en Sæd, som rigelig lenner Arbeidet, og som man uden Frygt for Misvept kunde aarlig med Fordeel betjene sig af, naar den ret blev behandlet og udsaaet i den Jord, som naturlig viis dertil er beqvem. Gamle Ærer, eller længe hvilet Jord, som bestaaer af en feed og muldblandet Leer, opbrudt om Høsten, og derpaa giødet helst med brunnen Møg, er bedre og mere beqvem end al anden Jord, i hvor meget og vel den end maatte arbeides og giødes. Af Erfarenhed veed jeg, at Hveden i saadan Jord, og uden videre Konst at arbeide den, end naar den, som meldt, om Høsten er pløiet, bliver om Foraaret, saa betids Jorden findes tør og beqvem at arbeide, vel harvet, giver

12 til 14 Fuld og derover. Jeg har vel og seet den vore temmelig vakker i Sand-Jord, men Kornet bliver mindre, og følgerig giver ikke saa mange Fuld; Kold og sumpig Jord, ligesom og den tørre og stive Leer ere begge utienlige. I saadan hvilet Jord, som ovenmeldt, kan man frit saae Hvede i tvende Aar, og ofte finde bedre og rigere Høst det andet Aar, naar den nedploiede og forraadnede Græs-Jord opveltes, end det første, forstaae naar den er tilberliggjødet. Engellsmanden bruger tre Sorter Sommer-Hvede, nemlig rød, hvid og gul, som formodentlig haver Navnet af Alret dets udvortes Anseelse; Paa dette Sted ere kun tvende Sorter bekiendt, nemlig den Hvede, der haver rødbrune Al med lange Snerper, og den der haver hvide uden Snerper, den sidste har jeg altid erfaret at være den frugtbareste, og at give bedre og mere Meel, den kaldes her Røll-Hvede.

Bog-Hvede saaes kun lidet af nogle faa, den lønner kun sielden Umagen; Kulden skader den ofte, og ofte setter Blomsterne ingen Kierne; den trives best i Sand og steenagtig Jord; i Leer kommer den aldrig fort.

Byg, deraf saaes ikke mere end Giødselen tilstrekker; thi alt Ares Frø drifter man sig ikke at saae, uden i Møge-Land, det er den Jord som samme Aar er giødet. Af Byg gives her fire Sorter, som ere bekiente, nemlig det sepradede, det treradede, Himmel-Byg, og Thore-Byg. Det første er det almindelige og mest brugelige; Det kommer sig nogenledes fort i al Slags Jord, til meer eller mindre Fordeel, ligesom Jorden i Forveien er vorden behandlet og tilreedt, det elsker, som alle andre Sæde-Slag, helst løs og mulden Leer-Jord, endskjønt det og finder i en velblandet Sand-Jord sin rigelige Føde og Næring. Det toradede, som man her kalder Glad-Byg, bruges ikke meget; Den Tanke, endeel haver, at det andet med saa mange flere Rader, giver ogsaa meget mere igien, hindrer dem, at benytte sig af denne Sort; men naar man lagde selve Kornets Størrelse og Arets Længde af dette mod det andet, kunde det vel hende, at Overvægten falt paa det toradede, hvorpaa jeg nogle gange har seet Prøver; Det, som skulle gjøre den største Hinder, til at saae af dette Slag, maatte være, at det ikke

altid

altid lykkes saa vel, som det andet, i lige Jord og Behandling; Aarsagen er, at det kræver en bedre og mere forsigtig Omgang. Af disse Sorter avles gemeenlig 4 til 6 Fold.

Himmel-Byg og Thore-Byg skilles fra hinanden blot derved, at Himmel-Bygget er dobbelt saa stort som det andet; Behandlingen ved Udsæden, og Nyttten af dem begge er en og den samme; Det giver got Meel til Kogning, og et ypperligt Malt; Begge to kræver en god og vel giødet Leer-Jord blandet med Muld og Sand; Jordens Bereedning maa og skee forsvaerlig, saasfremt man skal vente sig nogen lønnende Frugt; Det taaler aldeles ikke sumpig eller kold Jord, heller ikke vil man finde sig vel ved at saae det meget tilig, sidst i Maji-Maaned har jeg erfaret at være den bedste Tid. Falder ingen Uhæppe til, høstes gemeenlig 6 til 9 Fold; Det er det allervanskeligste Korn at saae tærsket af Aret.

§. 69.

Arter. Af dette Slag ere kun tvende Sorter brugelige, nemlig de hvide og graa, af begge Dele saaes kun lidet, men mindst af de hvide, da der findes mange, som slet ikke finder Regning

58 Cap. 8. Om de her brugelige

ved at saae dem, deels fordi de kræver god og feed
 Jord, deels og fornemmelig formedelst den Mis-
 veyt, de gemeenlig geraader udi. De graa bru-
 ges af alle, dog saaes heller ikke meget af dem;
 Nogle mene, at Sand-Jord er, dem tienligst,
 andre Leer, men de tager til takke og trives næsten
 lige got i alt Slags Jord, alene den ikke er vaad,
 sumpig eller kold; Nogle mene, at de bør saaes
 i Nedenet, andre i Nye, men derpaa kommer det
 ikke an; man seer dem, naar got Veirligt indfal-
 der, at vore lige got, om den Anmerkning ikke
 iagttages. De fleste bruge at saae dem i den
 magerste Alger, og end venter sig god Høst, og
 oven i Kiebet, at de skal giøde den mavre Jord de
 staae paa; Ofte hender det, at et frugtbart Aar
 kan opfylde Haabet i Henseende til en god Høst,
 og følgerlig bliver Tanken om den Giødsel, Alge-
 ren derved skal saae, iligemaade opfyldt. Bedre
 er det at unde dem nogenledes god Jord, da man
 kan gjøre sig saa meget sikkert Haab saavel om det
 første, som det sidste; Dog som Aaret slaaer
 ind bliver gemeenlig Høsten. Regnveir om Som-
 meren agter man Verterne høist tienligt, Tørke
 derimod sær skadeligt; man har merket, at i saa-
 dan

dan Tørke setter sig paa den et Slags grønne Luus, der ganske ødelegger denne skønne Sæd.

Aarsagen hvorfor, eller Maaden hvordan de kan giøde Jorden, bestaaer i den lange Stængel, som ved Afhøstningen efterlades til Forraadnelse, det er vel lidet at regne til Giødsel, men det er dog noget. Paa samme Maade forholder det sig med den Tanke, man haver om Verterne, at de udrødder af Algeren Ukrud. Vi seer, naar de i sin Væxt haver naaet en vis Høide, legger de sig ned, og trykker tillige med sig det Ugræs, som mellem dem kan været opspiret; Dette maa, som usikkert til saadan Ydmygelse, forderves, og kan ikke fæste noget modent Frø fra sig, til Sæd for efterfølgende Aar. Skade er det, at Verterne aldrig trives to Aar i Rad paa et og det samme Stykke, da de saa meget bedre kunde tiene til Ukruds Udøddelse; Jeg har adskillige Gange gjort Forsøg, men altid erfaret, at det andet Aars Høst neppe har givet Udsædet igien. Man høster, naar ingen Ueilighed træffer ind, fra 5 til 8 Fold, men bliver de befængt med Luus, eller man saaer dem to Aar efter hinanden, kan man gierne lade Haabet fare baade om Frugten og Nytten.

Liin er en Sæd, som bruges af alle, men med ulige Fordeel, eftersom enhver haver Kundskab og Indsigt i dets rette og nyttige Behandling; Det kræver en god Jord og skionsom Omgang.

Alt saae Liin i aaben Alger, det er saadan, som har baaret Sæd i nogle Aar forhen, det tiener aldeles ikke, uagtet mange bruger den Skik, men Frugten lønner paa langt nær ikke Arbeidet; Vinet i sig selv bliver kort og slet, Frøet udueligt, fornemmelig, naar det blandes med andet Ufrud, som gemeenlig skeer i saadan Jord. Det er derfor høist fornøden til denne nyttige Væxt, at undersøge den Jord, som Vinet best trives udi: Af alle Jord-Arter finder det sin bedste Føde og Næring i løs Leer-Jord, det er saadan Leer, som er vel blandet med Muld og noget Sand, men det er ikke nok, saadan Jord kan man og finde i aaben Alger. Jorden maa derfor være nye, det er, have en god Tid ligget i Hvile; Det første Aar saaer man just ikke saa rig Høst, som det andet, med mindre Jorden i sig selv er feed og mulden, eller og Leiligheden var at møge det stoffe, som dog er ufornødent,

nødent, uden der gives des større Forraad af Gødse; Man kan det første Aar saae Havre, og altid see derhen, at Linet saaes det andet Aar, naar den forraadnede Mose og Græs-Rødder opveltes, da kan man, naar Aaret bliver got, gjøre sig vis Haab om en riig Belsignelse baade af Lin og Frø; I saadan nye Jord er Lin-Sæden fri for andet Græs og Ukrud, som gierne følger det i anden Slags Jord, dog maa jeg melde, at Frøet, som vorder saæet, bør være reent og frit fra alt andet Slags Frø. Mager Jord, Jord, som ikke er tilstrekkelig dyb 6 til 7 Tommer, tør og løs Sand, stiv og stumpet Leer, ere alle utienlige til Lin-Sæd; Paa de nedrige Steder, som ikke ere alt for sumpige, trives det bedre end paa de høie, hvor det er mere udsat for Vind og Væir, som tvinger dets Væxt og Fremgang.

Næst efter den Kundskab man har om Jordens Beskaffenhed, hvorudi Linet med Fordeel bør saaes, maa man fornemmelig see at skaffe sig got Sæde-Frø; thi uden det er al Kundskab og Umage spilt og forgæves; Endeel forskaffer sig udenlanskt Frø fra Holland eller Øster-Søen, hvorved de finder sig vel; men man kan og lettere komme

Komme til got Frø; Det er nu en bekiendt og overalt afgjort Sandhed, at 2 a 3 Aars gammelt Frø bestandig beholder sin Godhed, naar derimod det, som aarlig saaes, taber og aarlig af sine Kræfter; Boije siger, at Frøet bør være fem Aar gammelt, men om det end ikke bliver mere end tre, har jeg altid erfaret, at det haver en ønskelig Virkning; har man da i tre Aar søgt at skaffe sig fremmet og got Frø, og man deraf hvert Aar har samlet til Udsæd af det beste, som beqvemeligst og best forvares i sine Hamre eller Knopper, og siden bestandig saaer af tre Aars gammelt Frø, kan man og være fri for at skaffe sig andet end sit eget, som, paa den Maade behandlet, i lang Tid beholder sin Godhed; Sidst i Maj-Maaned er den beste Sæde-Tid; thi før kan det hænde, at Kulden gjør Skade. Førend det udsaaes, harves og gøres Jorden fin og beqvem, paa det Frøet ikke, som fint og glat, skal falde ned mellem Furerne og gvaæles; Efter Udsædet harves ifkun engang. De paa Algeren liggende smaa og uraadnede Mose og Græs-Torver, som kunde synes at blive hinderlige for Bøften, ere langt mere tjenlige end skadelige til dens Drift. Saadan Behandling, saa-

vel

vel af Jorden, som Frøet, gjør, at man med Fornøielse faaer at see, hvorledes fire til fem Straa udspire af et Frø, ved Roden eller det nederste af Hoved-Stilkken. Tyf Udsæd giver fiint og mygt, men tynd groft og sterkt Liin. Derefter retter enhver sig, eftersom han vil have det; I Almindelighed saar man her to Skiepper paa en Tønde Sæde-Land til Havre, hvilken Maade, man har Føie, at holde for den beste. Liin, som ruffes, medens det endnu er noget grønt, og Frøet i Knopperne ikke er kommen til fuld Modenhed, er altid bedre, da det giver mere og finere Hør, end det fuldmodne; men for at faae got Frø, lader man saa meget staa tilbage at bekomme sin fulde Modenhed, som dertil udfordres. Naar Linet er ruffet, hænges det i Knipper paa Stænger eller Gierdes Gaarder at tørkes; Endeel bruge, uden at binde det i Baand, at reise det løst i smaa Rundele paa Algeren; men derved spildes det meget, og er desuden skadelige Følger underkastet af Vind og Veir; Naar det er tørt, bringes det til Huus; Samrene eller Frø-Knopperne bliver giennem en Jern eller Træ-Ram afruffede, tærskede og siden behandlet som anden Sæd. Linet

i sig

i sig selv legges eller bredes tynt ud paa Engen, for at raadne, eller som det her heder, for at faaes; Mogle bruge at giøre det om Høsten, men forsigtigere ere de, som legger det hen til andet Aar, da de efter eget Behag kan, hvad Tid om Sommeren de vil, lade det raadne; Høst og best skeer det i Julii Maaned, naar Engen er afslagen; de undgaaer derved den Uleilighed, som Høsten gemeenlig bringer med sig, nemlig alt for meget Regn, som forraadner tillige med Stilkens selve Hørrer; Naar det til passe er raadnet, tages det tørt op, bringes paa Tørke-Huset for at tørres mere, brydes og knuses under en saa kaldet Brate, skæres med en Trækniv, indtil det bliver reent for Urøver og Stilk.

§. 71.

Al disse for anførte Sæde-Slag bliver hver kun lidet brugt, fornemmelig Rug, som ikke gierne faaes uden i Braater, og dertil har ikke alle Leilighed. Hvede saaer næsten alle, en eller to Skiepper, mere eller mindre efter Gaardens Størrelse: Vigedan forholder det sig med de andre Slag, saasom Værter og det sevradede Byg; De
andre

andre Byg-Arter, Himmel-Byg og Thore-Korn bruges kun af saare saa; onskeligt var det, om disse tvende Slag kom mere i Brug, da deres Riærne er næsten dobbelt saa god som det andet; Af de Byg-Slag, som Ellis nævner, ville det uden tvil got lønne Umagen, om man forskaffede sig Sprat-Gerste, eller det som spriger i Årene, det voxer paa fugtige Stæder, giver en tyk og grov Stilk, som bliver staaendes, naar anden Sæd legger sig. Tilig modent Byg ville og være tienslig, siger han, i de nordlige Lande, ti Uger efter Udsædet kan man høste Frugten. Linet har jeg vidtløstigt handlet om i foregaaende §. Jeg vil alene legge dette til, at kun saa saaer over, men mange under to Skiepper. Af dette sees, at Landmanden her forskaffer sig af disse Slag knap det aller-nødvendigste.

§. 72.

Havre er den Sæd, som her maa erstatte den Mangel, der findes paa de andre Slag; Denne Sæd legger alle sig mest efter og bruger, uagtet Jorden, ved et fornuftigt Brug, er ganske god og beqvem for de andre; Jeg veed ikke,
 E enten

enten en gammel Bane, eller det lette Brug, man kan slippe af med for Havre, er Aarsag til dette; Man har endelig den Fordeel af Havre, at den er villig til at vore i al slags Jord, til meer eller mindre Frugtbarhed, ligesom Behandlingen skeer og ligesom Jorden dyrkes, hvorudi den saaes. Leer-Jord giver kort og kiærnesuld Havre, Sanden derimod længere med tykkere Skæl. Den her brugelige er af den hvide Art, den sorte agtes for meget slet, og om end deraf noget saaes, blandes den deels ved Jndbærgningen deels ved Tærskningen med den hvide, som den meste Sæd, at der bliver kun lidet tilbage af den sorte efter nogle Aars Forløb, og da heder det, at den forvandles til hvid; Med den Polske og Engelske, korte og tykke Havre er og gjort Forsøg til største Fordeel, men Skade er det, at hvad som efter saadanne Prøver høstes, ikke af alle forvares fra at komme i Blandning med den anden, hvoraf flyder, at den bedre Sæd efter nogen Tid udartes, og bliver som den sædvanlige. Af Havre saaes 10, 12 til 14 Tønder paa en fuld Gaard, nogle mere nogle mindre; paa de andre Gaarde i lige Forhold med deres Skjld eller Tægt, dog behøvedes muligen

ligen herudi store Undtagelser. Avlingen er gemeenlig fra 3 til 5 Fold. Af Havren bereder Indbyggerne sig et got og velsmagende Brød, fornemmelig naar lidet Erte-Meel blandes blant Havre-Melet. Den strideste, som kaldes Væggesfald, blandes med Byg og andet Ares-Græs, som i Almindelighed kaldes Hommel-Korn, bruges til Grød og Belling. Heraf skionnes, hvad Pris og Værdi denne Sæd er udi paa disse Grændser, og hvo vil vel betage den noget deraf, fornemmelig, da dens Kierne unegtelig indeholder en sund, riig og feed Nærings-Kraft; Folket lever, trives og befinder sig vel, sunde og stærke af dens Spise. Der er intet, som mangler, uden, at den maatte ved et got og fornuftigt Brug blive bragt til en større Fuldkommenhed.

§. 73.

Foruden disse anførte Sæde-Slag, ere her ingen andre i Brug; Dog vil jeg ikke forbigaae at melde, at Hamp saaes noget lidet af hos nogle faa; At denne Sæd er ikke mere almindelig, hidrører ikke af Ukyndighed om dens Brug og Nytte, men af Mangel paa den gode og fede

Jord, den kræver, saafremt man skal have nogen Fordeel; Roer, eller som de her kaldes Næper, saaes ikke i Agre, men undertiden finder nogle Leilighed dertil i Braater, da de i samme Aar ikke har Aarsag at fortryde sit Arbeide.

§. 74.

Al Sæden affkiæres med Haandstækerer, eller, som de her kaldes, Sigder; Det opskaarsne bindes i smaa Baand, hvert Baand næsten ikke større end man med begge Hænderne kan spænde om; af fire saadanne Baand, mod hinanden satte, bliver et saa kaldet Røt. Saaledes staaer det Røtviis, 8 til 10 Dage at tørres, da det saafremt Bæirliget har været tørt, føres i Huus.

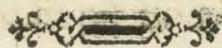
Saavidt Leiligheden det tillader for mange, og Nøden i ustadigt Bæir kræver, bruges her meget den Maade at binde Kornet paa Stør; Støren er 5 til 6 Alen lang; Paa begge Sider af denne bindes Baandene til, naar den i Jorden er nedsat. Maaden er god og nyttig, at bevare Afgrøden i Regn-Bæir; men bindes Baandene af den Størelse som ovenmeldt, staaer de længe imod førend de tager Skade, omendstient det ikke er dragen

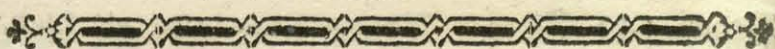
Dragen paa Stør. Algeren udmaales til Arbej-
derne Maale-viis med en Stang. Et Maal in-
deholder otte Stænger paa hver Side i Firkanten,
der udgjør 64 Kvadrat-Stænger eller Ruter,
Stangen er sex og en halv Alen lang. Et saa-
dant firkantet Maal er gemeenlig en voksen Mand's
eller Qvindes Persons Arbejde for en Dag at op-
ffiere, nogle mere, nogle mindre; Haandes-
lauget er derudi meget forskiellig, efter et hvert
Steds Skif og Oplærelse. Paa Huusbondens
Kost betales for et Maal Havre 12 sk. for
Are-Grø 16 sk. Sæden indføres paa Slæder
efter den gamte brugelige Skif.

§. 75.

At bestemme Priserne paa anførte Korn-
Varer lader sig ikke sikkert gjøre. Aarenes Be-
skaffenhed gjør store Forandringer til høiere og
ringere Priis. Saa settes og Priserne, eftersom
Eilførselen skeer fra Dannemark, og den paa de
Bare satte Bærde, dog agtes med god Skiel den
Norske Afgrøde altid en fierde Deel bedre end
den Danske.

Cap. 9.

De Midler, der kan befordre Afgrødens
Frugtbarhed.

§. 76.

Førend der tænkes paa saadanne Midler, paa ligger det enhver Landmand at skaffe sig Kundskab, saavel om Jordarterne enhver for sig, hvorledes deres Virkninger ere, og hvorudi deres Fordeel og Mangel bestaaer, saa og om Sædes Arterne, hvad Jord der er enhver tienligst, og hvad det egentlig er, som befordre deres Frugtbarhed.

§. 77.

Hvad Kundskaben om Jordarterne angaaer, da har jeg allerede derom handlet i det 3 Cap. hvortil jeg endnu vil have Læseren henvist. Hvad Jord der er tienlig for et hvert Slags Korn af dem, som her ere brugelige og bekiendte, har jeg fortellig anført i det foregaaende 8 Cap. Hvad det egentlig er Jorden giver af sig til Sædens Frugtbarhed, haver Chymici lært os, naar de ved ofte
igiens

igientagne Destillationer nøie har undersøgt, hvoraf et Græs, en Plante, eller et voxende Korn bestaaer, nemlig af en fiin og uforanderlig Jord, et Set, eller Olie og Salt, hvoraf den fine Jord udgjør det meste. Saa umueligt det er med vore blott^e Dine at see disse ting i de Grønne Urter og Planter, saa unegtelig en Sandhed er det i sig selv; Men det er ikke min Hensigt vidtøstigt at udføre den Sag her, jeg vil alene, i Fald nogen Læser skulle finde Behag nærmere derom at underrette sig, haver han henvist til *Boerhaaves Element. Chym. de veg.* eller og kan han derom faae den fornødne Rundskab i det Skrift kaldet *Anledning til Agerdyrkningens Forbedring*. Jeg vil her kun sige, at den Jord, som indeholder disse Ting, nemlig Set, Salt og den fine Jord, den er frugtbar; og følgerlig bestaaer Ufrugtbarheden enten i Mangel paa disse i selve Jorden, eller og ved Hindringer, at den Jord, som eier dem, ikke kan formedelst samme meddele Planterne dem.

§. 78.

Naturens Herre har af disse frugtbringende Dele forsynet Jord-Urterne mere eller mindre; men han har overladt os at estertænke, og i bort An-

sigts Sved fornuftig at føre os dem til Nytte, til vor timelige Livs Lyksalighed. Dette skeer, naar vi paa den rette Maade og ved de naturlige beqvemme Midler søger at befordre Afgrødens Frugtbarhed; Hvilket Erfarenhed lærer os fornemmelig at beroe i en tilberlig Jordblandning, i en god Gisðning og i Jordens tilstræffelige Beredelse. Naar disse trende Poster iagttages, staaer, saavidt man veed, intet tilbage paa vor Side, men det øvrige maa komme an paa den Belsignelse her oven fra, af Regn og Soelstin, timelig og frugtbart Veirligt, hvilket den Norske Landmand kalder *Himmels-Hævd*.

§. 79.

Jeg har i foregaaende §. sagt, at det fornemmelig paa vor Side kommer an, og ligger os paa, at giøre Jorden frugtbar ved Jordblandning, Gisðning og Jordens Beredelse. Derved bliver Jorden, naar den er udmavret, enten atter forsynet med de manglende frugtbare Dele, eller om den dermed er begavet og ikke i Stand, formedelst naturlige Hindringer, at meddele Sæden dem, gjort beqvem og opløst til at giøre Planterne tilstræffelig Næring og Saft. Dette kan skee en-

ten

Beforede Afgrødens Frugtbarhed. 73

ten ved en af disse Dele alene, eller ved dem alle tre tilhobe, Ligesom man finder Tilstanden af den Jord man agter at arbejde udi.

§. 80.

Hvad Jordblandningen angaaer, da har jeg derom handlet i det foregaaende fornemmelig fra den 27 til 33 §. hvoraf man seer:

Alt det er fornødent og tienligt at blande den stive og seie Leer med grov Sand, saadens sammenhængende Dele maatte worde opløst.

Alt det er ligesaa fornødent, at den løse Sand blandes med Leer til mere eller mindre, ligesom den forud kan have noget eller intet.

Alt Rier: Dyn: eller Myr: Jord for Sanden er god, naar det skeer forsvarlig tykt; og for Leeren, naar Rier: Jorden ved Blandning af Kalk eller Urin er gjort til Gødse.

Paa dette Stæd falder altsaa under Betragtning, hvad Gødning og Jordens Beredelse vedkommer.

Ved Giødsel forstaaes ikke alene det, som samles af Creaturene, Heste og Qvæg, men alt det, som Forraadnelse er underkastet, saasom Løv, Bar, Qvisster, Stebber, Myres Tuer, Feies Skarn, med mere. Kort sagt, alt det som tiener til at giøre Jorden frugtbar, enten ved at give den de frugtbringende Dele, eller at løse den; I den Henseende regnes Mergel og Kalk til Giødsel: Om Mergel dens Opfindelse, Brug og Nytte er mest i den 20 til 24 §. Kalk er af mange anseet for en herlig Giødsel, men, da den i Længden, ved sin alt for voldsomme Maade at løse Jorden paa, har paa visse Stæder viist en ubodelig Skade i at giøre Jorden ganske uduelig, bruges den nu mere varsom, uagtet Sæden ved den kan drives til stor Frodighed. Mergel, hvis frugtbringende Kraft ogsaa bestaaer i det kalkagtige den indeholder, har dette forud, at Leret moderer Kalkens tørkende Kraft. I nordre Engelland, og i Særdeleshed i Northumberland, har de ved hielp af Kalk saa forbedret sin Jord, at der, hvor før vare store Moser og Heder, er nu den beste Alger og Eng; Dog, siger den lærde Evelyn,

vil

vil man bruge Kalk til Giødsel, maa den blandes med Torv saaledes, at mellem hvert Laug strøes Kalk saa tyk, at den skjuler Torven; Man kan gjøre en saadan Samling eller Dynge, saa høi man vil, naar den har ligget 6 Maaneder, har Kalken opløst Torven og gjort den løs. I den Tid den saaledes henstaaer, maa den forvares for Regn. En saadan Blandning dæmper ei alene Kalkens Hæftighed, men gjør den til en varagtig og god Giødsel.

§. 82.

Kiær: Dyn eller Myr: Jord, hvorledes den kan blive en frugtbar Muld og tienlig Giødsel er anført §. 18. De andre til Giødsel ommelte tienlige Ting behøves ingen anden Underretning om, end at de, efter den Tid og Leilighed man haver, samles og lader dem komme i Forraadnelse, enten ved Blandninger mellem Jord og Kalk, eller og selve Møge: Dynge, da man uden videre Beskrivelse skal erfare deres Nytte og Virkning. Og da Giødsel er af en stor Betydning for en Landmand, paaligger det han ikke alene at forskaffe sig saa meget fæe kan, men og paa den rette Maade behandle den. All Møge: Dynge bør være tækt, saaledes at

at Luften, men ikke Regn eller Soelſkin, kan komme til den, ellers bortdunſter det beſte og ſtærkeſte. Dyrngen beſtaaer af et Salt, ſom er af den Natur, at jo mere den ligger blot, jo ſvagere og i udueligere blir den for Saltet Slygtigheds Skyld. Om og den Indretning blev gjort, at alt Urin af Hæſter og Fæe kunde ſamles, og de ſamlede Torv eller Rier-Jord Dyrnger dermed jævnligh bleve beſtænkte, ville det viſſelig lønne Umagen. Det er ſærdeles mærkelig, ſiger Stridsberg, at Jordblandninger har ikke halv ſaa ſtor Virkning, naar de ikke med Urin eller Salt vorder beſtænkede.

§. 83.

Brugen og Nytten af Giødsel til Jordens Frugtbarhed og Planternes Drift, er vel i Almindelighed enhver Landmand bekiendt, det kommer an paa at bruge og nytte den retteligh. Forſkielligheden i den Henſeende gjør meget til mere eller mindre Frugtbarhed. Nogle bruge at udbrede den tykt andre tynt, nogle bruge at føre den paa Algeren friſt, andre naar den er brunden, uden at gjøre ſig nogen Betænking om Jord-Arternes Beſkaffenhed, hvorpaa det fornemmeligh herudi beroer, og hvoraf nødvendig maa flyde ulige Fordele.

§. 84.

De, som har skrevet om Jordebrug, ere enige derudi, at paa Leer kan og bør man giøde tyffere end paa Sand, men uenige om, enten det er best, at udføre Møgen frisk eller brunden. Zieger holder med at fiøre den frisk ud; Han maa see, siger han, naar han hører, at de vil giøre Møgen god, ved at lade den brænde, det er at giøre 2 Læs til et: vil man indvende, at den brundne Dyrge drager bedre Luften, og hvad til Bøxternes Drift hører, saa tilstaaer han det, men da maa man og tilstaae ham, at den dunster hastigere ud, og følgerlig ikke varer saa længe, og at Kraften gaaer bort det første Aar. Künholz, som i andre Tilfælde modsiges ham, tilstaaer ham Ret i dette; Han legger end til at den Landmand gjorde sig dobbelt Fordeel, som førte sin Møg paa Engen om Vinteren, og om Vaaren ragede den sammen og førte den paa Algeren. Denne Maade har Kalm paa sin Amerikanske Reise mærket, at være i Brug paa den vestre Kant i Norge, og at Engen derved blev saa herlig forbedret, at den kunde slaaes to gange om Aaret. Jeg vil troe, at den, som har lit af Alger og Eng, og god Forraad paa Møg, kunde finde
god

god Fordeel ved den Behandling, men hvis ikke, vilde Algerjorden derved lide formeget. Andre formene, at den Møg, der er brunden, er langt tienligere og bedre end den friske, og omendskiønt den formindskes noget, saa faaer den saa meget større Kræfter, kan altsaa sparsommeligere paa Algeren udsprede, og følgerig komme ligesaa vit og langt med den brundne, som med den friske; Det eneste, som skulle udgiøre den største Forskiel, var, at den ikke varer saa længe, men det tilstaaes ikke af alle.

§. 85.

Jeg kan ikke negte, efter de Forsøg jeg herudi har ladet giøre, at jo den friske Møg har giort ligesaa god Virkning som den anden i henseende til Jordens Frugtbarhed, men det beroer herudi, som i andre Tilfælde i Algerdyrkningen, paa Kundskab om Jord-Arterne, hvorefter man med Fordeel kan bruge saavel den friske som den gamle. Naar Møgen ikke med andre forraadnelige Ting vorder blandet, kan jeg ikke see, at der flyder nogen Fordeel af, at lade den for sig selv blive længe liggende til videre Forraadnelse, allerhelst til enhver Gaard findes gierne saa forskiellig Jord, at den
fris

friske meget vel kan bruges. Men gives Leilighed til Blandning, kan vel ingen negte den deraf flydende Fordeel.

§. 86.

Dersom al Jord bestod af en lige Blandning, maatte man og søge at giøre Forbedrings Midlerne i Henseende til Gjødselen lige, og da var uden al Tvil den brundne Møg den beste; Men siden Jorden kun saa Stæder findes af den Beskaffenhed, og det vel neppe er umueligt ved Kunst og Arbeide, i det minste ikke for de fleste, at bringe det dertil, saa paaligger det en Landmand, at føre sig efter Leiligheden til Nytte, hvad Erfarenhed har lært. Af hvad som er anført, gives os disse Underretninger.

Alt al Gjødsel, som kan bruges, tiener enten til at opløse den haarde og seie Jord, eller forbedre og frugtbargiøre den mave.

Alt Mergel er tienlig til al Slags Jord, fornemmelig for den, som trænger til at løses, saa og i kold Jord.

Alt Kalk, betragtet som Gjødsel, er skadelig for Efter-Tiden, naar den bruges alene, men i Blandning med Torv, Kiær og Myr-Jord tilveiebringer en fortreffelig og

god

god Giødsel, som er fornemmelig tienlig til den mavre Jord og Sand, dog naare den sidste har faaet nogen Blandning af Leer; thi ellers varer Giødsefen ikke længe, viser heller ikke den rette Frugt.

At blandet Giødsel af adskillige Ting, naare de ere bragte i tilberlig Forraadnelse, er tienlig for alle Jord-Arter.

At frisk Møg af Fæe-Kreature er god paa stiv Leer og fugtige Stæder. Frisk Heste-Møg gjør allerbest Gavn paa kolde, sumpige og vaade Agre. Paa Sand-Jord er al frisk Møg utienlig.

At man kan giøde Leer-Jord tykt, men Sanden tynr.

§. 87.

Det tredie Middel, som beforder Jordens Frugtbarhed, nemlig Arbeidet og dens Beredelse, er et af de Betydeligste. De udenlanske, da de har erfaret Frugten deraf, har paa mere end en Maade søgt at bedre deres Redskaber, og immer bringe dem til en større Fuldkommenhed, saa vel til Lettelse i Arbeidet, som fornemmelig tilstræffelige

Op-

Opløsning; Af den Aarsag ere saa mange og adskillige Plov- Maskiner opfundne, den ene konstigere og bedre end den anden; og endskjønt den mindste Deel har fundet almindelig Bifald, ere dog nogle agtede bequeme og tienlige, for saavidt Hensigten, nemlig Jordens tilbørlige Beredelse, ved dem er opfyldt. Paa dette Sted, og vel trolig paa de fleste her i Landet, er det kun slet bestilt med dette Forbedrings Middel; De fleste bruger derudi ikke anden Skif, end den de fra Forfædrene har arvet, nemlig pløie engang, saae, og derpaa slette efter med en Harve. Paa Sand- Jord, som af sig selv er løs og tager Skade, om den ofte skulle omrøres, kan den Maade ikke lastes, men hvor Jorden bestaaer af Muld og Leer, begribes let, at der maa mere til, at gjøre den tilbørlig fin. Leret er i sig selv haardt og sammenklebende, dette opveltes i store Stykker af Ploven, og da de brugelige Harver umuelig ere i Stand at rive dem løse, bliver de under den øverste fingiorde liggende urørte, og saaledes umuelig kan meddele Sæden nogen drivende Frugtbarhed.

§. 88.

Ploven er vel et got og nyttigt Redskab, men den er ikke i Stand saa fuldkommelig, som ssee bør, at løse den haarde Jord, uagtet den bliver trevunden, eller pløiet to gange, hvilket endog paa saa Steder er i Brug. En forsigtig Landmand bør det derfor være angelegen at forsyne sig med de beste og beqvemeste Redskab, i den Henseende. Paa Ringeriget og nogle flere Steder benytter Indbyggerne sig af et Plov-Redskab, de kalder Ahl; den er forskiellig fra Ploven derudi, at den haver ingen Ristil eller Langjern, at den ikke velter Jorden op, at den med sit treæggede og trespidrige Jern skær og løser Jorden i Bunden, og at den, som det fornemste, gjør Jorden løs. Naar dette Redskab fik nogle Forbedringer, vilde det uden Tvil holde Prove med de allerbeste; Hvor den er i Brug, finder Bedkommende sig vel derved, omendskiønt den tager længere Tid og giver lit mere Arbeide end Ploven. Jeg har ladet gjøre adskillige Forsøg med dette, her paa Stædet ganske ubekiendte, Redskab, og altid, naar det tilbørlig har været brugt, erfaret ønskelige Virkninger. Et Støkke høstpløiet Leer-Jord, som om

Bin

Vinteren var tynt giødet med blandet Giødsel, lod jeg om Foraaret, saa tilig ssee kunde, med Ahlen opkiøre langs efter, nogle Dage derefter tversover, hoorpaa det nogen Tid efter blev harvet, og tilsaaet med 1 Tønde Bng; med Ahlen blev Sæden nedmullet, i hvilken Tilfælde den gjør en ualmindelig Tieneste; Al Sæden vorder ikke alene overhyllet, men man kan og nogenledes faae den saa dybt ned, som fornøden gøres. Endelig da Sæden var nedmullet, blev tilsidst harvet; Efter saadan Tilredning gav Jorden 13 Fold tilbage. Paa selv samme Støkke Jord, iligemaade høstpløiet og giødet, men for det øvrige behandlet efter Sædvane, blev saaet to Skiepper, som ikke gav mere end 6 Fold igien.

§. 89.

Pløining = Maaden i Henseende til grønt eller dybt, Høst eller Vaar, da ere derom adskillige Meninger. Jeg har stedsse erfaret, at Grundpløining giver slet Korn og meget Ugræs. Ved Grund-Pløining bliver Jorden ikke tilbørlig opløst, og følgelig ikke i Stand at meddele Sæden de Frugtbarheds Dele, den kan indeholde. Rødderne af Ugræsset bliver heller ikke saa medtagne,

at de jo har Kræfter nok til at spire op igien; deraf er det klart, at man i det mindste bør pløie saa dybt Mad-Jorden gaaer.

At pløie om Høsten er ikke tienligt uden i Sand-Jord, der ikke flebes sammen ved Regnet som Leren, hvilken derfor er aldeles utienlig at pløie om Høsten, med mindre man enten vil giøde den, eller om Foraaret atter pløie og arbeide den. Al Jord, som af ny optages, bør pløies om Høsten, enten det er Leer eller Sand.

§. 90.

Det er den Jord, som i nogen Tid har været i Brug og under Ploven, der skal og bør saa vel arbeides og beredes. Den som af ny optages, det maatte være enten længe hvilede Ågre, eller anden ei tilforn optaget Jord, er dertil deels uskikket formedelsk dens Grønsøer eller Græs-Torv, deels er det og ufornødent, eftersom Erfarenhed lærer, at dens frugtbringende Dele ikke ere saa bundne som i den anden Jord.

Alf dette anførte uddrages disse faste Slutninger:

At Jorden bør arbeides løs og fin, om den skal kunne vise nogen Nytte og Frygt.

At

Befordre Afgrødens Frugtbarhed. 85

At de brugelige Plove og Harve ere usuldfomne og ikke i Stand tilbørlig at opløse Jorden, om den endog blev pløiet to gange.

At Ahlen, brugt efter Ploven, er det bedste her bekiendte Redskab, saavel til at løse Jorden, som til at bringe Sæden forsvaarlign ned.

At det er Leer-Jorden, som trænger til saadant Arbeide og god Beredelse; For Sand-Jorden er det ikke alene usforden, men og skadelig, forstaae naar Sanden udgjør det meste; Naar Sanden fik sin tilbørlig Blandning af Leer, kan den paa lige Maade til største Fordel arbeides; Saadan Sand-Jord, som ikke taalder at arbeides, giver kun slet Belønning.

At man bør pløie og arbeide Jorden i det mindste saa dybt, som Mad-Jorden strekker sig.

At man ikke bør høstpløie anden Jord end den sandagtige, og den som optages af ny; For Leer-Jorden er det skadelig,

med mindre den enten bliver giødet eller ompløiet.

Nytten af det Arbeide, man anvender paa Jordens Beredelse, viser sig i adskillige Tilfælde, men fornemmelig derudi:

Alt Jorden bliver beqvem til at meddele Sæden sine frugtbringende Dele, at forvare Sæde-Kornet, og give dets Rødder Rum.

Alt den bliver i Stand at modtage Lustens frugtbare Partikler, som i en haard og ubereed Jord finder Modstand.

Alt Algeren bliver derved renset fra Ukrud og al Slags Græs, som paa mere end en Maade er skadelig for Sæden.

Alt Kornet kommer sig fortere og modnes destilligere; og endelig, som det beste,

Alt Arbeidet og Møien bliver belønnet med en dobbelt Høst og Belsignelse.

§. 91.

Til Jordens Beredelse regner man og den Flid, en Algermand bør vise, ved Rønder at holde Jorden fri fra skadelige og fiørlige Vædsker, og derved ligesom berede den, som med de Uleiligheder

heder

heder ere behæftede, til at blive skiftet og værdig at modtage det øvrige Arbeide.

Den Jord, som længe har været i Brug, uagtet den baade giødes og arbeides vel, giver fielden nogen rig Frugt af Korn, men langt villigere er den da til at bære Græs i største Overflødighed; hvoraf man snart skulde falde paa de Tanker, at Jorden havde særskilte Nærings-Safter for Planterne; saadan Jord eller Alger bør da udlegges til Eng, som i nogle Aar rigelig lønner Arbeidet; Naar Græsset mindskes, er den atter beqvem at optages til Alger.

Den Landmand, som søger saaledes at indrette sit Jordebrug, at han aarlig haver nogen ny Jord under Ploven, og giver den lidet Giødning, vil neppe nogensinde have Mangel paa Korn.

Mod de Indvendninger, som kunde gøres i Henseende til de anførte Midler, som befordre Afgrødens Frugtbarhed, nemlig, at det ikke er muelig at overkomme alt, har jeg intet andet at svare, end om nogen behagede at gjøre Forsøg i lidet, kunde det overbevise ham, om Nyttten i eller af dette større ikke vilde lønne Umagen og Arbeidet; I den Henseende igientager jeg mine Ord §. 34 med dette Til-

læg, at som det vel er en Umuelighed i alle Ting og paa engang at iverksætte det rigtigste og tienligste, saa er det dog en Landmands Pligt og eget Beste, at føre sig til Nytte de Naturens Fordel et Stæd kan have for et andet.

§. 92.

Støbning, eller at bløde Kornet i adskillige beredte Vand, burde jeg vel og regne til de Midler, der kunde befordre Afgrødens Frugtbarhed; Men den Uenighed saavel i Henseende til Maaden, da nogle vil have det kolt, andre længe blødet, nogle vil det skal røges, andre det skal tørkes efter Blødningen, før det saaes, som og Frugten deraf, da nogle rose det, andre kalde det brøds-løse Konster og Lurendreierie, har afholdet mig fra at sette dette Maad blant de fornødne Frugtbarheds Midler. Jeg har selv adskillige gange gjort Forsøg, efter foranderlige Forskrifter, men har aldrig erfaret saa stor Frugt, at den kunde veie op mod Umagen. Er Jorden god og frugtbar, seer man det støbte Korn voxer og kommer sig got, og saaledes gjør og det ustøbte. Er Jorden derimod maver, hjælper ingen Støbning, om den end var aldrig saa konstig, og hvad er saa vundet

vundet ved at den hafte Umage og Tids = Spilde, som paa den Tid af Aaret er allerføstbarest.

§. 93.

Mere fornødent er det at see sig forsynet med got og reent Sæde = Frø; findes fremmet og urent Frø i Sæden, kan man være forsikret om, at det saavel som hiint slaaer Rodder og spirer op. Hvad under da? om Høsten ligner Udsædet. Det er derfor den Engelske Trowel han immer raader at selle og giøre Sæde-Frøet frit og reent fra fremmede Slag. Ved Kastningen udvælger man derfor det bedste, som altid findes i midten af det fæstede Korn, jo længere frem jo lettere er Kornet, og jo mere er det opfyldt med urent Frø. Det allerbagerste er heller ikke tienligt, did falder gierne andre Korn-Slag, hele Frøhuus og deslige. Det, som tages til Sæd, bør i det mindste fæstes to gange og sælles vel giennem dertil tienlige Soll, indrettede efter et hvert Slags Kornes Størrelse og Beseffenhed.

§. 94.

Endnu maa jeg melde en Ting, som kunde ansees at befordre Frugtbarheden: det er at passe den rette Sæde-Tid. Mange haver udladt sig

med sine Tanker, hvorledes man skal kiende den, og hvad Merker dertil ere, nemlig naar Løvet begynder at springe, naar Spindel-Bæve synes over den pløiede Jord, item naar Jorden lugter og smager god, med mere.

Derfom en Landmand ikke havde mere, end han paa en eller to Dage kunde bestyre, i Henseende til sin Sæd, tilstaaer jeg, han med Fordeel kunde benytte sig af saadanne Anmerkninger, men den, som haver mere at bestride, end han i en og to Uger kan blive færdig med, faaer benytte sig af Tiden, som han kan, og Bærliget tillader; alene han tager i Agt, ikke at pløie, mindre at saae, saa længe Kulden er i Jorden; thi deraf flyder, endog i god Uger, lidet og urent Korn, heller ikke i Regnvæir, da det haver næsten samme Virkning, fornemmelig i Henseende til Ukrudet, som Regnet opliver til at fæste sine Rødder.

Den beste Tid, at pløie Jorden og udkaste Sæden, holder man for at være, naar Jorden er tidig; Som Jord-Arterne ere, bliver de og før og sildigere bequeme. Sand-Jord viser sig først, og Leren sidst, skiftet til Arbeide; Man har og disse Merker, nemlig, naar Varmen er kommen
i For-

befordre Afgrødens Frugtbarhed. 91

i Jorden, som merkes, naar Græsset begynder at spire, naar tiden eller intet af Jord flebes ved Redskaberne. Foraaars: Væiret gjør herudi ofte Hindder, saa man for at vinde Tiden ofte nødes baade at pløie og saae i Utide, men i saa Maade er enhver undskyldt.

§. 95.

Skönt man nu efter foregaaende Anviisninger har med al muelig Flid, og efter et hvert Steds naturlige Leilighed, søgt at benytte sig og føre til Brug de Midler, som kan befordre Afgrødens Frugtbarhed, saa hænder det dog ofte, at man seer sig bedragen i sit Haab, formedelst adskillige, Sæden tilstagne, Uleiligheder, endog naar den maatte staae som allerbest og i en ønskelig Frodighed. Saadanne Uleiligheder kalder man Sygdomme paa Sæden, og da disse undertiden have betydelige Følger, er det saa meget mere anselegen for enhver Landmand at komme i Erfaring herom, paa det han enten kan forekomme eller og vide at udrydde dem, naar de engang har indsnegret sig.

§. 96.

§. 96.

Disse Sygdomme viser sig paa adskillige Maader, men fornemmelig erfarer man, at de bestaaer i Kull eller Brand-Ar, i Rodmark eller Rodorme, i Rust og i Luus. Bissenhed, eller at Kornet, som det kaldes, bliver støvt, er en Virkning af den Sygdom, det kan være behæftet med. Følgerne eller Virkningerne ere ikke alle lige, alle virker heller ikke paa et hvert Sædes-Slag. Hvede og Havre plages af Brand-Ar, Rug forderues af Rodmark, Værter ødelegges af Luus, Rust fortærer Bygget, men dette finder man at være tilsælles for alle.

§. 97.

Paa disse Kanter, og mueligens overalt, er ingen af disse Sygdomme mere almindelig, eller som gjer større Skade end Brand-Ar. Dens Virkninger paa Sæden, og den deraf flydende Fordervelse, er det unødigt her at beskrive, siden det er enhver, som har Landbrug, noksom bekiendt. Naaden at forhindre denne Smitte og Raad, naar den først er indkommen, er det fornemste at vide. Af alle, som har skrevet derom, er ingen, der bedre, med større Nøie og paalideligere Prover har gjort

Kund-

Kundskab om og Raad mod Brand-Ax, end Tillet, Mynt-Directeur til Trois i Frankrige; han har med en utrettelig Slid, og næsten utallige Forsøg, kommet til den fulde Kundskab, at det sorte Støv af Brand-Ax er det, som besmitter og for-
dærver Udsæden, saa at hvert Korn, som dermed vorder befængt, giver Kull-Ax tilbage; Han har og erlangt den Erfaring, at derimod gives Raad og Middel. Det er ikke min Hensigt vidtløftig her at igientage hverken hans eller mine egne Forsøg i denne Tilfælde. Tillet har derom udgivet en ud-
førlig Afhandling, og i det Danske og Norske Oe-
conomiske Magazin 4 Bind pag. 251 findes en i
samme Materie indført. Jeg vil kun derfor her
indrykke det fornemste, nemlig:

At Brand-Ax i Almindelighed ikke gives uden
i Hvede og Havre, man kan vel, men siel-
den, treffe et i Bygget, som ikke drager no-
gen skadelig Følge efter sig.

At Brand-Ax findes saavel paa tør, som
sumpig Jord, saavel i tørre som vaade
Aar.

At det sorte Støv af et Ax kan besmitte mangfol-
dig flere, og saaledes er Aarsag til denne skæ-
delige

delige Ueilighed. Den første Aarsag er endnu ikke bekiendt, med mindre det efter al Rimelighed maatte foraaarsages af et eller andet Insekt, eller sinnaa og fast usynlige Kræ, som ved sit Bid eller Sting forderver det første Korn.

At dette Uheld i Hvede og Havre raades Bod for, eller forekommes ikke paa en Maade, eller ved lige Midler.

Bed Havren skeer det blot og alene ved at tørke Sæde-Kornet. Erfarenhed har lært, at det ikke beskadiges, om det end blev tørket lige saa stærkt, som det skulle maales, dog er det nok naar Kornet, ved Heden, har slaget den raa Damp fra sig; Bed dette ringe Middel har man altid erfaret uden Undtagelse, at Kull-Arene forekommes og udøddes, og at Sæden oplives til bedre Bært og større Frodighed. Paa de Stæder, hvor denne Sygdom er giængs, bruger forsigtige Landmænd at tørke den Havre, som benyttes til Sæd hvert 3die Aar.

Befordre Afgrødens Frugtbarhed. 95

Underledes har det sig med Hveden, der hielper aldeles ikke nogen Tørkning, den er, naar den skulle see stærkt, snarere skadelig. Man mærker derfor:

At det er tienligt, naar Hveden er fri fra Brand-Ax, aarligen at støbe eller bløden i Kalk, for derved at hindre og forekomme, at det ikke skal indsnige sig, hvilket Erfarenhed har lært at holde Prove.

Er Hveden allerede befængt, har Erfarenhed ligeledes lært, at efterfølgende ere tienlige Midler:

At vaske Sæde-Kornet i Luud af almindelig Afke, eller komme næsten kogt Kalkvand paa, og derefter vel omrøre det, har en god Virkning, og kan ansees for fordeelagtigt, siger Tillet; Raadent Urin gjør og samme Virkning. At vaske det i Salpeter-Band og fin Kalk er altid befundet at være et sikkert Middel. Men førend man betiener sig af disse Raad, maa Sæden vel og saalænge vaskes i reent Vand, indtil det ikke bliver mere sort.

§. 98.

Af de andre benævnte Sygdomme paa Sæden, erfarer man ikke, at nogen er her mere skadelig

lig end de Insekter eller Luus, som sætter sig paa Erterne §. 65. De betager ofte Landmanden baade den forventede Frugt og hans Udsæd med. Man mener ikke uden Grund, at Sonning og Meel-Duggen frembringer, saavel paa Erterne som Humlen, disse skadelige Insekter, uagtet jeg altid har mærket, at de ere hinanden ganske ulige baade i Skabning og Størelse; Paa Erterne selv treffer man dem ofte ulige, de smaa grønne, som indfinder sig tilig og opholder sig ved Rod og Stilk, ere altid skadelige, de, som kommer sildigere, og har sit meste Ophold i Toppen, har ikke det onde Følge med sig. I det Svenske Vidensk. Akad. Handlinger for Aar 1755 pag. 196 anføres dette Raad, at man skal sette i Algeren Kar eller Tønder fyldte med Vand, som opfyldes immer, som de uddunster hvilket, heder det, skal vise en underlig Birkning. Om dette ringe Raad holder Stik, hvorom jeg ikke har haft Leilighed at komme i Erfaring, siden saadanne Aar ere ikke indfalden, som pleier føre disse Indsekter med sig, vilde det være til stor Fordeel for Landmanden, som paa mere end en Maade kan benytte sig af denne ypperligge Sæd.

§. 99.

Rust formærkes ikke at være almindelig, læder sig dog undertiden tilsyne paa Havre eller Byg-sæden, det viser sig som et rødagtig Støv paa Blade og Stilke, helst naar Sæden staaer paa sumpige Stæder, naar det er tykt og blandet med andet Ugræs, hvorved Væiret hindres at trænge igiennem; Thore-Bygget er meest hermed plaget, som derefter visner og sætter en liden og sløv Kiærne. Man mærker, at den yderste Kant af den Alger, hvor Rust findes, gemeenlig derfra er befriet formedelsst Væirets fri og ubehindrede Virkning paa de Stæder. En Afhandling om Rust er 1758 udkommen til Zürich, hvorudi den ubekjendte Skribent gotgjør og beviser, at dette Uheld har ingen anden Aarsag end Insekter, som paa mange Maader og foranderlige Virkninger tilfører Sæden adskillige onde Følger. Herimod anfører han disse Raad som tjenlige og sikre.

Alt pløie Algeren om Høsten; Men det har jeg erfaret ikke altid holder Prøve, heller ikke kan det i alle Tilfælde anses for tjenligt §. 89. bedre ere de andre Raad, som han opgiver nemlig.

G

Alt

Alt benytte sig af saadan Alger, hvor Væiret
kan spille imellem, følgerlig maa den ikke
være for tyk, mindre plaget af andet Ugræs.

Alt bruge got Sæde-Frøe, som ikke er be-
skadiget, vissen eller skrumpen.

Alt vaske Sæde-Frøet i de samme Slags Lud,
som i den 97 §. er anført at være paa-
lidelige Midler for Kul eller Brand-Ur;
hvisket uden al Tvil bliver det beste.

§. 100.

Rodmark eller Rod-Orme, som findes for-
nemmelig paa Rug-Sæden og undertiden paa Hve-
den, dog med stor Forskiel; thi den paa Rugen beska-
diger Roden, før den skyder Ur, men den paa Hveden
merker man at afbide det hele Straa med Roden,
naar det er kommen i Ur; Mod denne Sygdom
eller rettere at forekomme den, melder de fleste, at
det er got og tienligt at bestænke Sæde-Frøet med
Band, hvorudi er kommen en god Deel hvid Løg;
Saavit jeg har merket efter de Prover, jeg her-
udi har anstilt, kan jeg bekræfte samme. I det
Svenske B. N. Handliger anføres som et Raad
for Rodmark paa Rugen, at man om Høsten sæt-
ter over hele Algeren tiue Skrit fra hinanden smaa
Grane

Befordre Afgrodens Frugtbarhed. 99

Granbuxter, saaledes at Toppen vendes ned og Roden eller det tykke af Buxten op. Her har de den Mening, at, naar milde Vintre indfalder, bliver Rug-Sæden derved fordervet, men Hoveds Aarsagen er uden Tvil den Orm, som beffadiger Roden, og mueligens finder dertil bedre Leilighed i de milde og fugtige end kolde og skarpe Vintre.

§. 101.

De andre skadelige Uleiligheder, som Sæden kan være underkastet og plaget af, saasom Ukrud og Græs, forekommes ved at giøre Sæde-Frøet vel reent, inden det saaes; Derved hindres det Ukrud, som paa et Aar kommer til Fuldkommenhed, naar det ikke tillige med Sæden vorder udsaaet; Endeel af disse, som aarlig kaster Frø, følger den store Uleilighed med, at Frøet kan ligge i Ageren, om den end legges til Eng, uforderbet i mange Aar, og ikke spire, førend Jorden pløies og dyrkes; saadanne ere Bræst-Kaal og Ager-Senep. Det beste Middel at udrodde disse er at pløie og harve tilig, lade den derpaa ligge 4 til 5 Uger, til alt Frøet er spiret op, da man atter pløier eller Ahler; paa den Maade skal man erfare en stor Afgang paa dette Ukrud, i sær

om det aarlig blev sat i Verk. Paa de Steder, hvor Land- eller Fly-Havre findes i Mængde at besvære Agrene, bruges ikke anden Maade at udroede den paa, behøves heller ikke, siden tvende Fordele derved erholdes, først at Ukrudet fuldkommen udroddes, og dernæst at Algeren ved dette Arbeide saa meget bedre beredes, saa at selve Ukrudet fører i saa Maade en umistelig Fordeel med sig. Det Ugræs, hvis Rødder aarlig skyder op, bliver og ved den Leilighed saaledes medtaget, at det ingen syn-derlig Skade kan tilføie Sæden. Foruden andre Fordele, som ny Alger kaster af sig, er og dette, at Sæden, naar den ikke haver Ufrø med sig selv, bliver altid reen og fri for alt andet.

§. 102.

Førend jeg ender dette Cap. maa jeg anføre en Ting hidhørende, nemlig den Maade, at bytte eller forskaffe sig Sæde-Frø fra andre Stæder; den roses af de fleste, men bifaldes ikke af alle. Efter de Prøver, jeg derudi har gjort, kan jeg ikke andet end ansee den Maade for tienlig og nyttig, alene man gjør sig forsikret, at Frøet er got, fornemlig, naar det hentes langt fra; Af den Aarsag gjør man best at forsyne sig fra de nærmeste

fte Stæder, hvorfra man kan faae den fornødne
 Bished, og benytte sig deraf med lige Fordeel.
 I denne Tilfælde vil jeg anføre E. G. Boyes Ord,
 antegnet i hans forfarne Landhuushålleren, p. 233,
 som efter en fri Oversættelse ere saadanne. „ De,
 „ som ei finder Leilighed, at forskaffe sig fremmet
 „ Sæde-Frø, vil jeg her lære et Konststykke, som
 „ jeg selv ofte med god Fordeel har brugt, hvil-
 „ ket endog gjør den ny Sæd saa god som den gamle
 „ at faae, fordriver al Uhyre, bevarer Frøet i For-
 „ den for allehaande skadelige Tilfælde, og ved
 „ Guds Naade bidrager til en fordeelagtig Høst.
 „ Man samler hvert Aar saa mange Horn og Kløver,
 „ som i Huusholdningen falder ved Slagte-Tiden,
 „ og hvad det ei forslaaer, forskaffer man sig hos
 „ Fellberederne i Staden, Liim-Lapper, saa meget
 „ som behov gøres, af hvilke tilhobe, siden Hor-
 „ net og Kløverne ere raspede og i en stærk Luud
 „ opløste, man koger saa meget Liimvand, som
 „ kan tilveie bringes; siden det er filet, kommes
 „ derudi en god Deel sønderfkaaren Hvidløg og rø-
 „ res det vel om, og saa lader man det staae til-
 „ sammens i 24 Timer, da det sammenløber, som
 „ et tynt Gele, saafremt det er nok kagt. Naar

„ man nu vil bruge det, saa lunkes det lidet og
 „ røres om og files. Med dette Band bestænkes
 „ en Tonde Sæd af Gangen, og naar den er vel
 „ giennem vaad, saa selles graa Kalk derover,
 „ som er vel fiin, under et bestandigt rørende.
 „ Siden bredes den vel tynt ud, og naar den har
 „ ligget en Time, saa bestænkes den paa nyt, og sel-
 „ les Kalk over den, og røres som tilforn, indtil
 „ alle Korn ere fugtede og med Kalk overstrøet,
 „ siden saaes Sæden strax og tyndt ud. Denne
 „ Møie kan jeg forsikre ikke skal fortrydes, saas-
 „ fremt Algeren er saaledes tilreed, som tilforn er
 „ vilst; Thi det tilveiebringer den Nytte, at det
 „ befrier Hveden fra Brand, Rugen fra Rod-
 „ mark, og Bygget fra Blinde og Kolax,
 „ samt hjælper meget til en færdig Vert. Bekost-
 „ ningen er saa ringe derved, at man ei bør lade
 „ sig hindre derfra, i Henseende til det Gavn det
 „ gjør, besynderlig paa Hvede og Rug, hvilket
 „ enhver skal erfare, som derpaa ikke sparer Møien.
 „ Dog bør herved nøie iagttages følgende Om-
 „ stændigheder: først, at Algeren kiores og bruges,
 „ som forud sagt er: for det andet, at hver Slags
 „ Sæd saaes paa den Jord-Art, som ikke er dens
 „

„ Mas

„Natur imod: for det tredie, at rette Sædes-
 „Tiden tages i Agt, efter enhver Jord-Arts Bes-
 „kaffenhed: og for det fjerde, at hvert Slag bli-
 „ver jævnt og vel udsaaet. „

Cap. 10.

Om Hindringerne til Agerdyrkingens Opkomst.

§. 103.

At Agerdyrkingen ikke enten her, eller i Lan-
 det i Almindelighed, uagtet Jord-Arternes
 egen naturlige Bequemhed, er i bedre Stand, end
 den i nærværende Tid findes udi, dertil ere ad-
 skillige og saa betydelige Hindringer, at hvis sam-
 me ikke bliver af Veien ryddede, drister jeg mig
 at sige, at man skal længe vente, at Agerdyrk-
 ningen nogensinde her i Landet kan komme i en
 blomstrende Tilstand.

De af dette Steds høie Dyrighed forelagde
 Poster til Besvarelse giver mig Frihed og forbin-
 der mig til, at ytre mine Tanker om Hindringerne

til Agerdyrkningens Opkomst, hvilke jeg formener at bestaae fornemmelig i efterfølgende:

§. 104.

1) Odels-Retten, der forarsager, at saasnart nogen er bleven Eiere af fremmet Landgods, er det saa langt i fra, at han tenker paa enten at opelske dets Skov, eller opdyrke dets Ager og Eng, at han mere lader sine første Bemøielser være, at udpille af Skoven alt hvad nyttes kan, og at afløse (man kalder at afløse, naar Høe og Korn søres fra Gaarden) dets Jordvei; hvilket blot skeer til den Ende, at han kan betage en Odelsbaaren all Eyst til saadant Godsens Indløsning; Thi Erfarenhed har, des verre! for mange Tider siden lært alle, indtil de ensfoldigste, at de fleste, der har opdyrket fremmet Odels-Gods, ere derved blevene forarmede, i Henseende, at Godsens Forbedring har opmuntret Odels Pretendenterne, desto snarere at paatale til Indløsning, og skönt Loven allernaadigst tilholder en Løsnings-Mand at erstatte Forbedringer, saa er det dog heel rart, ja fast usædvanlig, at de Tvistende derom kan forenes uden ved Proces igiennem Retterne, til hvis Bekostninger at bestride begge Parter's Belfært som

som oftest medgaaer. At Odels-Retten saaledes er en Hindring i Algerdyrkningens Opkomst er saa unegtelig, som ved utallige Exempler beviistlig; og da den desuden er en Sæd til de allerfleste og meest ødeleggende Processer i Landet, efterdi den sætter ei alene Odelsbaarne og Fremmede i Haar sammen, men og Odelsbaarne indbyrdes, nemlig naar nærmere Odling i en lang Række, den ene efter den anden, paataaler Godset til Indløsning, fra den eller de, som ere længere hen i Slegten; Saa sees ikke hvad Herlighed Odels- og Løsnings-Retten, som dette Land er benaadet med, kan have, der kunde overveie, de store og betydelige Uleiligheder, som den føder af sig, i sær til Hinder for Algerdyrkningens Opkomst, der dog er en Hoved-Kilde til Landets almindelige Belfært.

Jeg henstiller til andre bedre skionnendes Om-dømme, hvad enten jeg her i mine Tanker om Odels-Retten har feilet eller ikke, overladende velvillig enhver sin Mening. Men som jeg paa den ene Side gierne tilstaaer, at det ikke vilde være tienlig, at al Odal paa engang burde blive ophævet, efterdi de fiære Landsmænd, som sætter saa stor Priis paa denne meer i Indbildning end Vir-

Felighed, bestaaende Herlighed, derved vilde synes
 at være forhaardt medtaget, saa erl jeg derimod
 paa den anden Side af den usorgribelige Mening,
 at Odels-Retten, som Landet i mere end en Til-
 fælde høist skadelig, beqvemmelig kunde Tid efter
 anden indskrænktes. Og i sær tænker jeg, at den
 Ueillighed, som Odels-Retten foraarsager ved at
 hindre Algerdyrkningens Opkomst, nogenledes kunde
 forrebygges, naar den blev fastsat (a) At Odels-
 baaren vel maatte igienløse det Gods, som fra deres
 Wtlæg til fremmede vare udkommet, dog ikke for
 den Summa, det var bleven solgt, men for den
 Sum, samme efter lovlig Burdering paa den Tid
 befantes at være vært, hvorved den Odelsbaarne
 beholt den med forlænte Berettigelse til Godssets
 Besiddelse, og Cieren blev opmuntret at anvende
 al muelig Flid og Omkostning, for paa alle muel-
 lige Maader at bringe Godsset i høi Pris. (b) At
 alle Odelsberettigede skulle inden 20 Aar indløse det
 Gods, som fra deres Wtlæg var udkommen, og hvis
 det ikke skede, samme da at være ugienkadelig, i hvor
 mange Cieres Hænder det end imidlertid havde været.

Endskjønt jeg vel kunde formode, at de fleste
 mine Landsmænd uden nogen Indvending ville an-
 see

see mine Tanker om Odels-Retten som grundede,
 Kunde maaskee nogle tænke anderledes, og invende
 (a) Alt formedelst Odels-Retten, som giver en-
 hver Odling Frihed at igienløse sit, formenes eller
 forebygges de rige og formuende Leilighed at legge
 sig meget Jorde-Gods til, som med Billighed og
 Grund ansees at være et Land i mere end en Hens-
 seende skadelig; Jeg tænker, at det har i disse
 Tider stort at betyde; Thi de rige og formuende
 nu, da Jorde-Gods er i saa høi Priis, kun vil
 finde liden Fordeel at anvende sine Penge derudi,
 naar de i Stæden for 5 maatte lade sig nøie med
 2 a 3 pro Cento i det høieste, og ikke det engang;
 og lad være, at den Begierlighed efter Jorde-
 Gods maatte findes hos nogle, saa kan jeg ikke see
 eller begribe, at Odels-Retten kunde gjøre dem
 stort skaar i den Lyst; Vel var det saa, at den
 Odelsbaaren kunde indfinde sig, paatale Godset
 til Indløsning og derved paaføre den værende Eie-
 re nogen Uleilighed; Men naar det var ham om
 at beholde Godset, fantes jo let dertil Udveie paa
 2de Maader enten ved at fornøie Odels Pretenden-
 ten med nogle flere Penge, og saaledes erhverve
 sig et Odels-Skiøde af langt større Summa end gi-
 vet

vet og betalt blev, for at hindre og forekomme flere af de andre Pretendentere at tale derpaa, og gjøre sig selv saa meget sikker af Godset, eller og saalænge ved Trætte og Proces udarme Odlingen, at Lysten og Vonen forgik ham at tænke mere paa Odel. Hvilken af disse Maader Eieren af Godset, efter Omstændighederne sandt tienligt, kunde han jo udvælge, og derved fuldkommen faae sin Begierlighed opfyldt; Skulle nogen tage denne Omstændighed i Tvil, formoder jeg denne Sags Rigtighed ikke skulle mangle Beviser. (b) Alt Folket ved Odels-Retten opmuntres, eller ligesom nødes for deres egen Fordeels skyld at blive i Landet. Dersom ingen anden Opmuntring fantes, vilde den kun lide det udrette; Den naadige Regiering, Folket staaer under, de Fordele, enhver seer at nyde formedelst samme, og den medfødde Kiærlighed til sit Fæderneland, som Erfarenhed lærer at være lige saa stor hos Huusmænds Sønner, og den som neppe veed, hvad Odel er, hos hine Odelsbaaren er uden Modsigelse de største Opmuntringer. Alt Odel ikke holder dem i Landet bevises med deres Exempler, som, uagtet den fornævnte Herlighed om Odel, som de kan være fødte til, dog begiver sig af Landet,

Hvorom

Hvørom man ikke mangler Beviser naar Mynsterskriverens Ruller bliver efterseede. (c) Alt Folket formedelst Odel skal vise sig mere tro og mandhaftig. Men det er kun Ord uden Beviis. Den samme Troskab, en Odelsbaarne i saa Maader viser eller har viist, viser og den, som aldrig har haft eller kan vente nogen Odel, og hvo ville vel andet troe, end den, som har Eiendom, skulle med lige Troskab forsvare den, enten han havde Odel derpaa eller ikke.

§. 105.

2) Tienden; Den Frihed, som Loven hjemler Tiende = Tagere, i Kraft af hvilken de haver Magt at opdrive Tienden paa det høieste. Den Frihed alle upartiske maa tilstaae at være Algerdyrkingens Opkomst hinderlig i ligesaa høi Grad, som Odels = Retten om ikke høiere; Thi naar en Jorde-Brugere skal nøiehyde Tiende af alt hvad han om Høsten har faaet i sine Lader, saa maa han jo ikke alene paa ny yde Tiende af sit Udsæd, hvoraf han ogsaa forrige Aar har tiendet, men tillige af den Deel af hans Avling, som ikke er hans, men han aarlig er pligtig, at erlegge til andre, saasom, Laugmands Told, Offerstieppe, Klokker-Told, Lænsmands Told,

Told, Skydsskaffer-Told, Sandmænds-Told &c. og naar saa er, enhver seer, at med Tienden fratas
 ges Bonden den Belønning, han skulle vente sig for
 sin, paa ufrugtbar Jords Opdyrkelse, andvente
 mange Aars Møie og store Omkostning, liges
 saa og den suurt fortiente Fordeel, der skulle give
 ham ny Lust, og være det kraftigste Middel til
 at opmuntre ham til videre uspart og utrættelig
 Flid. Mueligens nogen vilde her indvende, at skjønt
 Tiende nøie ydes i Danmark, saa har den dog ikke
 hindret der Agerdyrkningens bedre Opkomst, og
 altsaa ikke maatte kunde regnes blant Hoved-Hin-
 dringerne i Norge; Men mig tillades at svare, at
 Tiende-Vdelsens Virkning er i dette Tilfælde li-
 gesaa forskiellig, som der er største Forskiel mel-
 lem Dannemark og Norge, nemlig saavel i den
 Henseende, at det meste Gods i Dannemark til-
 hører Herremænd og Proprietairer, hvilke for sin
 dobbelte Fordeel baade som Eiere og Tiende-Ta-
 gere tvinger de underhavende Bønder, som sine
 Tienere, til at udrette til Agerdyrkningens Forbe-
 dring alt hvad udrettes kan, da derimod de Norske
 Fordebrugende ere alle, et saare ringe Antal undta-
 gen, Tiende-Vdere, og har at befale over ingen
 uden

til Algerdyrkningens Opkomst. III

uden sig selv; Saa og i den Henseende, at om end en Selv-Eiere i Dannemark ikke er Tiende-Tagere, saa har han dog den Fordeel, at hans Gaards Brug ikke heller koster ham saa meget, som i Norge, hvor Arbeidet ligesom Arbeiderne, formedelst Levens Midlernes Dyrhed, maa næsten dobbelt betales.

Men jeg kommer igien til mit Forsæt videre at vise den Hindring, Tiendens Forhøielse, efter den Frihed Loven hjemler Tiende-Tagerne, forarsager Algerdyrkningens Opkomst. Saa længe en Forbrugere ikke enten formerer eller forbedrer sin Alger, saa længe sidder han og tryg og sikker, for at blive foruroliget af en Tiende-Tagere; Derimod har han ikke saasnart foretaget sin Avling, førend en nøie regnende Tiende-Tagere mistroer hans Angivelse, og angriber hans Korn-Lader med Rastning og Tærffning.

Det er bekiendt, at Tiende her umuelig som i Dannemark kan ydes paa Algeren, naar Bedkommende da mistroer Bondens Angivelse, tillader Loven at opkaste hans Korn-Lader og udtage
hverf

hvert Tiende-Baand ; Denne Opkastning og derved flydende Skade og Uleilighed, som og Udgifternes følelige Forøgelse ved Tiendens Forhøielse, har og stedse vil indjage de Jorde-Brugende en saa utrolig stor Frygt og Sindss Misnøielse, at de virkelig entholder ei alene de Enfoldige, men end og fornuftige Algermænd fra deres Jords muelige Forbedring. Derom vidner deres Taler og Slutninger, som høres i den Begivenhed, nemlig, for vi med vor Sved, Møie og Omkostning skal berige andre, uden selv at finde Belønning, for vi skal gaae i den Frygt af en Tiende-Tageres strenge Behandling, for vil og skal vi slide Tiden, som vi kan, og slippe igiennem vi som vore Forsædre for os haver gjort.

Denne virkelige og sande Hinder til Alger-Dyrkningens Opkomst formener jeg efter mine Tanker at kunne forekommes ved at sætte en vis aarlig Tiende, som i 30 til 40 Aar ikke maatte forhøies eller forandres. Mod denne Indretning maatte maaske nogen indvende: (a) At Kongens Casse maatte derved lide Tab: Men det var saa langt fra, at den ved Tiendens Fastsetning skulle

tabe

tabe noget, at den tværtimod skulde have en temmelig Gevinst ved den aarlige Interesse, som nu bliver Tiende: Gorpagterne til Fordeel, saa og ved Tiendens Omsætning til Forhøielse, naar forbedte fastsatte Aar vare forløbne, da enhver fuld Gaard efter saadan Tid useilbarlig maatte kunde taale aarlig for Eftertiden at give 1 eller halvanden Lønde mere i Tiende end forhen. (b) At man hermed fornærmede Tiende: Gorpagterne og dem, som med Tiende ere forlenede; Men man tillades at svare, Tienden skulde blive den samme, som den for nærværende Tid er, de betages alene Frihed, at ufredige Bonden, eller de Gordes Brugende ved Kornets Rastning, eller i andre Maader til Tiendens Forhøielse, hvorved enhver kan og bør finde sig fornøiet, saa at ingen med Billighed herover kunde have noget at klage, med mindre de vilde holde for, at det almindelige Beste burde tilside settes for nogle saa Medborgeres særskildte Fordeel. (c) At saadan Tiende: Fastsettelse vilde være baade vanskelig, bekostelig og heel vidtløftig at sette i Verk. Jeg er derimod af den Tanke, at alle disse Sværigheder kunde hæves: Naar den Tiende, som for det

sidste Aar havde været ydet, blev antaget at skulle fremdeles blive staaende, og et hvert Præstegjælds Tiende-Tagere tilholdet, at levere til Stædets Foged et af dem bekræftet Tiende-Mandtal for samme Aar, som skulle paa Tingene til den hele Almues Efterretning bekiendtgjøres og Eierne tilbage leveres med Paategning af Sorenskriveren og Fogden, til Beviis for at Tiende-Tagerens Mandtaller vare eenslydende.

Naar enhver Gaarde-Parts Eiere blev forsynet med en af Fogden og Sorenskriveren gienemdragen og forseglet Bog paa et Aarf Papir, hvorudi den fastsatte aarlige Tiende af et hvert Slag skulle tydelig anføres og Tiende-Tagerne være forbundne aarlig for hver sin Deel at qvittere. For hver saadan Bog burde billig betales til Fogden og Sorenskriveren 24 skl. og de derved at være betalte for deres Umage i denne Begivenhed.

Naar det blev fastsat, at Kongens Anpart Tiende, hvert efterfølgende Aars Aar-Ting, skulle betales til Stædets Foged med Penge efter den af Cristets Dyrighed aarlig satte Takt, men til Tiende- og Kirke-Eiere, saavel som Præsterne, at betales i Penge eller leveres i Korn, eftersom de

til Agerdyrkningens Opkomst. 115

indbyrdes derom maatte vorde forenede. (d) At en fastsat Tiendefetning ikke vilde udrette noget betydeligt til Agerdyrkningens Opkomst. Mod denne Indvending vil jeg alene henvise den gunstige Læsere til det Svenske B. A. Handlinger for Aar 1754 pag. 134, og 1755 pag. 257. Hvor han maatte erfare, at en saadan fast Tiendefetning ei alene er iverksat, men og befunden høist nyttig. Naar Tienden saaledes blev fastsat, vilde de Jordebrugende ansee sin Jords Forbedring som sin og sines Velstand, og folgelig med Lyst og Drift udrette, hvad han hidindtil med beraad Hu har efterlat, for at undgaae en Tiende-Tagere, som sin ubehageligste Giest, hans Nærværelse og Foretagende i sine Lader.

§. 106.

3) Som det var mod Sandhed at sige, at der var blant de Jordebrugende ingen, som havde Kyndighed og Lyst til Agerdyrkningens Opdrivelse, saa var det ikke mindre mod Sandhed stridende at negte, at jo deres Antal er størst, som mangler begge Dele, og folgelig bliver det ustridigt, at man jo maa ansee som en Hinder for Agerdyrkningens Opkomst og Tilvæxt, at de Berientere,

som Loven paabyder, at have Indseende dermed, formedelst saa mange øvrige Forretninger, umuelig har fundet overkomme at opagte saadant paaliggende, som for sig selv alene kunde i et maadeligt District behøve en ganske Mand. Det var derfor, naar man allerkyndigst og vissest kunde vente den Norske Algerdyrkning bragt paa Fode, høist nyttig, om der for hvert Fogderi eller Amt i det mindste, blev af studerede Personer, som grundig havde lagt sig efter Naturkyndigheden, beskikket en Land-Inspecteur, der skulde være betroet til at handthæve hvad Loven og Forordningerne i Henseende til Rydninger og Algerdyrkningen allernaadigst befaler, med videre, som ham i hans Instrux til Landvæsenets Beste blev anbefalet.

§. 107.

4) Er jeg aldeles enig med Forfatteren af Afhandlingen om Rødning og de store Gaarders Deling, anført i det Danske og Norske Deconomiske Magazin 1 B. No. IV. p. 97. At Bondens alt for store Gaards-Brug er en virkelig Hinder for Algerdyrkningens Opkomst, og at derfor store Gaarders Deling til 2 a 3 Opsiddere, var
af

af stor Nytte; Alene det maatte iagttages, at man ikke drev en saadan Deling saa vidt, at Kuren blev verre end Sygdommen selv.

§. 108.

Foruden disse Hoved-Hindringer kan man med Billighed regne nogle andre vel mindre, men dog betydelige, saasom (a) en ved Vanen indgroed Lyst at blive ved det gamle. Denne fraholder Mange at giøre videre, end det deres Fæder og Farfader har gjort, menende, at alting har sin Rigtighed, og at de har gjort alt hvad gøres kan, naar de kun holder det i den Skik og Stelling. (b) Et falskt Begreb om Frugt og Belønning, den de gierne vil see og føle før end de overtales, at legge Haand paa et nyt og uvant Arbeide. (c) Ukyndighed, som de allerfleste ere behæftede med, forvolder, at hverken kiender de Jordens Natur eller Bestaaffenhed, ei heller forstaaer de dens Behandling i at drive og arbeide den. (d) Endelig Mangel af beqvemere Redskabe end de hidindtil brugte, hvorved forarsages, at Jorden ei kan bringes til den tilbørlige Oploselse og Giinshed. Alle

Disse Hindringer kan man dog gjøre sig det visse Haab om, at de, naar de oven anførte Hoved-Hindringer bleve tagne af Veien, vilde af sig selv, inden en føie Tid, ligesom gamle Moder, reent gaae af Brug og forsvinde.

Cap. II.

Om Engerne og deres Behandling.

§. 109.

Engerne ere paa dette Sted meget ulige, saavel i Henseende af deres Belliggende, som Jord-Arter. Det er kun saa Steder man finder Sletter, og hvor de treffes, er Grunden gemeentlig en haard Leer, hvilket altid findes bedre skikket til Hø-Bund end Sand-Jorden; De fleste Enger bestaaer for det meste af Bakker meer og mindre bratte og store, hvilke i vaade Aar opretter den Mangel, vedkommende finder i de tørre; I Almindelighed falder her got og kraftigt Bold-Hø, bestaaende af adskillige nærende Urter og Blomster; Paa sidlændede Steder, Myrer og deslige, hvor
af

af gives en Deel til nogle Gaarder, / høstes et slet
og mavert Hø.

§. 110.

I de forrige Tider vidste de ikke, fierte sig
heller ikke meget om, at dyrke og forbedre Enge-
landet, uden hvad Nøden, formedelst den opvoren-
de Skov, tvang dem til at rødde bort. Nogle
har nu begyndt ei alene at rydde bedre, men og
at fiøre Ploven efter, saavidt Jorden dertil kan ha-
ve naturlig Bequemelighed. Efter 2 eller 3 Aars
Brug legges den til Eng, er da Jorde-Støffet
imidlertid giødet, kan Eieren gjøre sig Forsikring
om Frugt og Belønning for anvendt Arbeide og
Omkostning. Nogle begynder og ved Render og
Graver at gjøre Myrer, hvor de findes, og andre
fugtige og sidslændede Stæder, bequemere og mere
frugtbare; Dette Arbeide er vel got og nyttigt,
men bringer ikke den rette og tilbørlige Fordeel med
sig, uden saadan uddiget Jord kommer under Plo-
ven og hævdes. Renderne gjør vel Jorden tør,
men betager tillige de Arter af Græs, hvis Natur
udfordrer en bestandig Bæsse, al Nærings-Saft,
de tørres derfor bort, og andre, som voper og tri-

ves i den tørre Jord, ere ikke strax til rede uden Arbeide.

§. 102.

Mose er paa Engerne en skadelig Vært, den findes gemeenlig over alt helst paa de Stæder, der vender mod Nord, og hvor Jorden er udmavret; Af alle Midler og Raad, som Endeel i sine Skrifter anfører til Mosens udøddelse, det være Afke, og Kalk, eller at rive Mosen løs ved Harren, at saae Urter og lade Svinene derefter rode, med mere, har jeg intet erfaret bedre og sikrere, end at oppløse, giøde og udlægge igien saadanne Stæder, som enten naturlig viis dertil ere, eller ved Arbeide formedelst Rønder og Grøfter kan blive beqveme, da man i temmelig Tid derefter skal finde god Frugt og Belønning, inden Mosen paa ny indfinder sig; Jeg har mælt i den foregaaende §. at denne Maade er i Brug hos Nogle paa dette Stæd; De finder sig og ganske vel derved, saavel i Heenseende til Engens Forbedring, som og derudi, at de derved faaer Leilighed at forsee sig med ny Alger-Jord, hvis Fordel jeg i det foregaaende har anmeldet. Kalm beretter i sin Amerikanske Reise, at i Engelland holdes dette samme for

den

den beste Maade at ophielpe og forbedre sine Enge paa, nemlig at gjøre Alger til Eng og Eng til Alger; Jeg vil alene føie dette til, at enhver maa bruge den Forsigtighed, som nødvendig udfordres, saafremt man skal naae sit Diemerke, og bestaaer derudi, at saadant oppløiet Stykke Eng ikke ved langvarig Brug til Alger udmavres, med mindre den bliver, naar den vorder udlagt, hielpet med nogen Giødning. Paa samme Maade nemlig ved Pløining bortryddes og Tuer af Engene; naar de ere mange, benytter endeel sig af Spader og Tue-Kniver, men best sseer det ved en Tueploug, Tuerne samles da tilhobe og beredes til Giødsel, som viist er §. 18 og 81. Hvoraf Tuer egentlig forarsages, viser Linnæus i sin Skånske Resa, pag. 8. nemlig af nogen paa det Sted underliggende Rod, Størende eller deslige, som i Tælle-Løsningen skyder op tillige med Jorden og forarsager Tuer. Jeg har efter denne Anmerkning stedse fundet, at Tuer findes meest hvor nogen Skov har staaet. Bliver Jorden pløiet og slettet, seer man paa lange Tider ingen Tuer, og de smaa, som da viser sig, har sin Oprindelse af Jord- eller Sand-Myrer, og er et Tegn, at den Jord begynder at

blive maver. Paa begge Sider af gamle Gierdes Gaarder seer man altid saadanne ved de forraadnede Størender og Mose forarsagede Tuer. Naar Støren i Tælle-Løsningen løstes op, visner Græs-Rodderne, og Mosen kommer i Støden. Den Maade, som anføres af nogle, at giøde Engen uden Pløining, har jeg §. 84 allerede talt om.

§. 112.

Høist skadelig er den Skif, som bruges næsten af alle, enten de dertil ere trængende eller ei, nemlig at Kreaturene, saasnart Foraaret kommer, og den mindste Grøde i Egebakkerne viser sig, slippes ud og tillades at løbe hvor og hvordan de vil overalt i Engerne. Skaden af denne Behandling mod sin Eng er større end de fleste forestiller sig. Det er ikke nok, at de nys opkomne Græs-Spирer reent afbides, hvilket ikke er en ringe Ting til at standse ja hindre Spiren i sin Vext, men da Engbunden paa den Tid gemeenlig er blød, nedtræder Kreaturene utallige, som aldrig kan blive i Stand at lade sig tilshyne, mindre nogensinde at komme sig for. Saa mange, som ere komne i Erfaring om denne merkelige Forliis ved at lade Engerne afbide om Foraaret, søger saa vidt mueligt at forekomme

komme den Skade, og at holde sin Eng i bedre Hænde.

§. 113.

Til Engens Forbedring er paa mange Steder fundet for got og tienlig at faae allehaande Slags Græs eller Hø-Frø; Det kan og virkelig have sin store Nytte, i visse Tilfælde; Det være derfor saa langt i fra, at jeg kan fraraade den Skif, at jeg meget mere vil opmuntre enhver, som dertil finder Leilighed og beqveme Jord-Arter til hvert Slags Frø. Men dette uagtet kan jeg ikke negte, at jeg tager i Evil, om Røtten er saa stor, som man efter Beretningerne kunde have Anrsag at forestille sig. Jeg har altid erfaret, naar et maverit Eng-Stofke vorder oppløiet, tilbørlig gødet, og i den Tilstand, uden videre at ompløie den nedveltede Græs-Torv eller Svær, som tillige med Gødfeleen udgjør en Hensigt, nemlig Jordens Frugtbarhed, at derpaa har fulgt en oversflødig, god og rig Græs-Væxt. Saadant Jord-Stykke har da baaret, efter saadan Behandling, i lige saa stor Mængde udvalt got Græs, som det nogen sinde skulle været besaaet med det beste Hø-Frø; Det har vel forandret Græs-Arterne i Begyndelsen,

sen, men Overflødigheden af Græs har været større og ikke mindre. Det første Aar, efterat saadant et Støkke er udlagt, giver det groft og stærkt, men et særdeles fet og smageligt Græs for Melke-Riiberne. Det andet Aar noget finere, men det tredie et ypperligt Hø af allehaande Urter og Blomster, som det siden en god Tid vedbliver, førend det lit efter lit begynder at aftage.

Hvorfra Frøet til disse Græs-Slag kommer i saadan Mængde, er vel ikke endnu aldeles af Botanicis afgjort; Alt det fra andre Stæder ved Binden skulle føres did, lader sig vel høre, men siden man seer de Urter, som ikke findes i Nær-værelsen, og efterdi et hvert Slag kommer i stor Mængde, kan man vel neppe bringes til aldeles at troe den Setning, man kunde snarere bringes paa de Tanker, at det fulgte med Gjødselen, dersom man ikke saae de samme Urter at vore, omend-skiønt ikke i den Overflødighed, uden at Jorden blev g'ødet. Alt Jorden selv skulle giemme disse Frø-Slag, er vel saa mange Hindringer imod, at det ikke bliver troligt. Men Frøet maa komme hvorfra det kan og vil, saa har Erfarenhed lært, at man uden videre Omstændighed kan, ved at
pløie,

pløie, giøde, og dyrke, som ovenmeldt, den mavre Eng, faae sit Onske opfyldt ved en god og rigtig Græs Bort, uden at noget Slags Frø bliver udsaaet. Derved negtes dog ikke, at den Maade jo baade kan være tienlig og fordeelagtig, fornemmelig med de Arter Frø, som kan bringes til Bort, i en ellers død og ufrugtbar Jord; Til saadanne Frø-Slag regnes med Billighed *Esparcette* som angives at vore i den stærkeste Sand, naar Sanden er 2 til 3 Alen dyb, og naar den i Begyndelsen bliver med noget Gødsel hielpet til Rette. Ellis i sit Anhang til *Trosvæls Afhandling om Agerdyrkning*, pag. 138, melder om et Hø-Slag, han kalder *Sruensfinger-Græs*, uden videre at beskrive det eller give det andre Navn, men dets store Nytte og Herlighed veed han ikke noksom med Ord at udføre; Det var saa meget mere værd at gjøre Forsøg med, som han beretter, at det vore i al Slags Jord, den maa være feed eller maver; I det Danske og Norske Decon. Magazins IV B. i Anmærkningen pag: 236 meldes om det særdeles nyttige og fordeelsagtige Græs *Cythisus*, hvilket fortiente at gjøre sig Umage for. Jeg har i dette Tilfælde ikke haft Leilighed at gjøre noget Forsøg, kan derfor ikke melde, hvad

hvad Vished Erfarenhed i saa Maade fører med sig.

§. 114.

Jeg kan ikke forbigaae at anføre her den store Nytte, man af Nælde eller, som de her kaldes Nesler, kan tilbringe sig, ikke som egentlig en Forbedring til Eng, men som en god og kraftig Forøgelse til Hø; Og det saa meget mere, som den Urt findes at vore ved alle Gaarder, uden at blive nyttet til nogen Ting. Hr. Brugs Patron Strangch har ladet trykke en egen Afhandling om denne Urts Plantning og Nytte, Jeg vil deraf kortelig anføre det fornødenste.

De vover i høilænde Jord helst mellem Stener og Berg, de maa giødes, men for at spare Dyngen, betiener man sig af Dre-Løv, som med Kvisterne legges en fierding Allen høit eller tykt og lader det der raadne. Hvert 3die Aar maa dette Løv og Riis paalegges.

De plantes enten af Frø eller af Rødderne, seer det formedelst Frø, samles det i Augusti Maaned, det seer ud som Røe-Frø, det bør saaes i September Maaned i dertil beredet Jord.

Skeer

Skeer Plantningen formedelst Rødder, maa de optages i September eller October. Rødderne tages fra hinanden, og Stilken skæres af en toer Finger oven for Roden, de nedsettes tet ved hinanden, Radvies, ligesaa dybt som de før har staaet, de tilpaffes med Jord; Naar Rødderne engang ere satte, vover de siden bestandig uden at plante dem. De, som plantes af Roden, kan høstes den første Sommer, men de af Frøet ikke før den anden.

De afflaaes 3 gange om Aaret, nemlig midt i Junii, Julii, og Augusti. Naar de ikkun engang skulle høstes, bliver ikke alene mindre deraf, men Urten i sig selv ikke saa smagelig for Kreaturere, som naar det saa ofte høstes, da den enten kan blandes med Halm eller gøres Løhg af; Zesfeliuss siger, at man heraf bør give sparsomt, kun hver anden eller tredie Dag.

Nytten og Fordelen af denne Ur, som saaledes plantes og høstes, er:

At Malke-Køerne giver overflødig Mælk, skion Fløde og got Smør, den er tillige fødende og sund.

At

Alt man paa et Tonde Sæde-Land, som saaledes er besaaet eller plantet, kan avle 18 Læs.

Alt den er bestandig mod Kulden, og af Rosden stedse opspirer:

Alt den ikke som anden Hø-Frø-Slag er underkastet saa mange og adskillige Tilfælde og Misveer;

Alt den ikke behøver anden Giødsel end forhenmelt, og følgerlig bør have Fortrin fremfor alle udenlænske Græs Frø-Arter.

§. 115.

Hø-Bergningen har sin Begyndelse midt i Juli Maaned, og forrettes som almindelig. Naar ustadig Veir indfalder har de her først for nogle Aar siden begynt den af alle berømte Maade, at sette Høet som ikke er fuldkommen tørt i Saater eller smaa Stakke, hvilket mange omendskiøndt Arbeidet er nyt og tager nogen Tid bort, finder sig vel ved. Naar Høet bringes til Huus før det er fuldkommen tørt, slaaer det sig, det er bliver fugtigt, tager Hede til sig, mugner, og om det ikke forekommes, ganske opraadner; Dog geraader det ofte til Fordeel i saa Maade at Creaturene, med største Begierlighed spiser deraf, naar det fugtige Hø
ved

ved Omveltning forekommes at mugne, men ikke at surne, hvorved det vel mister sin Farve, men ikke Smag, Lugt, eller Kræfter. Har man Forraad af forrige Mars Halm, kan man ved den Leilighed tilbringe sig en dobbelt Fordeel, baade ved at berge sit Hø, og gjøre Halmen langt bedre end den er, hvilket skeer ved at legge Laug om Laug af det færske Hø og den gamle Halm, Nyttten viser sig strax for enhver, som finder Leilighed at efterkomme saadan Forretning, Halmen ædes næsten som det var Hø, og ved Høet finder man, at det ikke smulner som det der knustørt vorder indført, mod dette Uheld raader nogle at strøe lidet Salt mellem hver Faug Høe, ligesaa skal det og tiene at bevare det ferske og fugtige fra Muggenhed og Forraadnelse; Med en Tønde Salt kan meget bestrøes, som mangfoldig giengiældes, naar Høet skal deles ud. Professor Kalm fortæller i sin Amerikanske Reise, at han i Engelland saae tvende Slags Høe, som drog hans Opmærksomhed til sig, det ene var ganske grønt ligesom det var nys slaget, det andet saae brunagtigt ud, men lugtede usorlignelig vel; Han underrettede sig, paa hvad Maade det skeede, nemlig, Høet vorder grønt, naar det paa efterfølgende Viis behandles.

Saasnart det er slaget og har ligget en liden Tid, vendes det om, hvormed fortfares hele Dagen, om det er Solskin, saa at det næsten maa vendes om engang hver Time, efterdi Høet har den Beskaffenhed, at om Solen faaer længe skinneth paa en Side, mister det sin grønne Farve og bliver blegt; Med denne Bending fortfares til Høet bliver tørt, da det føres i Huus. Det andet Slags Høe beskommes paa denne Maade: Naar det næsten er tørt, men dog maa have nogen Fugtighed, føres det i Laden, det kommer da ligesom i Sved, som giver det den allerbehageligste Lugt, men fratager det Farven; Saa længe Kreaturet kan faae af dette, spiser de ikke andet, fornemmelig er det got for Malske-Rior. Williams, som gav ham Underretning herom, formeente, at det ikke var got, uden Undervisning, at treffe Fugtighedens Grad. Jeg har adskillige Gange, efter denne sidste Maade, giort Forsøg, men maa tilstaae, at det vel ofte, dog ikke altid har geraadet efter Onske. Den hindrende Alarsag har da bestaaet i Høets alt for store Fugtighed, som har forarsaget en stærkere Hede, end ordentlig skee burde.

§. 116.

I Sammenhæng med foregaaende kunde her billig være Sted at indføre, hvad Urter og Blomster dette Stæd frembringer, men da mig i den Videnskab mangler den fuldkomne Kundskab, har jeg heller ikke noget derom i det uvisse villet anføre, dog er jeg forsikret, at en *Botanicus* i Betragtning af de dybe Dale, vaade Myrer, tørre Sletter, og bratte Bekker, i Betragtning af de høie Fjelde og Bierger med sine Rifter og Klyfter, i Betragtning af alle de foranderlige Steder, hvor Naturen planter og lader sine Vexter groe, her vilde næsten finde de allerfleste Urter, Søe- og Strand-Vexter undtagen, vort Land frembringer.

Cap. 12.

Om Humle, Urte- og Træ-Haver.

§. 117.

Humle saa nyttig og kostbar en Urt den end er, saa lidet gjør dog de fleste sig nogen Umage for, at plante og rygte den. Paa nogle Steder findes den her plantet efter den gamle og almindelige Viis, hvorfor den

heller ikke, formedelst Banrygt, kan ansees for god og kraftig. De fleste kjober denne Kram, omendskiont Beleiligheden og Jordens egen Natur er saa god og villig, at man treffer Humle voxer vilt langs smaa Bekke, mellem Steen og Steens Røser, under Fjeldene og deslige Steder, ja den voxer der i den Overflodighed, at nogle samler af samme til eget Behov. Naar enhver vilde legge lidet Arbeide til Jordens Beqvemhed og Planternes egen Villighed, kunde de ei alene være selv hiulpsne, men med Fordeel forsyne mange flere.

§. 118.

Efter den af Hr. Capitain Trivwald i det S. B. N. Handlinger for Aar 1739 pag. 164 givne Underretning om Humle-Havers Anlæggelse, forsøgte jeg at plante denne Vært, for at see hvorvidt den ville lykkes; Jeg lod derfor opkaste paa et beqvemt Sted, der laae i Ly og Læe for Nordens Vind, og noget i Hælding mod Sønden, 6 Ruper eller Gryfter, hver henimod 3 Al. i Tiirkant og over en Al. dybe, mellem hver Rupe omtrent 2 Allen, hvorpaa blev lagt den af Rupen opkastede Jord og Leer, og udgiorde Gangerne. Derpaa bleve Ruperne fyldte med Sang-Gliser eller Spaan,

med

med Garver-Barf eller andet deslige, som ere Forraadnelse undergivne; Oven paa dette blev lagt en tver Haand Heste Møg; Tilsidst og øverst ligesaa meget god Jord eller Muld, da Jylden var meget høiere end Gangen; Saavit blev Arbeidet fortsat om Høsten. Foraaaret derpaa tog jeg, saatilig ssee kunde, af de vilt vorende Humle-Rodder og satte i hver Rupe 8 a 10 stykker lange eller korte ligesom de havde Dine til; Paa hver Rodstykke udfordres 3 a 4 Dine; Da disse vare opspirede til halv Allens Høide paa de i hver Rupe satte 4 Stænger, blev atter opfyldt med Muld et Spaanhøit og varligen omlagt alle Rankerne, siden havde man intet at opagte, uden at fæste Humle-Rankerne, som kunde falde ned til Stængerne, og rense Ruperne for Græs og Ukrud. Det første Aar voxte de til en utrolig Høide, begyndte at sætte Knopper eller Koller, saa jeg gjorde mig Haab om en fornøielig Høst; Men Hunning-Duggen faldt og satte en utallig Mængde Lunus, som i en Hast fortærede alt hvad grønt var. Det andet Aar bleve Stængerne betimelig nedsatte, og Rankerne ikkun 3 a 4 paa hver Stang med Bast eller langt Græs varligen opbundne, de øvrige smaa

og minste Spirer fciæres af, at de ikke skal sue Kraften fra de andre. Humle-Ruperne holdes altid rene; Til den Ende, og for at give Humlen en Krydde-Smag, legges over hver Kupe, ligesom en Foll, af den friske Ro-Møg, som samles naar Creaturene først i Mai Maaned slipper paa Græs. Dette Aar høstede jeg 1 Lpd. og 3 Pd. af ovennævnte sex Ruper; Humlen var af den Godhed, at til en Tonde Malt var 1 Pd. fuldkommen tillangelig, og af den Smag, at Kiendere ingen Forskiæl kunde mærke mellem den Engelske og denne. Af den Aarsag blev i Steden for 6 anlagt 54 Ruper hvis Frugt man aarlig kan gjøre sig got Haab om, naar Hunning-Duggen, som gemeenlig i tørre Sommerer indfalder, ei tilføier nogen Skade.

§. 119.

En ny og til deels lettere Maade, at anlegge Humle-Haver paa, opgiver Lect. Magnus Stridsberg i bemeldte Handlinger for Aar 1755 pag. 32. siger dog, om nogen skulde behage at blive ved den gamle Maade med Ruper, at han vilde finde sig vel ved, om der bleve lagte nogle langagtige graa Steen i hver Kupe paa Fylden, og
paa

paa disse Steen legge Humle-Rodderne, med den dertil hørende fede Muld, hvorved Planterne baade i tørre og vaade Aar besynderlig vel skal trives; Jeg har derudi ikke haft Leilighed at gjøre Forsøg, men er forvissat, at den Maade uden Tvil vil være tjenlig, til at befordre Plantens Væxt, hvortil man kan blive overtydet fornemmelig deraf, at den Humle, som voxer vilt, helst elsker de steenagtige Steder, hvor man seer, at den med sine Rodder omfatter de smaa Stene. Muligens disse Stene kunde og være tjenlige at fordrive den Muggenhed, som i tørre Sommer viser sig paa Humle-Bladene og de nederste Knoppe i endeel Ruper, hvor maaſke den underste Gjald kan bestaae af usorraadnet Træ.

§. 120.

Af alle Uleiligheder, som Humlen kan tilslaaes, er ingen skadeligere eller større end Gunning-Duggen. Den falder gemeenlig i alle tørre Sommer i Julii-Maaned. Hvorfra den hidrører er endnu ikke fuldkommen udforsket, følgerig heller ikke Raad derimod saa paalidelige, som man har Aarsag at ønske. Linnæus anfører i sin Skånske Resa pag. 49. at han merkede, da endeel Humle-

Ruper bleve opfastede, at deriblant fandtes en Mengde hvide Madiker eller Orme, af dem udfækte han nogle, som bleve Phalæncæ eller Natferler; disse parrede sig, og lagde en uendelig Mengde Frø; dette udstrode han ved Roden af tvende Humle-Ranker, som derefter bleve med Hunning-Dug saa stærkt overdragne, at de dryppede. Efter et Aars Forløb fik han at see nogle 100 af disse Ferler ved Roden om Humlen, som elendig havde behandlet den, han fandt og da en stor Mengde Luus paa Bladene. Heraf forestiller han sig, at disse Ferler opæder eller forderver Rodderne, hvorefter Humlen blir syg, da og Lusene indfinder sig, som man gemeentlig seer paa de Bexter i Orangerier, hvis Rodder kommer noget til Skade, og at Hunning-Duggen deraf kunde forarsages, overladende opmerkssomme Huusholdere nøiere at gjøre herudi Undersøgelse. Stridsberg kalder Hunning-Dug en feed og soovelagtig Materie, som sænker sig med Taagen, forarsaget af soovelagtige Dunster. Paa lave Stæder mellem Bierge og Bakker falder den stærkest og formedelst sit slimagtige Bæsen trænger sig paa alle Bexter. Ved Vind og Regn forsvinder denne

denne Smitte, ellers er den bedste Lægedom saavel herimod, som mod Orme, at indmænge med Jorden Soet eller Kullstøv eller Støv, som fortørker og udsuer Syrligheden og dets slimagtige Bæske, hvoraf saadan Smitte hidskyder. I den foregaaende §. 98. er anført en egen Maade at fordrive eller forekomme Hunning-Dug, ved at sette Bandkar paa de Steder, man frygter for den skal falde; Jeg har herudi gjort Forsøg ved Humlen, men ikke faaet nogen fuld Bished, eftersom de Nar ikke var af den Besskaffenhed, at man i Almindelighed kunde erfare dens Virkninger.

§. 121.

Urte-Haver, hvoraf enhver forsyner sig med Raal, Rødder og deslige, findes til enhver Gaard, større eller mindre, ligesom Leiligheden for nogle og Lysten for andre har fundet bragt dem tilveie. Paa nogle Gaarder treffer man og smukke Træ-Haver, hvor adskillige Urter Frugt-Træer findes plantede, hvilket er saa meget mere fornøieligt, som endeel Bønder selv har lært den Kunst at pøde og oculere, hvorved de saa meget lettere kan tilbringe sig selv og andre Nytte og Fornøielse.

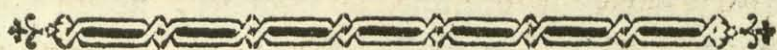

§. 122.

Da jeg nu har beskrevet det opryddede og dyrkede i Henseende til Alger og Eng, staaer tilbage at gjøre Rede for den i §. 3 og 4 givne Underretning, nemlig, at det er kun den mindste Deel af dette i Omkreds temmelig store og vidløftige Præstegiaeld, som er dyrket og beboet, eller til Alger og Eng indhægnnet; Det synes vel underligt, men her møder Naturens uovervindelige Hindringer, af Bande, store og smaa: af Heder, der end ikke er i Stand at bære det ringeste: af Bierger og Fielde, der strækker sig viit og bred, de kan vel paa sine Steder have en tynd Jordskorpe, hvor Skov kan voxe og trives, men aldeles utienlig til Opdyrkelse; Findes der end Myrter og Moradser, som ved Uddigninger kunde blive beqveme; findes der og andre Steder, som kunde synes Arbeidet værd, da er Beliggenheden i andre Maader hinderlig og ubeqvem, fornemmelig maatte man vente, da saadanne Steder først trefses, naar man overstiger de høie og steile Fjeld, og naaer deres Overflade, at Sæden formedelst Kulde, ei alene aarlig kom til at lide Skade, men reent forderves; Thi Vinteren indfinder sig
paa

paa disse Steder heel tilig, og Sommeren derimod heel sildig. Man kan derfor ikke af saadanne Pladse andet vente eller have end Græs-Gang til Creaturene. Skulle der gives Leiligheder til Huusmands Pladsens Oprøddelse, maatte det skee i et eller andet mellem Fjeldene befindende Dalsføre.

Cap. 13.

Om Sommer-Græsning og de saa kaldede Sætre.

§. 123.

Blandt de Mangler endeel Gaarder kan være behæftede med, regner man billig den, som næsten findes hos alle, nemlig Mangel paa Sommer-Græs-Gang, eller som det her kaldes, Sommers Have. Det var ikke liden Fordeel, naar enhver dermed hiemme ved deres Gaarder vare forsynede. Endeel har vel til det Brug i Nærværelsen et indhægnet lidet Støkke, som betegnes med Heste eller Sæ-Sæge, hvor de fornødne og til Gaardens Brug uomgiengelige Hester og 2 a 3 Melke-

Kior

140 C.13. Om Sommer-Græsning

Rier kan om Sommeren have Livs Ophold; Andre derimod savner endog dette, og nødes at slippe baade Hester og smaa Kvæg paa de store Skovs Udmærker, indtil noget af Engen kan blive indhøstet.

§. 124.

Formedelsst ovenneldte Mangel, nødes fast alle efter gammel Skik og Sædvane at reise med Kreaturene til de saa kaldede Sætere, hvor Kvæget i de mellem Fjeldene befindende Dale og Myrer maa søge deres Føde og Ophold, den de og paa samme Steder rigelig bekommer, og i saa Maade dog indbringer Eieren nogen Fordeel. Sæterne falder man da de Steder i de store Skovs-Mærker, som findes paa begge Sider af Sognerne, hvor Sæ-Kreaturene drives i Sommer-Græsning; Der haver hver sit eget Sæ-Huus, hvor Kreaturene hver Aften samles; der har og hver sin egen Melke-Boe, hvor det, som af Kvæget drages, samles og forvares, til Eieren lader det bringe hjem, som gemeenlig skeer engang hver Uge. Til den Ende følger med hver Gaards Kvæg, som tilhøbe med smaat og stort, ungt og gammelt, Rier, Kvier og Kalve, kaldes Boskab,

Skab, en Pige, som tillegges det Navn Budeie. Denne oppasser Kreaturerne bestandig, og forretter det videre med Malkning, Kiærning og Ostning. Er saadan Fæ-Boskab større end en Pige kan overkomme at bestyre, følger en halvvoxen Dreng eller Pige med, for at være behjælpelig til at vogte, eller som det her heder til at giætte Qvæget: denne kaldes Sæter-Høling.

§. 125.

Det er kun den mindste Deel af Sognets Indbyggere, hvis Gaarder ere forsynede med saadanne Udmærker, hvor de eiendommelig haver nogen Sæter-Leie eller Bolig. De maa derfor hos de andre, som deraf haver Overflødighed, søge at komme ind for aarlig Leie og Betalning, enten ved at give for hvert Støkke Qvæg, eller og noget vist for den hele Boskab, hvorved saavel de, som Eierne selv, finder paa nogle Sæter-Pladse temmelig god og tillængelig Græsgang for sine Creature.

§. 126.

Men ved ovenmeldte Maade at ligge i Sæter, uagtet de Fordele man synes at kunde have i Henseende til en god og rig Græsning, flyder dog der-
af

af adskillige saa skadelige som vigtige Uleiligheder; Thi (a) de fleste taber derved al den Møg eller Gødsel, som om Sommeren falder, fra den Tid Kvæget drives til Sæter, sidst i Mai eller først i Junii Maaned, og til de drives tilbage sidst i Augusti eller først i Septembr.

Beiens Længde, en Miil og derover for nogle, saa og Beiens Besværlighed gjør, at det ikke kunde lønne Umagen, at føre Møgen til Gaarden, dog de, som ikke har alt for lang eller besværlig Bei, har nu begynt om Vinteren at føre den hjem paa Agerne. (b) Naar Pigen eller Buddeien er utro, som ofte skeer, formedelsst den gode Leilighed dem gives, og enten tilvender sig selv eller andre den Fordeel, Huusbonden tilkommer, regner man det billig til en stor og skadelig Uleilighed. (c) Den Hinder i andet Arbeide, som forarsages ved de ugentlige Reiser, for at afhente det paa Sæteren samlede, og endnu andre flere. Alt dette kunde enhver være befriet for, naar de med Græsning ved deres Gaarder enten vare eller søgte at blive forsynede dermed.

§. 127.

Landmanden har kun liden Fordeel for sit Vinter-Foer, naar hans Malke-Rier om Sommeren skal mangle god og tilstrækkelig Græsning. At tilveiebringe den, maa derfor være ham saa meget mere angelegen, som derudi just beroer den Gewinnst, han kan gjøre sig Haab om af Qvæget. Naar nu deraf findes Mangel ved en Gaard, kommer det an paa, at udfinde den fordeelagtigste Maade og de bedste Midler at erstatte samme, i det minste for saavit, at Malke-Fæet kunde være ved Gaarden, da det andet Ung-Qvæg og de, der ikke malkede, uden synderlig Tab kunde drives til Sæters. Adskillige erfarne Landmænd have udlat sine Tanker i denne Begivenhed, og for at hielpe paa Sagen, raadet at sette Rierne i Tyder, eller og ikkun give dem et lidet Rum at gaae paa, og der daglig give dem Græs i den Overflødighed, som kunde udfordres; Dette kunde maaskee med Fordeel settes i Verk, hvor man ikke havde mere end 2 eller 3, men at tage Sagen paa den Fod med mange, vilde neppe geraade nogen til synderlig Fordeel. Anderledes tenker Joh. Brauner, naar han, i sin Afhandling om Alger og Eng, gjør det Forslag, at i saa

Fald

Fald er det efter hans egen Erfaring overmaade fordeelagtigt, at inddele sin Eng i 4 Hoved-Dele, og hver af disse atter igien i 8 mindre. En Hoved-Deel skulle hvert Aar ligge til Græsning, og paa de 8te Dele af denne ene, skulle Creaturene skifteviis græsses 3 a 4 Dage paa hver, hvormed Græsset imidlertid paa de andre 7 kunde desbedre komme til Kræfter at vore; Efter 4 Aars Forløb blev saaledes den ganske Eng med Græsning overfaren, og denne Omveppling, siger han, fra Eng til Græsgang og fra Græsgang til Eng, er af større Betyndenhed end man kan beskrive. Hoved-Nytten af den hele Indretning skal være:

At Engen gjædes paa denne Maade uden Umage skifteviis og jævnt.

At den bliver besaaet med Hø-Frø uden Besvær; men dette kan vel ikke forstaaes uden om de Marker, som forhen ikke haver været Eng, og hvor Græsset ikke nogensinde kan fæste Frø fra sig.

At derved et dobbelt Antal af Creature fødes paa lige Strefning af Mark, og at tilslige Hø-Bænten anseelig tiltager.

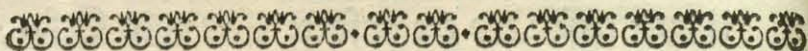
Uagtet

Uagtet disse Ord ere anførte efter egen Erfar-
ring, saa slutter jeg dog fornuftelig, at denne Ind-
retning i det ganske ei paa alle Stæder kan sættes
i Værk til Fordeel; Thi derudi kunde findes saa-
danne Hindringer og andre Omstændigheder, som
ikke alene gjorde Tingen umuelig, men maaske og
droge skadelige Følger med sig; Men jeg er der-
imod tillige forsikret at mange havde dertil den al-
lerbeste Leilighed; Til den Ende er det af mig an-
ført, og at en forsigtig Landmand derved kunde
finde Anledning at tænke, om ikke i alt saa dog
i noget at gjøre herudinden Forsøg; fornemmelig
forestiller jeg mig, det fordelagtigst lod sig gjøre
i de saa kaldede Siem-Saver. Af Forsøg i det
mindre kunde man blive overbevist om Fordelen
i det større, og derved opmuntres at gjøre Frem-
gang i det nyttige og fordeelagtige.

Cap. 14.

Om Skov og dens Behandling.

§. 128.

Efter den ulige Inddeling af Alger og Eng, som enhver Gaard og Gaarde-Part i de ældre Tider er tildeelt, og efter den paa Gaarderne meget ulige, i Henseende til deres Størrelse og Godhed, gjorde Skjoldsaetning, synes det og, at Udmærkerne med Skovene, i deres Strækninger og Begreb, ere uddeelte. Deraf flyder, at nogle have til Overflødighed, nogle ere velholdne, nogle selv hiulpne, nogle have lidet, og nogle, i sær de som boe i den §. 5. benævnte Gladbøid, have slet intet. De maa derfor med Besvær og Beføstning hos andre ei alene hente deres Bygnings-Tømmer, Gærdefang og Stør, men endog deres Brende-Behd, ja hvad der til deres daglige Redskabe udkræves.

§. 129.

Sameier eller Fælleffab i Skoven, hvor 6 a 8 og flere Gaarder har lige Ret at hugge og behandle

handle den hele Skov, har i de forrige Tider været her mere almindelige end nu. Skaden, som flød af saadan fælles Eiendom, var gemeenlig Skovens Plyndring og Odeleggelse; Enhver skræbde saa meget muelig var til sig, og naar den store og nogenledes modne var medtaget, gik det løs paa den mindre og i sin bedste Væxt staaende Skov; Dette Onde har da lært nogle af de fornuftige Medeiere, ved lovlige Midler, at søge Skift og Dele, hvorved enhver fik sin Deel i lige Forhold med deres paaboende Gaards Skyld, og hvorved de fik Anledning med Fornøielse at opelske den Skov, som de i Fælleskab ikke kunde vide, enten den hørte dem til eller ikke. Hvor Sameier ere deelte, sees mærkelig Forskiel fra de udeelte, saa Nytteten deraf billig burde overtale alle Fælles Eiere at blive enige derudi. Saaledes finder man, at hvor tvende Opsiddere ere til en Gaard, har de altid mellem sig selv indbyrdes deelt Gaardens tilhørende Skov, paa det den ene i saa Maade ikke skulle have Leilighed at forurette den anden.

§. 130.

Ligesom Eierne har Indsigt i deres eget og Efterkommernes Beste, forretter og foretager de Skov-

Hugsten. I Almindelighed kan man sige, at de fleste her søger ved en forsigtig Hugst, at holde sin Skov i Hævd og ikke til Upligt forhugge den. Saa længe der ikke hugges andre Træer af Gran og Fyr, end de der har naaet den Førlighed eller Størrelse, at af hvert kan bekommes 2 a 3 Bielsker, hver Bielske beregnet til 8 Allen Længde og 11 Tommer i Diameter paa den første Bielskes Top, saa længe formoder man Skoven ei hugges til Skade. Blev Skoven end sparet, til Træerne bleve tykkere, fulgte gemeenlig den Uheld, at de tog Forraadnelse til sig, og desuden gives her ikke mere, i hvor tyk Bielsken maatte være, end for det almindelige Maal 11 Tommer Top; Hugges Bielsken under 11 Tommer, gielder to for en, hugges derunder, bliver det Brag: Bielsker fra 11 til 9 Tommer Top kaldes Undermaal, og hugges ikke uden af Topperne, af Roden er det under Straf forbuden.

§. 131.

Derimod maa man sige, at den behandler sin Skov uforsigtig, skodesløs og strafværdig, som enten formedelst Orkesløshed tillader fremmede at hugge efter eget Behag eller og ødelegger den ved
at

at hugge den saa kaldede smaa Last og anden deslige Umoden Skov. Ved smaa Last forstaaes alt hvad af den unge Skov til Udskibning aavirktes, det maatte skee enten af Fyr eller Gran. Smaa Last af Fyr kaldes her med det almindelige Navn Kulter, som hugges til adskillig Længde og Tykkelse, hvorfor og Prisen falder ulige, Længden er gemeenlig fra 5 til 10 Allen hvilke sidste kaldes Tolv Alninger. Den smaa Last, der hugges af Grønen, betegnes med Navn af 18, 20, 24, 30, og 36 Fods Tufferter, som Længden af disse er ulig saa er og Prisen. Af bemelte smaa Last hugges i dette Præstegjæld saare lidet, end og i den Tid da den ikke var forbuden at sælges til udenlandske, blev lidet eller intet hugget.

§. 132.

Endskjønt man vel har største Marsag, at ansee smaa Last Hugsten for høist skadelig, saa gives dog undertiden saadanne Tilfælde, at den ikke alene kan ansees, men virkelig er god og tienlig. Man træffer adskillige Stæder i Skoven, i sær hvor Jorden er nogenledes dyb og god at den unge Skov voxer saa tæt og tyk op med hinanden, at den tredie eller fjerde Deel umuelig kan komme til

fuldkommen Førlighed, deraf følger, at de fleste af disse unge Træer, af Mangel paa Nærings Saft, maa visne, tørres og forraadne; Paa saadanne Stæder gaaer det an at hugge smaa Læst med Fordeel, man fører sig da til Nytte det, som ellers til intet blev tjenligt, og ved at borttage det Overflødige, bringes den øvrige Deel til hastigere og bedre Fremgang. Saadant begroed Stofke kalder man et Skov-Snære, og den Maade at hugge paa, et Træ hist et andet her, kalder man at blæse Skoven. Den, som saaledes behandler sin Skov i Henseende til smaa Læst-Hugsten, kan man sige omgaaes den forsvarlig og med Skionsomhed.

§. 133.

Naar adskillig Slags Læst af Brækker, Tømmer og deslige hugges paa langt fraliggende Stæder, bliver altid en stor Deel af Topper og Grene liggende tilbage, saa og andre beskadigede fortorrede og af Binden omkastede Træer; Skulde Bedkommende føre sig det til Nytte, ved at ophugge det til Brænde Behd eller andet, kunde de paa langt nær ikke stoppe Omkostningerne. Veiens Længde og Besværighed maatte sette den i saadan Pris, at ingen kunde kjøbe, og følgelig blev hverken Arbeid

Det,

det, Kiørfelen og mindre Træet betalte, dog finder Endeel Leilighed at benytte sig deraf, naar de, tilslige med anden frisk Skov, setter det i Kull-Miler, brænder og fører Kullene til Berg-Berfernes Nytte og Brug, hvorved de nogenledes kan slippe skadesløs. Man kunde vel synes, at saadanne Levninger, som ikke af anførte Aarsag kan blive opbrugte, bliver et stort Tab, men jeg er derudi af lige Mening med Hr. Strangh, som paastaar, at det er nyttigt, at saadanne Levninger bliver liggende til Forraadnelse, til Næring for den anden opvoxende Skov, som paa de blotte Fjeld, eller i den tynsde og tørre Jord, finder ellers kun lidet, som kan befordre dens Væxt.

§. 134.

Efter foregaaende Underretning vil jeg kortelig anføre de her voxende Træ eller Skov-Arter, hvorledes de benyttes og i hvad Mængde de findes.

Alm findes nogle Stæder, dog ikke i Overflodighed, det voxer helst i den sorte Muld-Jord, mellem Stene og Steenur, det lader sig vanskelig forplante i Leer-Jorden, det kommer til anseelig Høide og Tykkelse. Med dets Blade fødes Gvinene meget got, Quæget trives og vel deraf, naar

Bladene afripes om Høsten i Augusti, lader man Grenene sidde til Vinteren før de afhugges, paa det Barken som vorder affkavet, kan komme til Nytte for Faar og Fæ, naar Bladene ripes af maa Grenene siden afhugges, eller som det heder styves, ellers tørres de, og hindrer at ny Skud ei slaar ud. Hvert 3die eller 4de Aar kan man uden Skade benytte sig af dette Træ paa den Maa-
de. I dyre Aar og Hungers-Nød bruges Barken paa selve Træet at males og bages til Brød; Brødet har ingen ubehagelig Smag, men ikke den Nærings-Kraft, som Fyr-Barken, som derimod af Smagen er best og ubehagelig.

Ask vover helst i samme Jordarter, som det forrige, lader sig med mindre Møie forplante til samme Størrelse, Løvet er tørt dog nyttes det i knappe Soer-Aar; Selve Træet bruges meget formedelst dets Haardhed, at giøre Gaards Redskab af. Disse 2de Træer, naar de ofte er blevene styvede og kommen til fuldkommen Tykkelse, kalder man dem Kalle saasom Aske-Kall, Alme-Kall.

Asp findes nogle Stæder saavel i Udmarkerne som Engerne i temmelig Mængde, det kommer til den Tykkelse, at deraf kan skæres Bord eller Bretter.

Træet

Træet i sig selv er meget løst, tager derfor hastig Forraadnelse, fornemmelig naar Barken bliver sidende; Derimod har det den Egenskab, at naar det bliver med Barken til et og andet Brug lagt under Jorden, sær paa fugtige Stæder, raadner det fast aldrig. Træet nyttes og til Gierds Behd, Skie eller Sang, men dermed er den Uheld at det altid kommer sig, og gjør Gierdet uanselig og aabent, til Gierdes Stør er det aldeles utienlig. Det styves som de 2de forrige; Løvet, som med de smaa Nviste afbrydes, bindes i smaa Knipper, og tiemer i Stæden for Høe, baade til Hester, Gaar og Fæ, som deraf besynderlig vil trives ligesom og af den affskaarede Bark. Af dette Træ hugges undertiden en Slags Last, Bekerholdt kalder 2 til 3 Al. lang men den er af ingen Betydning. Galler-Asp kaldes den, som paa Barken er knortet og har mindre Blade; Løvet saavelsom Barken tiener ikke til Creaturene, den voper gemeenlig mellem Klipperne, og kommer ikke til den Fuldkommenhed som den anden.

Bierk voper overalt saavel i Udmarker som Enger, hvor Grunden bestaaer af haard Leer bliver den kun kort, og som det her heder murket,

derimod i Jord, som bestaaer af Muld og Sand, bliver den høi, tyk og anseelig. Foruden den Fordeel Bedkommende har til sine egne Fornødenheder, hugges aarlig af dette Træ en god Deel Brænde-Behd, som sælges i Favne Tal efter Eidernes Pris til Dramens Byer, Den yderste Bark, Næver kaldet, som paa nogle andre Stæder bruges at tæske Huse med, nyttes her lidet, Aarsagen er at de Formuende kjober heller Tagsteen, og de andre slipper lettere af med Spon-Tag. I trange Soer-Aar maa Riset, eller de yderste og unge Qviste tiene til Føde for Kvæget. Løvet paa de, af en afhuggen Stubbe udspirende, unge Grene, bruges at farve ulden Tøi guult med. Et andet slags Bierk er den, som kaldes Vahl-Bierk; I udvortes Anseende ligner den hin, bliver dog ikke saa stor eller høi, Bladene ere og mindre og mørkere, Træet i sig selv er haart, flammer og spættet, brugtes i de ældre Tider, meer endnu, til Drikke-Kar.

Barlin findes i de store Udmærker, men meget sielden, heller ikke kommer det til nogen synderlig Størelse.

Brakel af Anseende, som et maadelig Kirsebær Træ, hvilket det og ligner paa Bladene. Et
 Slag

Slag bærer smaa sorte, et andet smaa røde Bær, det yderste af Træet er gult, det inderste rødagtigt, det voxer kun paa saa Steder, Nyttens og Brugen er ubekendt.

Læg er her meget rar, hvor den findes, nyttes Barken ligesom den paa Alm og Alf, men Løvet holder de for er utienslig.

Lnebær-Træ, kaldes her Brisk, voxer over alt, men ikkun i smaa Buske, Nyttens af dette Træ er liden, med mindre det kan tiene til Gierdes Storer, da det gjør god Tieneste, siden den slags Stør længst modstaaer Forraadnelse.

Syrr, eller som den her kaldes, Suru, findes over alt i temmelig Mængde. Af dette Træ gives trende Arter(a) Toll Suru har liden eller ingen Rierne, men bestaaer af den løse og graa saa kaldede Giette, dette nyttes til lidet andet end Brændes-Behd, det voxer ikke uden i dyb og god Jord, Baret er om Vinteren et got Foer for Saaer og Geder, langt bedre end det, som bekommes af de andre Syrr Arter, (b) Linn Suru voxer paa Sand-Jord, er tienslig til Sommer og Viesker, bestaaer af mere Malm end Giette, men Malmen eller Riernen er lysere og løsere end den, som findes i det træ-

die

die Slag nemlig (c) Malm-Furu, den vover i Fjeldene mellem Sprækker og Rifter, og hvor Grunden bestaaer af Steen, Sand og Ur, den giver sine Eiere god Fordeel ved Bielske-Hugst og anden Laft. At brænde Tiære af gamle Furu Stubber og Rødder, som andre Steder skeer, forstaaer eller legger de sig endnu ikke efter her, maaskee Fordelen synes ikke at kunde lønne Umagen. Saadanne tiære-fulde opbrutte Stubber kaldes Tyri og bruges paa Jldstederne, naar de ere hugne smaa, for at lyse i Huset om Vinter-Aftener.

Gran. Af all Slags her vopende Skov er Granen den, som giver største Fordeel. Foruden det som aarlig medgaaer til Bygnings-Tømmer, Gierdes-Sang eller Skie-Vehd, Gierdes-Stører i mange 1000 Tal, og Brænde-Vehd, udføres aarlig en anseelig Deel Bielsker. Granen er tvende Slag nemlig (a) Saappe-Gran, den vover ikke uden i god Jord, er løs i Træet, bliver ikke ret høi, setter tyk Rod og Grene, hvorfor den meest bruges til Brænde-Vehd, Barken afslaaes og bruges at garve med. Den anden kaldes (b) Fjeld-Gran, af Marsag, at den vover mellem Fjelde og Klipper, høi og rank med smaa

og saa Grene. Denne fordrer en Alder af 100 Aar og derover, inden den kan faae tilberlig Førlighed, da Saappe-Granen derimod paa 30 a 40 Aar voxer til Tykkelse af Maal: Bieker, men saa er Træet saa meget løsere og slettere; Paa lige Maade forholder det sig og med Furu: Arterne, Toll: Furu voxer hastig, løs og grov, Malm: Furu derimod sær langsom fast og fin.

Hassel, Hægg, tvende bekiendte Træer, det første af sine Nodder, det andet af sine Bær, voxer i Engerne, det første benyttes til Baand: stager, og Barken af det andet skaves og gives Gaaer og Fæ.

Har: Torn voxer nogle Steder i Engerne, som Stikkels: Bær, noget høiere og tykkere, giver røde Bær, har hvasse Takker, Brugen og Nytt: ten er ubekiendt.

Lind voxer her helst i Steen: Grund, sætter en tyk Bark, hvoraf paa andre Steder gjøres Kieb og deslige.

Lou, et smukt og anseeligt Træ baade i Hens: seende til sin Stamme og Løv, hverken Bladene eller Barken nyttes som paa andre deslige Træer; Træet i sig selv er haardt og fast, bruges derfor
meget

meget til Gaards Nedsfab. Paa Stammen finder man undertiden udvorne Knuder, dem man her kalder Kaater, de ere flammede og spættede, søges med Begierlighed for at skære sig af samme Tolle-Kniv-Skaffte; Men rarere ere saadanne Knuder, som vøxer under Roden, hvilke man her kalder Lønne-Saappe, disse ere og flammede, men finere og tættere, benyttes paa samme Maade som de andre; Naar nogen finder saadan Saap, faaer han Hitt-Lønne vel betalt; Thi en Skionnere giver gierne 1 a 2 Rdlr. for et eneste Skast; paa Alme-Træet og Birken vøxer og saadanne Knuder, men de ere ikke saa fine, derfor heller ikke saa begierlige, allermindst ere de Knuder i Priis, som vøxer paa Linde-Træet.

Or eller Ell, saavel den sorte som røde, er overalt bekiendt, hvor den paa nogle Steder findes i Mængde, indbringer den god Fordeel formedelt Brænde-Behd, hvortil den ophugges, dog er Prisen ikke høiere end halvdelen mod Birke-Brænde; Naar Løvet betimelig rispes, er det tienlig for Creaturene.

Piil vøxer ikke vilt, men sees plantet af smaa Grene paa fugtige Steder.

Rogn

Rogn vover allevegne men ikke i Mængde; Lovet men i sær Barken er til Føde for Kreaturerne meget tienlig.

Rosen-Træer kaldes her Nype-Torn, vover paa sine Stæder i Engerne i større Mængde end vedkommende er tient med, det lader sig vanskeligt udrodde, om end Roden omveltes med Ploven, naar det 2 a 3 Aar i Rad afhugges i Junii Maaned, seer man det mærkelig forminskes.

Silje vover noget af overalt, Barken og Bladene benyttes paa samme Maade som Aspens, naar Træet nogle Gange er styvet og kommen til Tykkelse, kaldes det en Silje-Kall. Først om Foraaret skyder Siljen guule Knoppe, tykke som en Finger og lange som en halv. Knopperne kaldes Palm, og med Begierlighed ædes saavel af Saar som Fæ.

Trold-Vehd kaldes med et almindeligt Navn adskillige Slag smaa Træer, som gemeenlig giver røde Bær, der bæres med samme Navn, nemlig Trold-Bær, disse ædes hverken af Folk eller Creature. Nogle give dog hvert Træ sit Navn, saasom Ulve-Vehd vover i Tykkelse som en Riep eller Stof, giver røde Bær i Klaser som Rognen

Rognen, dog større og saftigere. Mussepis Træ voxer i sumpige Steder mellem Stene, Høiden er gemeenlig 1 a 2 Al., Tykkelsen som en stor Humles Ranke, giver langagtige saftefulde røde Bær, Navnet har det trolig af den ubehagelige Lugt, man merker naar Barken mellem Fingrene gnides. Been-Vehd er næsten i alle Ting Ulve-Vehd liig, undtagen Træet i sig selv er haardere. Træet, som Sanden flaaede Geden under, betegnes og nævnes ogsaa med det almindelige Navn Trol-Vehd, naar Tiden ei tillader at nævne det ovenbenævnte lange; Det voxer ligesom de andre, har og røde Bær, naar en Kvist afbrydes, sees i Brudet ligesom stive Haar, hvilket uden Tvil har givet Anledning til Navnet.

Vier voxer som Hassel-Træet, dog meer brusende fra Roden, findes ikke uden paa sidlændte og vaade Steder; Et Slag kaldes Barke-Vie, eftersom Barken er saare tienlig at garve med; det andet kaldes Silje eller Jster-Vie af dens glinsende Blade, der gjør Forskiellen mellem disse tvende Arter.

Bøg, Øyel eller Hasald, Hyld, og Tinde-Vehd findes paa disse Kanter slet intet af.

§. 135.

Al foregaaende merker man, at af de her forefindende Skov-Arter er Granen den, som vover i største Overflodighed, dernæst Fyrr; Bierk og Or findes og i Mængde, men af de andre Slag ikke saa meget, at man kan regne dem til Overflodighed, uden det skulde være Alpe-Træet. Læsten, som aavirktes til Forhandling af Granen, er Bielker og Justerter af Fyrr, Bielker og Kulter, §. 130 og 131. Al Bierk, Or og Alp hugges til Forhandling Brænde-Behd, ligesom og af den til andet Brug uduelige og ubeskvemte Gran og Fyrr. Af de andre Skovslag findes ikke mere, end til Eiernes egen Fornødenhed kan udfordres.

Cap. 15.

Om Rydninger og Braate-Hugst.

§. 136.

Førend jeg ,melder noget herom, maa jeg i Forveien erindre, hvad derved forstaaes paa dette Sted. Et Støkke Jord, naar det er tilgroed med

2

Skov

Skov stor og smaa bestaaende af Bar. og Løv Træer, og samme bliver for Gode nedfældet, Grene og Kvister afhugne, jævnet over Stubben og Jorden udbredde, og Træerne i sig selv bragte til Side, kaldes det en Braate; Naar Grenerne og Af-faldet er efter nogle Ugers Forløb om Sommeren vel tørkede, sættes derpaa Ild, da alt dette bren-des til Aske, og den øverste Græs-Torv eller Svær affvies; Det heder da en brænt Braate; Naar dette Jordstykke derefter vorder besaaet, tillægges det videre Navn af den Slags Sæd, man har kast i det saasom Rug-Braate, Næpe Braate &c. Paa andre i langt bortliggende Skovs Bøider bruges alene at hugge Træerne omkuld, og op-brænde saavel Stammen som Grenene, og derpaa i den hede Aske at udkaste Sæden, uden at kratse den ned, som her altid skeer. Anderledes er den Maade, som bruges paa de store Almindinger, hvor Vedkommende udseer sig et Støkke at fælde til Rull-Møller til Berg-Berkerens Fornødenhed, der bekymrer de sig ikke om andet end alene Træet eller Stammen; Det hugges vel og for Gode, men Grene, Bar og Løv bliver uden videre Be-handling liggende til Forraadnelse.

§. 137.

Alf de foregaaende anførte Underretninger sees og ffionnes, at Rydninger og Braate-Hugst ikke enten bør eller kan foretages i de store Udmarker, Marsagerne hvorfor ere og ved samme Leilighed erindrede, nemlig den ringe Jord der findes, og Vinsterens, saavel Foraar som Høst, vedvarende Strængthed; Jeg vil endnu hertil anføre dette, at om der end fantes beqvem Jord eller Lænne, som det her heder, ville det slet lønne Eieren, for et Mars Afgrøde, at nedhugge for Fode alle de der forefindende Træer, som aarlig ved Tilvæksten kunde give ham nogen Fordeel. Rydninger og Braate-Hugst forrette de enten i Engerne eller de saa kaldede Siem-Saver.

§. 138.

Naar Skoven tilgroer i Engerne, ryddes den, Grene og Qvister afhugges og med Bar og Blade legges dyngewiis tilhobe til 1 a 1 og en halv Al. Tykkelse; Efter et Mars Forløb settes gemeenlig disse Dynger, som her kaldes Koffer, først i Brand, og derefter besaaes og nedkratses med hvad Sæd man selv behager; Naar intet mislig Aar indfalder, slaar Sæden gierne got til; Efter et Mars høst

stet Afgrøde, bliver det atter Eng som det før var; Naar Stubben og Roden ikke tillige optages, opskyder den mangfoldige flere ny Skud og Græsne, Teenung kaldet, som inden kort Tid tilfører Engen samme, om ikke verre Uleilighed. Afhugges eller brydes saadan Teenung med Øre eller andet dertil indrettet Redskab 2 a 3 Gange, mærker man den meget forminsktes, og tilsidst ved Stubbens Forraadnelse reent at uddøe, da Jorden, om Leiligheden er saa beqvem, bliver best at opføre med Ploven til bedre Dyrfelse.

§. 139.

De saa egentlig kaldede Braater ryddes og hugges i Siem-Haverne, det er de Steder, som til Sommer-Græsning ved Gaarderne ere indhægnede, Maaden og Behandlingen er anført §. 136. Arbeidet forrettes gemeentlig i Hoballen, saa kalder man den Tid fra Ploven er lagt til Høbergningen begynder; Efter 5 a 6 Ugers Forløb bliver den brænt, besaaes med Rug 1, 2, a 3 Skiepper, mere eller mindre efter Braatens Størrelse, og nedfræses med Hakker, slaar Alaret ind, ventes 8, 10, a 16 Sold; Sielden besaaes Braater mere end et Aar, hvorefter de udlægges til Græs-Gang.

§. 140.

§. 140.

Om denne Maade, at behandle Jorden paa, er nyttig eller skadelig, kunde meget anføres baade mod og med, men jeg gaaer det vidtløftige forbi, og vil alene kortelig melde hvad Erfarenhed har lært.

Er Grunden, Jorden, eller Stædet, hvor man agter at giøre de saa kaldede Koffer eller Braater, tør, grunlændet, og sandagtig, bliver det en unægtelig Sandhed, at saadan Svie eller Brænden er høist skadelig, vel kan det første Aar give nogen Grøde, ligesaa og det andet Græs, men mærkelig tager det siden af. Er Jorden derimod god, dyb og mullen, formærker man ikke andet end Svien og Braate-Brand, giver ei alene det første Aar Grøde i Overflødighed, men og derefter Græs til god Sommer-Græs-Gang, som med Begierlighed af Creaturene søges. Men dette uagtet maa man dog sige, at Braater ere mere skadelige end nyttige formedelsst en usfionsom Brug; Hvor Jorden er god, gav den vel Græs, om ingen Braate blev brænt: Baret, Løvet, Kvister og Grener tiende ved en ret Omgang til Gødsel, naar det enten i Blandning eller alene blev bragt til Forraadnelse, og naar man uden Hinder i andet udfør

drende Arbeide kunde saadant affstædkomme. Den mavre og tørre Jord faaer ved Braate Brand ei alene ingen hielp, men bliver, som forhen er sagt, langt slettere; Af dette følger, at man med stor Høie kan lade al god Tanke fare om den Maade at behandle sin Jord paa.

Cap. 16.

Om de tamme og nyttige Creature.

§. 141.

Blant de nyttige og umistelige Creature regner man med Billighed Hestene! De falder ikkun maadelige store, Dragon-Hestene undtagen der maa have en vis Høide og Størelse. For 10 a 12 Aar siden vidste man her intet af Hopper, enhver maatte da tilhandle sig Hester fra andre Stæder, det salt mange besværligt og kostbart, fornemlig naar nogen U hæppe ved Sygdom eller andre Hændelser tilsløges, det var da almindeligt for de fattige og trængende at faae Skaden oprettet ved

ved tryglestro, hvilken Skif nu nogenledes er hævet, siden de fleste har begynt selv at opføde Hester. En god Arbeids Hest holdes i 16 til 24 Rdr. Priis; Paa en fuld Gaard findes gemeenlig 3 a 4, og paa de andre i samme Eigning; Dog herom saavel, som det der herefter om de andre Creature bliver meldet, fastsettes intet saa vist, at det jo taaler store Undtagelser, da Gaardernes ulige Skyldsetning og Godhed gjør herudi til mere eller mindre store Forandringer. Foruden det, kommer det og meget an paa enhver Huusholderes egen Omgang og forsynlige Behandling, saavel til at samle som uddele sit Høe, Halm og andet Foer.

Blant Hestene, saavel her som andre Stæder, gives mange og skadelige Sygdomme, fornemmelig Kopper og Qværsild, imod dette Onde kan jeg ikke forbigaae at anføre H. E. G. Boijes Raad, anført i hans forfarne Landthushjællaren pag. 382. Et Raad, som han ikke alene selv har forsøgt, men og af mange er befundet rigtigt og got. Efterat han har talt om Qvæksalveres skadelige Behandling, Løgn og Bedragerie siger han: „ Men „ jeg skal lære dig en Kunst, min Læser, som

„ du skal takke mig for, og som hele Aaret igiennem
 „ skal bevare dine Heste saavel for Qvarthan, som
 „ mange andre skadelige Sygdomme, nemlig:
 „ Naar Hestene om Høsten settes paa Stald,
 „ skal man sette en Faul-Snert i Brystet paa dem
 „ saa langt ned til Boverne som mueligt er; Thi
 „ jo længere han sidder, jo mere Gavn gjør den.
 „ Denne Hank gøres paa følgende Maade: Man
 „ rykker Faul af Manen paa Hesten som ei er for
 „ langt, heraf spinner man saa tykt, som en smal
 „ Faul-Snert til 3 Alners Længde. Denne Faul-
 „ Streng deles udi 3 lige Deler, hvilke tvinnes
 „ tilhobe, at Hanken bliver saa tyk som 3 tilhobe
 „ tvundne smale Faul-Snerter og ungefær trefier-
 „ dendeel Al. lang. Siden aabner man Skindet paa
 „ Hesten med en skarp Kniv, et Hull ved hver
 „ Bøv, og bør i det minste hvert Hull være en
 „ firdendeel Al. fra hverandre, da man haver til Re-
 „ de en stor Træ-Maal, som er gjort af haardt Træ,
 „ udi hvis Die den færdiggjorde Hank trækkes,
 „ og saa stikkes Maalen ind giennem det ene, og
 „ ud giennem det andet Hull. Paa det Hanken ei
 „ skal falde ud, bindes en liden Pind ved hver En-
 „ de, og drages den siden Morgen og Aften, nogle
 „ gan-

„ gange, frem og tilbage, paa det Ureenligheden maa
 „ flyde ud. Hvad Virkning saadant ringe Mid-
 „ del haver, og hvor stærkt det renser Hesternes Krop,
 „ det skal man med Forundring see. Man maa
 „ blive ved at drage frem og tilbage Aften og Mor-
 „ gen, indtil Hanken ei mere flyder, da den skæ-
 „ res af og drages ud; Det er unødigt at bekym-
 „ re sig om Saaret; Thi det læges inden kort
 „ Tid af sig selv, naar det Onde af Kroppen er ud-
 „ runden.

§. 142.

Malke-Sæ falder her ikke af de største heller
 ikke de minste. Efter Koens egen naturlige God-
 hed og den Græsgang, hun nyder, giver hun og
 i Kælden. I den Tid de ligger i **Sæter** 2 a 3
 Maaneder, regnes over Hovedet af hver Malke-
 Roe at bør samles 1 halv Lpd. Smør meer eller
 mindre efter Omstændighederne. Prisen paa en
 Malke-Roe her er fra 6 til 12 Rdlr. Paa en
 fuld Gaard holdes 14, 16, a 20 Støkker fløv-
 bunden Sæ, hvor iblant Ungkvæget er beregnet.
 Stude eller Giellinger veed man her intet af;
 Thi Bonden sælger ikke af sin Sæ-Boskab, og
 hvad han selv behøver at slagte, bliver enten gam-

le Rior, eller Tyren, som betegnes med det Navn Rior, og i Mangel af disse, kiober de om Høsten af de aarligen til Dramen nedkommende Slagte-Drifter fra Valders, Halling, Dal og Saranger.

Disse Creature ere ikke saa mange skadelige Uleiligheder undergivne som Heste og Faar, det kommer an paa at holde dem med got Rygte og Pleie Sommer og Vinter, hvorved ogsaa forekommes, at et got Slag ikke udarter. Adskillige Kyndige Mænd har i den Kundskab som henhører til disse Creatures Behandling, udladt sig med sine Tanker og Underretninger. Jeg vil alene anføre noget af det, som Hr. Baron Brauner melder i sine Forsøg om Nyttten af Qvæg.

Raad mod paa kommende onde Tilfælde anføres dette, man tager malet Senep, Tran, Olie og Brændeviin, en Pægel eller lige meget af hvert Slag, som alt blandes tilsammen, deraf gives en Koe to trediedeel Pægel, og skylles efter med en tredendedeel Pægel reent Brændeviin, saa ofte eller naar man mærker hun faaer ont og vil ikke æde; Alt give Qvæget en haandsfuld Salt og Malurt er saare nyttigt.

Til et got Fæ-Slags Bedligeholdelse mærker man disse Regler; Naar man nægter Ungelen den Pleie

Na-

Naturen har tillagt den, lægges altid Grund til en god Arts Aftagelse, han raader i den Henseende, som en afgjort Sandhed, at den nyfødde Kalv strax, og 2 a 3 Uger hen bør patte sin Moder, hvorved han faaer den Gode Naturen har beskikket, frier ham fra mange Sygdomme, som ellers ofte dræber dem, og paa den Maade kan en Kalv fuldgiødes i 14 Dage. Herved er at agte, at Koen ligesult mælkes den bestemte Tid, uagtet der lidet eller intet er tilbage, paa det hun ikke skal blive uvant, naar Kalven tages fra hende.

En Qvie bør ikke, saafremt man i Eftertiden vil vente nogen Nytte og Fordeel, komme til Tyren, før hun er 3 Aar; Den første Kalv, som falder af saadan Qvie, er utienlig at sette paa.

Tyren bør ei heller springe, førend han har naaet samme Alder, og ikke længere, end til han bliver 6 Aar; thi efter den Alder falder gemeenlig Streng Kalver, som ingen Naad er for.

Man bør ikke legge sig flere Creature til, end man rigelig og vel kan føde; Fordelen af mange slet føde er langt ringere i alle Begivenheder, end den af faa, som nyder god og tilbørlig Rygte.

En

Endelig bør i en forsynlig Landhuus-Holdning tages i Agt, hvad Tid paa Aaret Kieene bør springe med Tyren, saa at de altid kan kalve den Tid, som enhvers Landbrug og Omstændigheder lærer at værre den beste og beqvemeste.

§. 143.

Saar, kaldes Souer, ere kun af en slet Art, og om end nogle have forsøgt, at forskaffe sig en bedre, ere de dog, i Mangel af Kundskab om en god Opdrivelse, inden 3 a 4 Aar udartede, de give derfor ringe og liden Uld. Den afslippes sidst i September Maaned; Først i Januarii og om Foraaret, før de slippe paa Græs, bliver de og flippede, det lidet og ringe, som da falder, kaldes Væst. Prisen paa et voksen Saar er 1 til 1 og en halv Rdlr. Paa en fuld Gaard holdes 12 a 16 Støkker. Lammene benytter enhver for sig til Slagt i Huusholdningen. Skade er det, at man ikke her bruger at melke dem; Nogle, som af Mangel paa Græsgang nodes at drive dem til Sæters, kan holdes undskyldt, men de fleste, som har Leilighed enten paa Træder eller Ziembaver at føde dem ved Gaarden, vilde ved den Maade finde en god Fordeel i sin Huusholdning.

Det

Det var vel en betydelig og saare vigtig Sag, at see Faare-Avlingens Opdrivelse paa alle muelige Maader og bequeme Stæder i Landet opbragt. Mueligheden og Nytten er af andre tydelig lagt for Dagen, saa enhver Landmand, som fant minste Leilighed, kunde derved vel opmuntres at foretage, til saa nyttig Avlings Opkomst, saa meget eller lidet, Leiligheden og Omstændighederne paa et hvert Sted viiste sig fordeelagtige udi. Anvisning og Veiledning til denne herlige Kundskab findes udi Hr. Jonas Ahlstrøms trogna Vågevisere til Sære Afvelens Ans og Skjætsel, den er og oversat i vort eget Sprog, og koster kun 32 skl. En Bog, som er værd at eie for en Landmand, ligesaa er og den, som Hr. Friderich Haster har skrevet i samme Henseende, og kaldes et Lands Guld-Grube udi Sæ-Arlens Forbedring, den koster 24 skl. H. C. G. Boye har iligemaade i 10 Capit. i sin forfarna Lands Huushållaren grundig og efter egen Erfaring afhandlet denne vigtige Post i Landvæsenet; Til disse Skrifter vil jeg i denne Begivenhed have mine Læsere henvist, da jeg er forsikret, de hverken skal fortryde sin Bekostning eller den Tid, som anvendes paa deres Læsning.

§. 144.

Geder holdes kun faa Steder, hvor Heiligheden det nogenlunde kan tillade. Fordelen af disse Creature var ikke at foragte, dersom den Skade og Uheilighed, de i andre Maader tilfører, ikke havde Overvægtten; Skadelige ere de i Henseende til Skoven, den de altid afbider og forderver, og Uheilighed har man stedse i den Henseende, at intet Gierde kan stænge dem fra Alger og Eng, Bedkommende nødsages derfor immer at holde en Hyrde, eller som han her kaldes, *Høling*, til at følge og vogte dem.

Naar Skaden og Uheiligheden kunde hittes Naad for, kunde og enhver, som var forsynet med Udmærker af Fjeld og Dale, hvor Gederne helst trives, med største Fordeel benytte sig af deres Melk, Kiød, Skind og Haar, fornemmelig siden de lader sig nøie med slet Vinter-Føde, Bar, Bark og Løv, Linnæus melder i sin *Vest-Götha Resa*, at have seet ved Kongelv en Art Geder, som besad trende gode Egenskaber, den første var, at de ikke beskadigede Skoven, den anden, at de melkede meer end almindelig; Sogte man at legge sig til af denne Art, forekom man Skovens

Ber

Beskadigelse, og Uleiligheden kunde forekommes paa den Maade, Kalm beretter i sin Båhuslånste Resa, at være i Brug paa nogle Steder i Sverrig, nemlig at Senerne, som sidder mellem Klørrene paa Bagbenene, bliver strax affaaen paa Kiddet, hvorved det hindres aldrig at kunde hoppe, men derfor ligesult staar og gaaer uden Meen.

§. 145.

Sviin falder temmelig gode, ere og i temmelig Priis, naar de undertiden selges, da et voksen ugisd Sviin kan komme op i 6 til 7 Rdr; Siden dette Kreatur bringer ingen Nytte eller Fordeel, førend det kommer paa Gadet, og dets Føde og Underhold, fornemmelig naar det til Slagtning bliver fedet, er temmelig kostbar, da ingen anden Leilighed i saa Maade gives at tage til, end den gode og rene Sæd, findes ikke over 4 a 5 unge og gamle paa en fuld Gaard. Et fuldvoksen Sviin 3 Aar gammel kaldes Treæring, et yngre betegnes ved Aarværring. Ved Svinenes Rygt have Huus-Holdere mærket, at det er fornøden om Vinteren, at holde dem i varme Huus, det er saadanne, som ere tætte, og hvor ingen Træk-Bind kommer ind. Thi Kulden kan i en Hast beskadige dem,

lis

ligeledes bør de altid have reent hos sig, og deres Leie eller Strøe ombyttes. Om Sommeren er det tienligt, at de faaer saa meget Vand, de gider drikke, om Vinteren er det derimod skadeligt; Naar de settes paa Stie, gives dem 2 a 3 Dage efter hinanden 3 Laurbær, som stødes smaa, eller og et halv lod Antimonium, hvorved Tinter og andre Tilfælde enten fordrives eller forekommes; Det allerkostbareste at feede dem med er Havre, dens tykke Skæl foraarsager, at den ikke kan fortæres, men til største Delen gaaer heel ud igien, Havren maa derfor males om den skal gjøre Tieneste; Med graa Rerter, som koges og blandes med Havre = Meel til en Grød, kan de allerlettest og snarest vorde fedede. Svines ne bør altid være ringede, om de ikke skal tilføie Alger og Eng stor Skade. Men naar de gaaer i Skoven, siger Brauner, maa de have Frihed at rode, Fordelen deraf skal være denne, at Grøet, som falder af Skoven, skal i det oprodede finde bedre Leilighed at slaae Rødder.

§. 146.

Sunde, baade større og mindre Art, findes næsten hos enhver, de store holdes deels i Baand

og Rænker ved Gaarden, deels afrettes de fra Ungdommen, at følge og vogte Dvæget, i de store øde Marker for de der sig opholdende Døv-Dyr; Med saadan Hund tildrog sig en her i Egnen for nogle Aar siden rar og usædvanlig Hændelse; Hunden, som gik hos Dvæget, blev uformodentlig saa gal, at han i dette Naserie ihjelrev 4 støkker Dvæg, løb ind i Stuen, hvor et lidet Barn legte med en Kat, rev Katten ihjel, uden at røre Barnet, løb ud igien og faldt død til Jorden. Til den mindre Art regnes Jagt-Hunde, som man og trefser paa nogle saa Stæder. Jagtens Besværlighed i de store Udmarker, og den ringe Fordeel en Hare kan tilbringe, betager de Fornemme Fornøiselsen, og de andre Lysten at anvende megen Tid derpaa, følgerlig heller ikke tillegge sig mange af den Art Hunde; Paa Katte haves ingen Mangel.

§. 147.

Hvad de tamme Fugle angaaer, da er deres Tal kun saare lidet; Jeg vil nævne først blant dem Gaasen, som den beste og nyttigste, enskiont den heller ikke paa alle Stæder opflækkes, som dog synes med Fordeel at kunde skee, fornemmelig der hvor ingen Mangel findes paa Vand enten ved

M

Søer

Seer eller Damme. Høns findes overalt endog i Huusmands Hytten; Kalkonske Høns, Vender og Duer seer man ikke uden hos de Fornemme.

Cap. 17.

Om de vilde Dyr og Fugle.

§. 148.

Af de vilde Dyr fortienet Biørnen med Billighed det første Stæd. I denne Egn findes af dem ingen Mængde; De største eller de af den store Art kaldes Heste eller Mærres Biørn, de af den mindre betegnes med Navn af Myr eller Mour-Biørn, saa og Moures Taß. Det er meget rart, og sielden man hører, Biørnen gjør her nogen Skade, ligesaa er det og sielden, den her fanges eller bliver skudt, endskjønt den paa nogle Stæder merkes at have sit Vinter Hie eller Leie; Hun-Biørnen kaldes Binna, hvilken Ungerne følger og er da ei med det bedste at komme i Møde; Hun setter gemeenslig hvert Aar

År en eller to Unger, foruden disse, følger og det forrige Ungel, som kiender og holder sig til Moderen; Man har mærket, at Bjørnen ikke naaer sin fulde Væxt og Størrelse før den kommer til en Alder af 5 eller 6 År.

§. 149.

Ulv kaldes Graabeen og med et andet almindeligt Navn Trol, indfinder sig nogle År om Vinteren i stor Mængde 8 a 10 i et Følge, om Sommeren ere de derimod rare at see, indtil Høstens Tid, imidlertid opholder de sig i de langt bortliggende Marker og øde Steder; De fanges og eftertragtes baade med forgiftede Madsler og Skyden. Skindet selges gemeenlig for 3 Rdr. mere eller mindre eftersom det ansees værd; Her foruden betales for hvert Skind 2 Rdr. i Skudpenge, som hvert År efter giorte Ligning paa Sognerne af Fogderne indsamles og uddeles til Bedkommende, som har gjort Fangsten eller Skuddet.

§. 150.

Ræve findes overalt i temmelig Mængde, de opholder sig nærmest ved Gaardene, og søger Bytte og Rov blant smaa Kreaturene, de fanges

og eftertragtes paa samme Maade som Ulven; Skindet selges for en halv til 1 Rdlr. For det betales ingen Skud-Penger.

Los eller **Goupe**, hvoraf findes treende Sorter nemlig **Ulve-Goupe** **Ræve-Goupe** og **Katte-Goupe**, hvilke Navne de fører efter den Størrelse, hvormed de ligner hine Dyr, fornemmesielden paa disse Kanter, ligesom og **Maar**, **Hermeslin**, eller **Røse-Kat**, **Grevling**, **Pindsvin** eller **Bustdyvel**, og **Oter**, ere alle rare.

Bæver, og **Vielfros** eller **Jerven** sees her aldrig, derimod findes en Mængde af **Ækorn**, som ikke eftertragtes, da Skindets Bærd ikke kunde lønne Umagen.

Af **Rotter** og **Muus** findes større Overflødighed, end Jndbyggerne ere tiende med, ligesaa findes i Skoven, **Skov-Muus**, saa og en anden Art næsten af lige Skabning, som kaldes **Vandskiær**.

§. 152.

Mulvarper fornemmes overalt i Engerne, hvor Jorden er god, der gjør de nogen Skade, men større, naar de kommer ind i Humle-Urte- og Træ-Haver. Af disse nævner Linnæus i sin Skänffe

ffe Resa pag. 63 trende Arter, nemlig de egentlig saa kaldede Mulvarper og Sorker, disse, siger han, holdes for et Dyr, siden de begge holder sig under Jorden og vælter den, men Mulvarpen har hvasse Tænder, og er et Rov-Dyr; Derimod Sorken er en Gnagere, og har Tænder som en Rotte. Mulvarpen søger alleneeste Orme, eller Med-Madikker, men Sorken æder allehaande Rodder og gnager Roden paa Træerne. Det Raad og Middel, Magnus Menzer i Hans Svenske Afkermann anfører at fordrive Mulvarperne ved af Haverne, har jeg befundet ikke at være uden Virkning. Midlet bestaaer i efterfølgende: Man nedgraver i Jorden en tom Tønde, saaledes at den øverste Bund bliver lige med Jorden, paa Bunden gøres et Hull, og derudi settes en Lang Stang, som fæstes ved et mindre Hull i den nederste Bund, i Toppen paa Stangen settes en Fløi eller Bæir-Hane, som idelig flapper og slaaer, naar den ved Vinden bevæges, og giver derved igiennem Stangen i Tønden en Lyd, som i en Mølle. Denne Lyd, som høres overalt, foruroliger Mulvarpen, som nødsages at pakke sig til andre Steder, hvor han kan finde mere Rolighed i sit Arbeide. C. G.

Boye melder, at det beste Middel, han har mærket, er at plante Munkeløg i Haven, Lugten af den Løg fordriver dem som de vare piskede, men herved følger den Uleilighed, at denne Urt er siden vanskeligt at rydde ud, og fornemmelig vilde den tilføie Skade, om den fra Haven fant Leilighed, at spride sig ud i Engen, da baade Græs og Hø blev uadeligt for Kreatturene, som sultede, for de smagede noget deraf.

§. 143.

Harer opholder sig overalt, dog ikke i nogen Mængde, eftersom de paa meer end en Maade eftertragtes, skydes og fanges, og desuden af Ræve ødeslægges; Saa man snart kunde undres, at nogen fantes tilbage.

Raa-Dyr, Rens-Dyr, og Kaniner sees her aldrig, heller ikke Elsdyret, uden det ved en Hændelse, som undertiden skeer, kan blive fanget naar det fra Grevskabet Jarlsberg drifter sig at svømme over Drammens Fiord.

§. 154.

Af vilde Fugle findes efterfølgende Correr nemlig:

And af adskillig Størrelse og Farve findes saavel i de store Fjorde, som andre Baae og sinaa Søer.

Bogfinken sees om Foraaret ved Husene, Dumpapen opholder sig i Skoven, fanges undertiden om Høsten tillige med Kramsfugle.

Due altid blaa af Farve med en hvid Ring om Halsen, noget større end de tamme.

Salk fornemmes kun saare faa.

Slaggermuus sees overalt, naar hendes Tid er at lade sig om Sommeren tilsyne.

Gies opholder sig ikke, uden de paa deres hen og tilbage Flugt setter sig for at hvile.

Giertruds Fuglen, sort af Farve med en rød Hette; Den er noget mindre end en Due.

Glente, en stor Rov-Fugl, der søger sin Føde af Fisk, kaldes og Siske-Jon.

Gøg findes den bestemte Tid om Aaret over alt; At den legger sine Eg i Viinærlens Rede, faaer og sine unger paa den Maade udfækkede, er adskillige Gange formærket.

Salkespæt, en Art er grøn, en anden hvid, sort og rødspraglet, denne er mindre end den første.

Høg findes af adskillig Størrelse og Natur.

Jerpe ligner Duen af Størelse, opholder sig mest i de store Skove.

Krage lader sig see i allerstørste Overflødighed, fornemmelig om Høsten, naar Kornet modnes, hvori de farer afsted som Sviin.

Kaje sees nogle af om Foraaret og Høsten.

Krams-Fugl eller Trost, af adskillig sort og graa Farve, og forskiellig Størelse.

Lerke og Lincærle, tvende Sommer Fugle, eller som kun fra Foraaret til Høsten lader sig see.

Lom sees og høres saavel i Drams Fjorden som de andre Bande, hvor den haver sit Ophold om Sommeren.

Maager fornemmer man og i samme Bande, fornemmelig naar Stormen er stærk.

Myr-Sniper, en graa Fugl med et langt Neb, er stor som en Due og har et velsmagende Kød.

Nødde-Krige, en Art sort og hvid spraglet, en anden rødbrun og med blaaskinnende Fjære.

Ørnen findes og, men ikke i nogen Mængde, uagter den paa sine Stæder i de høie steile Fjelde, hvor noget stort Træ findes, gjør sit Rede.

Ravn,

Ravn kaldes Korp, sees i Mængde baade Vinter og Sommer.

Rypen lader sig i store Snees-Vintre see, men det hænder fielden.

Skaden er en overalt bekient Fugl, som end og bygger sit Nede i Træer strax ved Husene.

Spurv, graa og guul, findes i største Overflodighed, fornemmelig den graa, som med Vilighed ansees i Kornladerne ligesaa skadelig som Muus.

Spover, en temmelig stor Fugl, sees undertiden om Høsten.

Stær, Strand-Sneppe og Svale indfinder sig de sædvanlige bestemte Tider om Foråret.

Steen-Dulp og Stillits, tvende smaa Fugle, den første gjør sit Nede i Steen Risterne, den anden i Skoven.

Tiur, hvis Hun kaldes Røi. Denne store Fugl opholder sig i de store Skove, hvor de om Foraar og Høst eftertragtes, enten ved Skyden, eller opsatte Fæller paa de Stæder, man veed den har sin Gang.

186 Cap. 17. Om de vilde Dyr og ic.

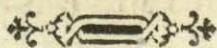
Talgore eller Risdmeis, og Taltitte, tvende smaa Fugle, ere hinanden næsten lige, den første er blaa gul og sort, den anden blaa, sort og hvidgraa.

Ugle, af dette Slag have ingen Mangel, den eneste Nytte, man veed de gjør, er at de, som Ratterne, ødelegger Muus.

Ur-Fugl eller Høns fanges og fhydes paa samme Maade som Tiuren, af dette Slag gives en større Mængde, hvilket fornemmelig erfares i den Tid om Foraaret, de spiller eller leger, da Flokke af 2 til 300 kan findes samlede paa et Sted.

§. 155.

Hvad Indsekterne angaaer, har jeg ikke fundet udspore noget rart eller særdeles fra det almindelige. Overalt kan man sige, at her findes Orme, Padder, Frøer, Fluer og deslige i samme Overflodighed, som gemeenlig andre Steder.

Cap.

Cap. 18.

Om Huse. Gav. og Mølle. Bygninger.

§. 156.

Bygningerne saavel de, hvorudi Folket boer, som de, hvor Creaturene settes udi, og de hvori Sæden indlegges, ere saavel her som overalt i Landet opførte af Træ, eller Tømmer-Stofke. De, hvori Folket er, kaldes Fremhuser, de andre derimod Udhuser, disse ere og satte lidet længere hen fra hine. Bygningerne opføres, som sagt, af Tømmer, men førend Stokkerne legges, og tilhøbe seies, settes en Muur af Graasteen til i Allen Høide meer eller mindre efter Leiligheden; Paa denne oplegges Stokkerne, som, uagtet de kan være hinanden ulige, saavel i Tykkelse gemeenlig fra 6 til 8 Tømmer i Top, som i Længde fra 16 til 20 Allen lidet meer eller noget mindre, passes og hugges net tilhøbe i hvert Hjørne, og efter Længden grøpes og senkes den ene Stok tet paa den anden; Mellem hver Stok, naar den er tilhuggen,

leg-

legges for des bedre Tæthed og Varme skuld en tre Finger tyk Mose, saavel efter Længden som i Hjørnerne, hvor Knuderne eller Sammenhugningen skeer; Disse kalder man paa disse Kanter Læst, og hvert Laug af 4 eller flere Støkker, efter som Eieren gjør mange Bærelser og Indretninger, kaldes et Omvarv: Naar 12 til 16 saadanne Omvarv ere optømrede, ligesom Bedkommende vil have Bærelserne høie til, legges Bielkerne ind, da der atter, om nogen finder for got, at have Overbærelser, fortfares paa samme Maade, men hvis ikke, legges alene nogle Omvarv til, som udgør et Loft, da Rejsningen til Taget gaaer for sig. Paa samme Maade opføres saavel Stalden, som Fæhuset, men de, hvorudi Sæden indlægges, hugges ei saa tæt tilhobe, hvorfor heller ikke Mose legges imellem.

§ 157.

Taget forfærdiges efter Bedkommendes enten eget Behag eller Formue. I de forrige Tider var det mest almindelig, at legge Taget af Spaan, den blev huggen og fløven af Gran eller Fyrr til en Allens Længde, og som Schiffer-Steen lagte om hinanden, foruden dette, som endnu er i nogen Brug,

bes

benytter nogle sig af Høen, der er det yderste af de Stokke, som skæres til Bord, men dette er kun slet, og varer ikke mange Aar før det raadner; saa bruges og Halm-Tag, dog sielden, uden paa de Hø-Lader, som sættes i Engerne. Steen-Tag er nu kommen i Brug næsten hos alle, fornemmelig paa de saa kaldede Frem- eller Stue-Huse; Men Skade er det, at denne Kram skal hentes fra Hol-land, da dog Leilighed god og beqvem, til selv at brænde Steen, maatte gives saavel her, som andre Stæder i endeel Præstegæld, hvor dermed er giort en god og nyttig Begyndelse.

§. 158.

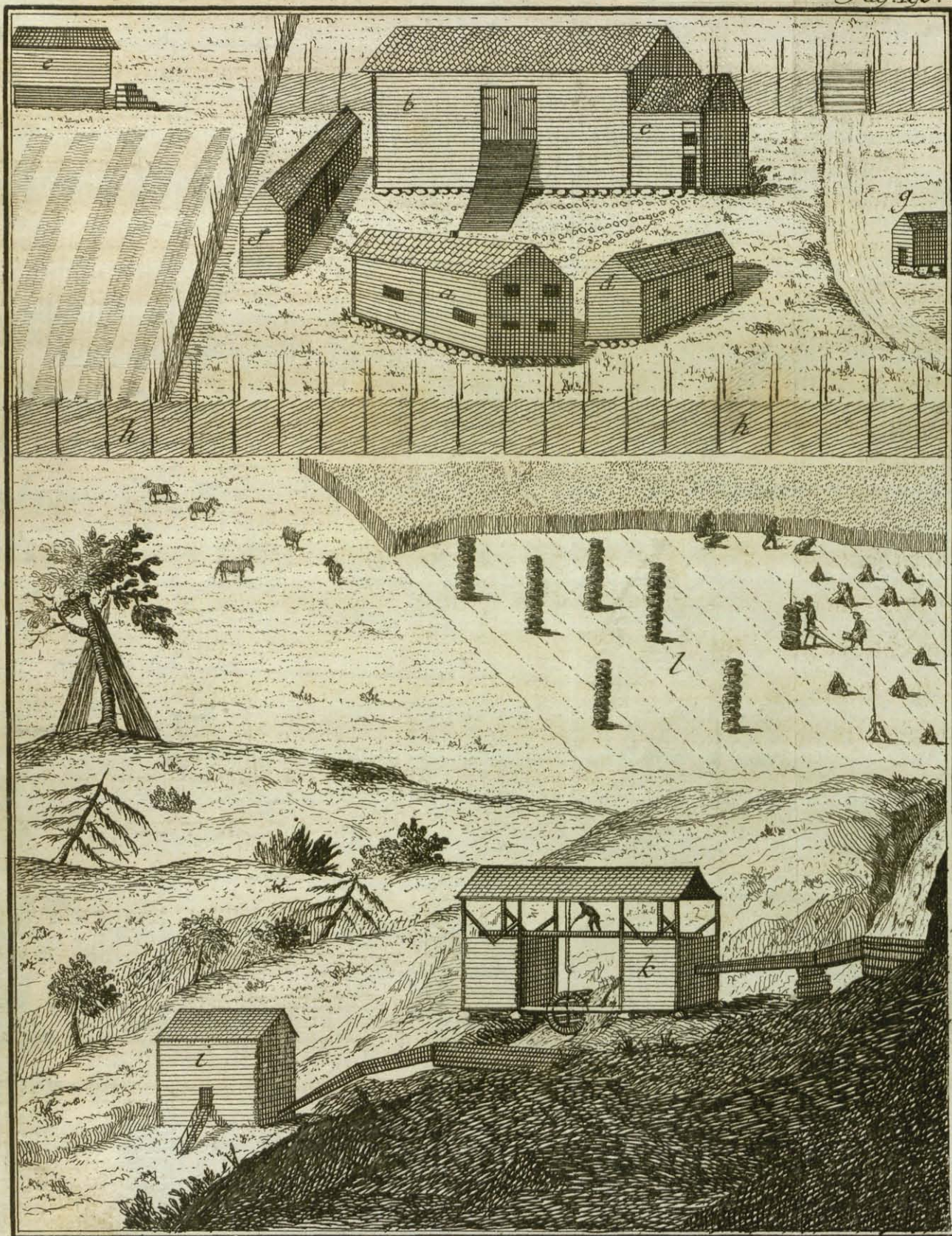
Paa enhver Gaard findes, 1) En Stue-Bygning, bestaaende af en Stue, Kammer og Kioffen, eller Stue og Kioffen med Bærelser oven paa, Stuen er foruden en smuk Indretning af Golv og Himling eller Loft, prydet med 2 a 3 Fag Binduer; I de gamle Bygninger blev altid en Skorsteen i Stuen opmuret, men i de nyere sættes Kaffel-Dvne, og Skorsteen alene i Kioffenet, man seer derfor i de gamle nu omstunder gemeenlig begge tillige; Saadan Stue-Bygning bliver, naar den nogen Tid har staaet for at synke,
als

almindelig med Bretter udvendig beklædt, hvilket her heder at sye Væggerne. 2) Til Frem-Husene regnes og Brygger-Huset, som gemeenlig findes til hver Gaard. 3) Stald- og Fæ-Huus er paa ligemaade optømt med Muur under og Mose mellem hvert Omvær, eller rettere hver Stof. Disse Huus bliver gemeenlig, om ikke saanet som Stue-Huserne, beklædde med Bord. I Fæ-Huset settes i Almindelighed ogsaa Faarene. 4) Korn- og Hø Laderne ere ligesom hine opbyggede, men ikke saa tætte eller med Mose, heller ikke nogen Muur neden under, alene temmelig store Stene under hvert Loft eller Hjørne, hvorved de underste Stofke holdes fra Jorden, og fri Gang falder for Luften under Laderne, der gjør, at de nederste Stofke hvorpaa den hele Bygning beroer, fries fra Forraadnelse; Laderne ere alle byggede i en lige Firkant 10 a 12 Al. paa hver Side, og 20 til 24 Omvær høie; Mellem Laderne er Loen indrettet i samme Bygning, følgelig lige lang, men Bredden ikkun 6 til 7 Al. Den er formedelst Bielker mellem Laderne og Golv af store fløve Træer ophøiet fra Jorden til henmod 3 Al. Hø og Korn bliver formedelst en af Stoffer oplagt

Broe

a. Hoved-Bygningen,
 b. Korn-Laden,
 c. Heste-Stalden,
 d. Bryg-huus

e. Tørke-huus,
 f. Pæe huus,
 g. Stolpe boden,
 h. Gjerde,

i. Qverne-huus,
 k. Saug Møllen,
 l. Ageren,

Broe indført paa Loen, og giennem store Glugger nedkast i Laderne, ved siden af disse settes gemeenlig smaa Bygninger, Skygger kaldede, hvorudi Halm og deslige kastes. 5) Et Tørke-Huus, Kione kaldet, er altid bygt et lidet Støkke fra de andre Huse, i dette tørkes al den Sæd, som skal males, Tørkningen skeer paa et af Taul og Børster sammenvævet Klæde, neden under i Huset er en Dør ordentlig opmuret, hvor Ilden legges, 6) Stabur kaldes det Huus, hvor Kornet og andre Mad Waare forvares, men dette træffer man kun paa faa Gaarder.

§. 159.

Paa lige Maade, nemlig af Tommer, ere Sav-Møllerne opbygte; Af dem findes i dette Præstegield 8, som ved Fosserne eller Bandets Fald over Fjeldene drives; 4 af disse ere privilegerede, det er saadanne, som har Tilladelse, efter et vist Quantum, at skære firkantede Bord eller Bretter, og 4 Huus-Fornødenheds-Save, det er saadanne, som ikke har Quantum, heller ikke Tilladelse at skære uden Giennemskærings-Bord til sin egen og Sognets Tieneste; Disse Boide-Save ere heller ikke forsynede med mere
Bånd,

Band, end Eierne kan hielpe sig selv, og undertiden nogle sine Naboer, eller andre Trængende, som af sin egen Skov kan faae giennemfaaret nogle Stofke.

§. 160.

Paa bemeldte Maade ere og Mølle eller, som de her kaldes, Qværne-Brug indrettede, nogle ere Aargiengse, det er saadanne, som uden Mangel af Band gaaer Aaret igiennem, nogle ere eller kaldes Bekke-Qværner, det er saadanne, som i de smaa Bandsald i Bekkerne ere til egen Fornødenhed oprettede, og hvor der ikkun males om Foraaret og Efterhøsten. Paa nogle Steder har Naturen saa dannet det, at Eieren med liden Bæfostning kan indfænge eller dæmme det, paa Sielvenes øverste Glade samlede Vand, der udgør Rier eller smaa Søer, og atter efter egen Leilighed slippe saa meget, som til den Tid gøres fornøden. Sognet er saaledes i den Deel ei alene selv hiulpen, men og, naar tørre Somrer eller stærke Vintere indfalder, i Stand at hielpe de nær grændsende, som herudi maatte lide Mangel. Alle de her befindende Mølle eller Qværne-Brug drives ei med Hiul, men ved de saa kaldede Kalle.

Mølle-

Mølle-Stene bruges ei af anden Art end de, som tilføres fra Trundhiem.

§. 161.

Foruden disse Sav- og Mølle-Brug, som alle drives ved Vand, drives iligemaade een ved Gaarden Schiaastad, Eieren af Dikemarks Jern-Verk i Alfer-Sogn, tilhørende Jerns Hammer, under hvilken Naa-Jernet, som fra bemeldte Verk didføres, bliver i ordentlige Stænger udslagen.

Cap. 19.

Om Gierdes Gaarderne.

§. 162.

Efter den overalt brugelige Maade med de saa kaldede Skie-Gaarder indhegnes Agre, Jorder og Enger. Gierderne gøres eller oprettes af Grane-Træer afhugne til 5 a 6 Al. Længde, og fløyne i saa mange og tynde Dele, skee kan; Disse lægges tæt paa hinanden, hældende i en skraa Linie imellem nedsatte Støtter, indtil Gierdet har naa-

N

et

et sin tilbørlige Høide; Skie-Bejden sammenbindes til Størerne neden og oven med tvende Hærker, det er, unge Gran-Qviste, som dertil ere besttjenlige; Som Gierdet forsværlig opsettes, og som Størerne ere i Stand at modstaae Forraadnelse, bliver det og bestandig 6, 8, a 10 Aar, da Skiel og Stør saavit den er oven Jorden, for det meste vel end er got, men maa som af ny opsettes formædelt Størenes Forraadnelse ved Jordskorpen; Af alle Træ-Arter er ingen tjenligere til Stør end Eker og hvid Fjeld-Garn, alle de andre tager en hastig Ende, det er derfor daarligt at bruge nogen af dem til Stør. Til Skie Bejd er intet Træ bedre end Granen, Alsp kan vel og nyttes, eftersom den længe modstaaer Forraadnelse, men den bliver gierne kroget, gjør derover Gierdet aabent og altsaa uskikket, som forhen er meldet.

§. 163.

Naar Gierdet længe haver staaet paa et og samme Sted, bliver gemeenlig paa begge Sider, fornemmelig hvor Leer-Jord findes, ligesom en heel Rad med Eker samlede, deels ved det forraadnede Træ, deels paa den §. III anmeldte Maade om Ekers Opkomst; Disse lader Landmanden,

naar

naar det gamle maa nedtages og et nyt opsettes, blive urørte, og imellem dem opsetter Gierdet som forhen, da han dog, ved at tage dem bort, kunde gjøre sig en dobbelt Nytte; Han kan i dem have en herlig Gidsel for Sand-Jorden, ja endog for Leeren selv; Tillader Tiden at blande dem med andre tienslige Ting, bliver de saa meget bedre; Videre forskaffer han sig den Nytte ved deres Borttagelse, at Storerne, som de hastig angreb, kan langt længere i den haarde Leer end i løs Jord modstaa den Forraadnelse, som de formedelst dem forhen vare underkastede.

§. 164.

Siem-Haverne, hvor Kreaturerne om Sommeren græsses, og hvorom forhen §. 123 er talt, indhægnes med Riisgierder; Maaden, at oprette saadanne Gierder, bestaaer derudi, at man legger Træ paa Træ eller Buske paa Buske, med Grene, Bar og Løv, indtil man naaer den udfordrende Høide; Det sammenbindes ikke som Skie-Gierdet, men alene opholdes ved Storer satte mod hinanden i Kors, det maa derfor qarlig saa got som af ny oprettes; For den Tid koster det vel mindre Arbejde, men des mere Skov; Thi saadant Gierde

nedtrykkes af Sneen, og raadner i en hast, man har derfor billig Tøie at ansee dette for et af de sletteste og skadeligste Gierder, uagtet man vel til dets Forsvar kunde indvende og sige, at Arbeidet er ringe, og den Skov, som forbruges, er iblant megen den, som intet til andet kan blive tienlig, men det sidste forholder sig ei saa; Den største Forsvar, det kunde nyde, maatte bestaae derudi, at det vilde falde vanskelig paa anden Maade at sette Gierde mellem Fjeld og Stene.

§. 165.

I Udmarkerne bruges ingen Slags Gierder til Indhægninger eller Dele-Mærker, Aarsagen hvorfor, bestaaer vel deels i Ufornødenheden, deels i Umueligheden, i Ufornødenheden, da der gives ingen Alger, Engeland, eller noget andet, som kunde behøve nogen Indhægning, og hvad Græs-Gangen angaaer, da er den ikke af den Betydendhed, at just derfor alene saa vigtigt og bekosteligt et Arbeide skulle fortages; i Umueligheden, saavel formedelsst den vidløftige Omfreds og de deraf flydende utaalelige Beføstninger, som og adskillige andre uovervindelige Ting. For at tiene til Deles Mærker mellem enhvers Eiendom var det ganske unyttigt; Thi gemeenlig ere

Skov

Skovene afdeelte nu omstunder ved Steen-Røser, smaa Bekke, Myrer, Vande, og Bergoder, hvorudi Rors ere indhugne, mere bestandige end de, som i forrige Tider har været brugelige at indhugge i de voxende Træer, og har givet Anledning til mange skadelige Følger og ødeleggende Processer.

§. 166.

De saa kaldede levende Gierder, formedelst adskillige Slags Træers Plantning, og Steen-Gierder, have hidindtil været her ubekiente og ubrugelige. Ved Marmor-Bruddet i Annexet i Tranbye er af de ubrugelige og sønderbrudne Stene opført et smukt og i Længde anseeligt Steen-Gierde. Ligesom og paa nogle Auls-Gaarde ved Bragnæs Bye dermed er gjort Begyndelse. Onskeligt var det, om saadanne Gierder lit efter lit bleve oprettede, fornemmelig naar det gjorde Dele mellem Gaardene. Leilighed kunde vel for nogle findes god og beqvem, naar de aleneste bleve vante at legge Haand paa et fremmet og nyt Arbeide. Mange derimod skulle vel neppe kunde gjøre den Beføstning ringere, end maaskee hele Gaardens Værd.

Mangel paa Steen og Beiens Længde, hvorfra den kunde bekommes, forarsager herudi Ummuelighed.

§. 167.

Alf det anførte om Gierder og Indhægninger sees, at de beste, bestandigste og mindst kostbare her ere de saa kaldede Skie-Gierder; Steen-Gierder som de allerbestandigste bliver paa de allerfleste Steder en fast uovervindelig Sag for den første Begyndere, deels formedelsst den derved medgaaende store Udgift og Beføstning, deels og af Mangel paa Steen, uagtet Præstegieldet er forsynet med mange og store Fjeld, men disse ere faste og ligger ikke af Steen oplagt; Nyttigt vilde det dog blive, om enhver Ciere, efter den Veilighed han havde, oprettede aarlig nogle Fjerne Steen-Gierde, som kunde blive Efterkommerne en Opmuntring at fuldføre det begynte. Levende Gierder, ved Plantning af adskillige dertil tienslige Træer, vare vel lettere at komme til, men neppe bliver de i Stand sikkert at udestænge smaa Dvæget, fornemmelig Svinene. Ved de brugelige Skie-Gierder synes det vel ved første Diekast og Forestilling, at Skoven mere end ilde medtages ved saa mange 1000 unge Træers Odeleggelse til Storer, foruden hvad

der

der medgaaer til Skie-Behd. Man maa tilstaae, dersom alle disse unge Stammer, naar de bleve sparede, kunde ved Tilvæksten komme til Guldkommen Førlighed, uden enten selv at forraadne, eller fratage de hosstaaende den fornødne Nærings-Saft, og følgerig uden at ødelegge flere med sig selv, at det var en saa betydelig Skade, som forlængst burde været hemmet og raadet Bod for; Men da de allerfleste, i det mindste i dette Præstegæld, bruger derudi saavel som i deres anden Skov Hugst en god og tilbørlig Forsigtighed, bliver den Hugst paa de fleste Steder her til mindre end Skade. Til Stører udpilles i Skoven enten de dertil tjenlige Æner Træer, beskadigede, knortvorne og saadanne, som findes ved Myrer, Fjeld-Rister, hvor Træet aldrig kan komme til Guldkommenhed, eller og hvor saadanne Snærer treffes, hvorom er meldet §. 132. hvorved Skoven i saa Maade mere vinder end taber i Betragtning af det ovenanførte. Med de til Skie-Behd ophugne Gran-Træer synes det, at være mere angelegent, men de fleste bruger derudi den Skionsomhed, at intet efter den udvortes Anseende til noget bedre tjenligt Træ til det Brug vorder nedfældet, Saape-Gran som uduelig til

200 Cap. 20. Om Ager- og Skovs-Brug

Last, og hvor Skoven staaer alt for tyk, benyttes til det Brug. Men med al den Forsvar, jeg har tillagt Skie-Gierderne, og den dette Præstegæld tillagde Forsynlighed, vil jeg ikke negte, at der jo paa andre Steder gives saadanne Skov-Eiere, som endog herudi virkelig ødelegger sin Skov. Hvorledes saadan Misbrug kunde best forekommes og hemmes, vilde maaſkee blive vanskelig at bestemme; Gode Exempler og Overbeviisning om egen Fordeel og Nytte vilde uden Tvil udrette mere end al anden Evang.

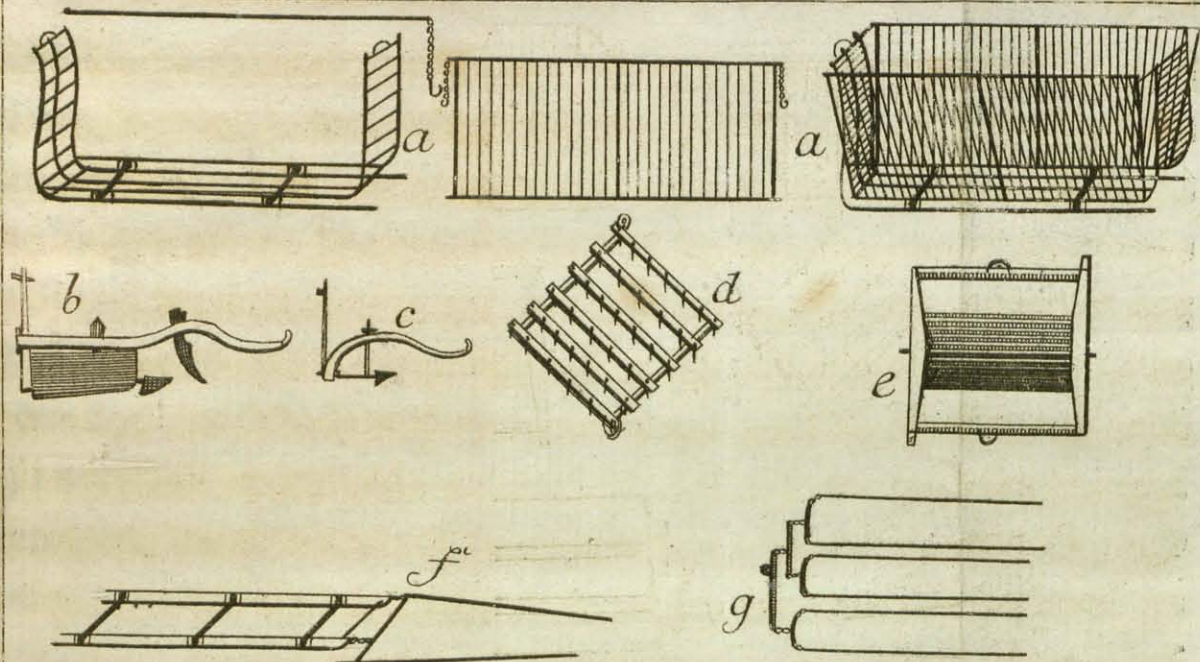
Cap. 20.

Om de til Ager- og Skovs-Brug henhørende Redskabe med videre.

§. 168.

Blandt de til Agerdyrkningen og Jordens Behandling her brugelige Redskabe er Ploven det fornemste; den bestaaer som i Almindelighed af et heelt og til en halv Al. Bredde temmelig tykt Plov-Jern, med tilhørende Lang-Jern, her

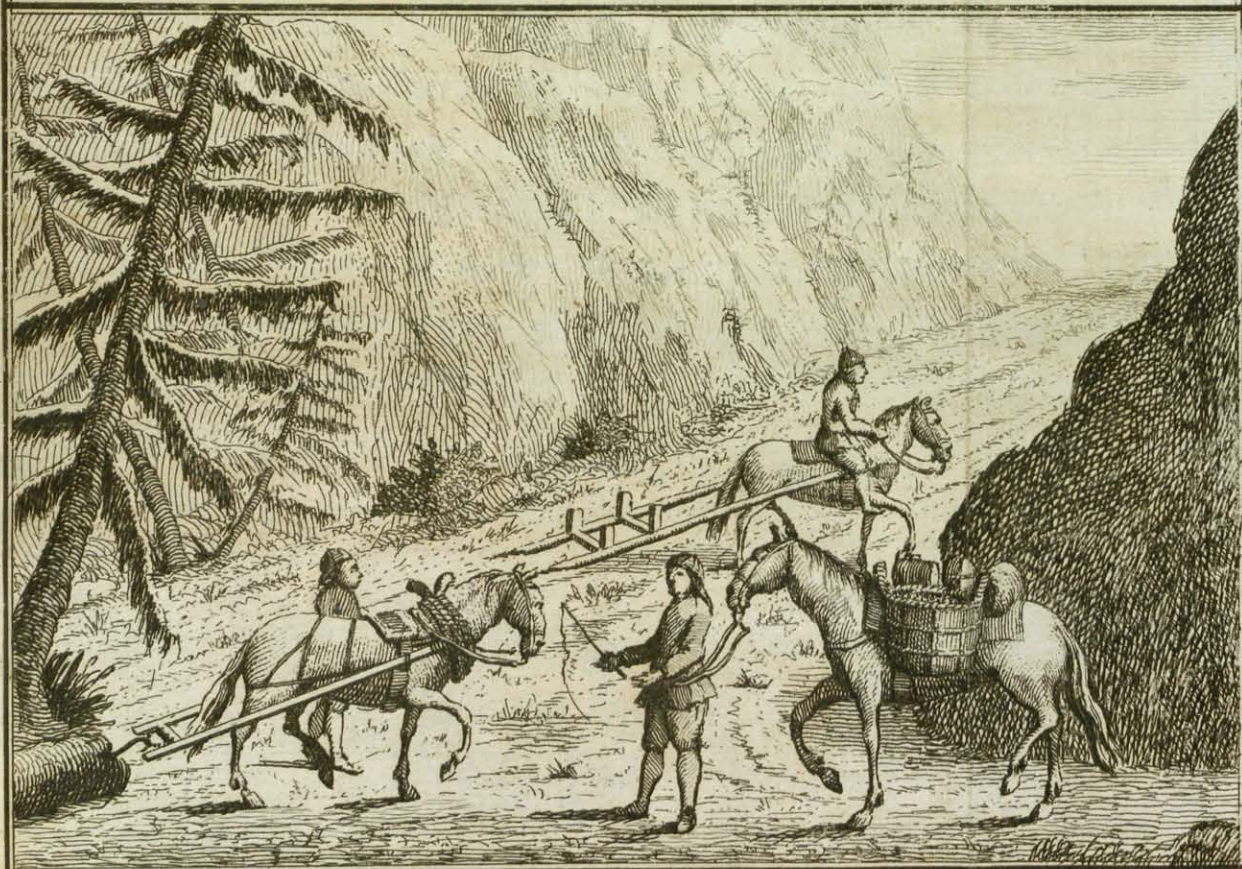

a. Høe Slæde,
b. Plov,
c. Ahl,

d. Harv,
e Trommel eller
Rulle = Stok,

f. Ved = Slæde,
g. Skagler,

her Ristil kaldet, Hiul under Ploven er aldelis ikke i Brug, de ansees af ingen Nytte, uden maaskee Karlen, som styrer, kunde derved finde en Lettelse, Træverket er ellers let og net. Harven er det andet Redskab til Jordens Forarbeidelse, den bestaaer af 6 noget over 2 Al. lange firkantede Støkker, dem de kalder Brander, i 3 af disse sættes 7, og i de andre 6 Jern-Pinder, ved det ulige Tal kommer hver Pind til at gjøre sin egen Fure, som udgjør det fornemste af en god Harvs Egenskab; Thi naar flere stryger i een og den sammes Fure, udretter mange ikke mere end den ene, hvorved tilslige skeer, at mange Strimler i Algeren bliver af Harven urørte fornemmelig paa de Steder, hvor det ikke er i Brug at harve tvert over.

Velte, Trommel eller Rulle-Stok er kun hos saa i Brug, skiont den med Billighed bør ansees for et got Redskab, saavel til at pakke den løse Sand-Jord, som at knuse til deels den haarde Leer.

Ahlen, hvorom er meldet §. 88, begynder nu først at blive bekiendt, og af nogle at bruges med Nytte og Fordeel.

§. 169.

Høet afflaaes med de overalt brugelige Leer, som betegnes her med det Navn Taa, hvorved forstaaes det hele Redskab, saavel det skarpe Jern som Skastet, det de her kalder Aarv. Kornet afficiæres med Sigder eller Saandstiærer, hvorom forhen er talt §. 74.

Redskaberne, hvormed Hø og Korn bringes til Huus, skeer alt ved Hø-Slæder, som treffes af 2 a 3 Hester, Slæderne ere forsynede med Grinder ved Siderne og Opstandere for og bag, Længden af disse ere 4 til 5 Allen, Bredden i Bunden 1 og enfierdendeel Allen, men ved Kærmerne eller Opstanderne legges Grinderne ud til henimod 3 Al. Det synes vel at være et tyngere og mere besværligt Redskab end Bogne, som og derfor kunde agtes tienlige at komme i Brug, men Alger og Engs Beliggende, der udgjør hos de fleste høie Bakker og dybe Daler, hindrer Bedkommende at benytte sig af et lettere Redskab.

§. 170.

Naar der i andre Tilfælde om Sommeren udfordres Kiørsel, og en eller anden Ting skal bringes frem, skeer det enten ved de brugelige Vehd-Slæder,

der, der ligner de andre, undtagen de ikke har Grinder og Karmer, eller og bringes det af Sted paa Heste-Ryggen, ved de saa kaldede Kløv-Sadler og Meiser, Meiserne ere lige, som tvende Kurve, hvorudi Tingene, som skal frembringes, legges og heftes en paa hver Side af Kløv-Sadelen, saavelsom og noget mit imellem dem begge, alt dette tilhøbe, der gemeenlig skal udgiøre Tygnden af en Tønde Rug, kaldes en Kløv. Denne Maade at føre og bringe de fornødne Ting frem paa er her meget i Brug, fornemmelig da alt det, som behøves fra Byen Bragnæs til de paa Ringeriget værende Sav-Brugs Arbeidere og selve Landet langt op efter, bliver ført igiennem dette Præstegæld til Holt-Stiorden, hvorfra det siden bringes til Bando til de vedkommende Steder. Rikerrer have nogle lagt sig til, men Arbeids-Bogne findes kun hos de Fornemme, og hos dem, som fra Marmor-Brudet fremdriver de op-hugne Steene, dog ere disse Steen-Bogne anderledes indrettede end hine.

§. 171.

Saa besværlig og tunge Slæderne om Sommeren falder for Hestene, saa let og beqvemt et Redskab

skab er det derimod paa Føret om Vinteren, da dobbelt Tyngde med langt mindre Møie kan bringes af Sted, fornemlig naar Slæderne under Meierne med Jern-Stænger vorder beslagne, hvilket nøie iagttages af enhver, som ligger i den bestandige Drift af Bretter eller Bord-Kørsel, enten fra Svangstranden, hvortil Bretterne giennem Holz-Fiorden fra Sav-Møllerne paa Ringenriget udflaades, eller fra Bragnæs paa Isen af Drams-Fiorden til Lade-Stædet Svelvigen. Paa saadanne Slæder vorder og all Brændes Behd frembragt, men Sommer og Viesker, som uskiffede, giennem Skov og Mark, Fjeld og Daler, at ligge paa Slæder, bliver 1 a 2 Støkker paa hver Hest slebede frem.

§. 172.

De Redskabe, Indvaanerne selv benytter sig af, naar de enten reiser til Kirke eller andre Steder, bestaaer om Sommeren i Sadler, indrettede saavel for Mand som Qvinde-Kjønet, men derimod ere Carioler og Chaisser i Brug hos de Fornemme. Om Vinteren benytter de sig af Slæder, som til Forskiel fra de andre kaldes Spiss-Slæder.

Alt anføre mere, Redskaberne og deres Brug angaaende, har jeg holt for ufornoden, da derudi intet synderligt, eller fra de almindelig bekiente, vides at kunde med Billighed her fortiene at vordet erindret.

Cap. 2 I.

Om Præstegældets Inddeelning og Indretninger.

§. 173.

Det hele Præstegæld er indeelt i tvende Kirkesogne; Hoved-Sognet Frogner har en af Steen i Aaret 1694 opbyggt Kors-Kirke, i stedet for den forrige, som ved Lyn-Id blev opbrændt 1652. Fra den Tid, indtil den nu værende blev satt i Stand, som ovennemt, skede Tienesten i et af Bord eller Bretter opsat Huus.

Kirken er prydet med smukke Ornamente, og er, efterat den for nogle Aar siden kom i Almuens Hænder til Eiendom, sat saavel uden som inden i god og forsvaerlig Stand.

Tranbye Annex beliggende N. O. fra Hoved-Kirken noget over en Gierding Bei, har saavel

206 C.21. Om Præstegæld. Inddeling

vel som Annexet Sylling, der ligger i N. fra Hoved-Kirken halvanden Mil, tvende i de ældre Tider opsatte Steen-Kirker; Kirkerne ere kun smaa og derfor besværlig rommer sin Almue, som aarlig tager til, uagtet af vedkommende adskillige Forsandringer for at udvide dem ere i disse Tider foretagne.

§. 174.

Disse trende Menigheder betienes af tvende Præster nemlig Sogne-Præst og residerende Capellan, som skifteviis med hinanden forretter Guds Tienesten, saaledes at i Hoved-Kirken stæer Prædiken alle Søn- og Hellig-Dage, men i Annexerne ikkun hveranden. Den residerende Capellan har sin egen af Mensal-Godsset tillagde Præstegaard, og tager, foruden sin fastsatte Løn, Offer paa de trende store Høitider. Klokkeren nyder her som andre Stæder sin Løn i Korn-Told, Offer, og hvad enhver ved de indfaldende Forretninger behager at give.

§. 175.

Skole-Væsenet findes her i en priselig Stand. I Følge den Kongelige allernaadigste Forordning om Skolerne paa Landet og en paa samme

samme, i Aaret 1741, af Provsten, Præsterne og Almuen, grundet og oprettet Sundag, bleve fire Skoleholdere antagne, som bestandig, uden nogen Forandring af Aarets Tider, skulle læse i de dem hver tildeelte fire Tjerdinger. De flötter til lige med Skolen hver Uge Gaard fra Gaard, opholdende sig en Maaned i hver Tjering, da Ungdommen i samme bestandig møder, saalænge Skolemesteren sig i den opholder; De unge nyder saaledes om Aaret i hver Tjering 3 Maaneders Lærdom og Underviisning. Skolemesterne faaer, paa hver Gaard de flötter til, deres sømmelige Kost og Underholdning, Lønnen udbetales fire visse Tider om Aaret, den indsamles ved Præstens Medhielpere af Gaard-Mænd, Huus-Mænd og Tjeneste-Folk efter den i Sundagen giorte Tjening; Det overskydende, som ikke til Skolemesternes Løn medgaaer, samles til en staaende Sum, som paa Rente udsættes, og hvormed saavit er kommen, at Renterne næsten kan lønne en af Skolemesterne; Denne Indretning fortjener derfor sin billige Berømmelse.

Fattig Væsenet er her indrettet, efter de derom allernaadigste udgangne Anordninger, saaledes at hver fattig har sin Lægd paa en eller flere Gaarder, hvor han nyder sin nødtørftige Forsøgning. Af de høist priselige Foranstaltninger har man og seet god Virkning, indtil paa nogen Tid, da de omløbende Betlere indfinder sig fra adskillige Kanter. Det heder vel, at den Lyst og Fordeel, de fleste Betlende haver ved at vandre, heller end i Evang og noget Arbeide at blive rolig i sit anviste Lægd, saa og den Frihed, de finder for sig uden Hindrer og Modstand, at løbe og vanke om fra et Sogn til et andet, foraarsager, at den saa høit nyttige og priselige Indretning vil inden kort Tid, saafremt denne Uorden eller skadelige Ustik ikke bliver forekommet, meget og maaskee nogle Stæder reent komme af Brug og tabe sin ønskelige Nytte. Men dersom den høie Overighed ville lade undersøge, hvorledes de Kongelige Anordninger til de Fattiges Forsørgelse, paa et hvert Sted, bliver af Bedkommende underdanigst efterlevede, torde man maaskee finde, at saadan høist skadelig Uorden fornemmelig forvoldes deraf, at de Fattiges Tare paa et

og

og andet Sted ikke bliver saaledes paaaset, som skee burde, og de fattige nødes til ved uordentlig Omløben at søge sit Ophold, fordi der mueligens visse Steder holdes liden eller ingen Orden med deres Forslegning; Thi hvis alle fattige vare hver i sin Bøyd vedborlig forsynede, og Bøide-Bægttere i alle Sogner vare beskikkede, blev det uden al Tvil mueligt at holde fremmede Betlere af Bøiden og Bøidens Egne til at blive i sine Lægder.

§. 177.

Jeg har forhen meldet §. 2. under hvad Amt og Fogderie dette Præstegield henhører, jeg vil derfor her alene anføre, at det udi Rettergangs Sager demmes fra første Instans af Stædets Søren-Skriver, og fra ham apelleres til Christiania Laugstol, forinden Sagerne til Landets Ober-Hof-Ræt indstævnes. Bøide-Lænsmanden besørger, af den Told hannem af Almuen svarres i Pænge, saavel et beleilig Stæd i Sognet, hvor Fogden opbærer de Kongelige Skatter, og Sørenskriveren pleier Retten, paa de almindelige trende Ting om Aaret og andre Tider naar Fornødenheden det udfordrer, som og Kost og Bærelser, saa længe Tingene holdes. Under Bøide-

210 C. 21. Om Præstegieæld. Inddelning

lænsmandens Tilsyn og Ansvar settes alle Arestantere og Delinquenter, men Almuen paaligger det at holde Vagt over samme; Deres Underholdning lignes paa hele Amtet, hvorved det ene Præstegieæld letter Byrden med det andet, som ellers kunde blive for et alene utaaalelig og i visse Tilfælde en Hinder for Rettens tilbørlige Pleie.

§. 178.

Til de Reisendes Befordring ere 3 Gæstgiver-Gaarde beskikkede, under hvilke nogle af de næstliggende andre Gaarde ere lagde, for saavit Skydsen anbelanger; Saasnart de af Gæstgiveren vorder tilsagde, maa de strax hos hannem møde med saa mange Hester, som Vedkommende til sin Reises Befordring maatte forlange, i saadan Skyds nyder de Betalning af hver Hest for Milen efter den fastsatte Takt og efter Aarets foranderlige Tider. De Gaarde, som til Pænge-Skyds ere hentlagde, nyder, i Betragtning af det bestandige Nlag deres Hester maa være udi, Frihed for Halvdelen af den de andre Gaarde paalagte Settes Veds Fremdrivelse, til Solv-Bærket Kongesbergs Fornødenhed, hvorom nærmere skal meldes.

§. 179.

§. 179.

Underledes forholder det sig med den saa faldende Friskyds, den skeer uden Betakning og uden nogen Gotgiørelse i andre Maader, Almuen maa end herril lønne Skydsskasterne, som efter Fogdens Ordre tilfiser enhver, som skydse skal, naar Turen tilfalder; Friskyds tager Overigheden, de Kongelige Beiteentere, naar de reiser i de dem paa lagde Forretninger, saa og andre, som med Friskyds Pas ere forsynede. Fra Friskyds ere de Gaarde undtagne, som ligger under Gjaestgiverne, alle Dragon-Gaarde, og nogle flere, paa hvilke andre Byrder ere lagde, der angaaer det almindelige; Og da dette Præstegjæld og flere, hvor igiennem de store almindelige Veie løber, ere i den Deel fremfor mange andre, som neppe veed hvad Friskyds er, stærkt bebyrdede, og ofte i deres Arbeide hindrede, fornemmelig, naar Skydsen indfalder i den Tid, de har med sin Jord, Ager og Eng at bestille, var det vel at ønske, at det af Herr D. Holmboe i det Danske og Norske Oeconomiske Magazin II B. pag. 122 gjorde Forslag om en Skyds-Casse i Stiftet, kunde worde i standsat, hvorved den ene kunde lette Byr-

212 C. 21. Om Præstegjæld. Inddelning

den med den anden i det almindelige og uomgiengelige,

§. 180.

Allmuen paaligger det, at holde saavel de almindelige store som de mindre i Sognet befindende Veie i god og forsvarlig Stand. Til den Ende ere Gaardene inddeelte i visse Roder, hver Rode har sin af Fogden anordnet Rodemester af Bønderne selv, som har Tilsyn med Arbeidet og dem, som forsømmer. Til Arbeidet anskaffer enhver Gaard en Mand, saa og hvad Materialier der udfordres til Broer og deslige; Hægsbroe undtagen, hvortil alle maa giøre Sammenfud, naar den enten af ny skal opbygges, eller med nogen betydelig Forbedring i Stand settes, da der til saadan Beføstning medgaaer noget anseeligt.

§. 181.

Disse trende forhen §. 172 benævnte Kirkesogne indeholder 99 fulde, 49 halve og 47 Tierdings eller øde Gaarde; Paa nogle faa findes trende, flere have tvende, men de fleste ikkun en Opsidder eller Beboer; Under bemelte Gaarde ligger

i alt

i alt 230 Huusmands Pladse, hvoraf nogle Gaarde ere forsynede med mange 4 a 6 og derover, nogle 1 a 2, og nogle have slet ingen, eftersom Gaardens Veilighed til mere eller mindre Jord det kan tillade, eller som Eierne finder for got og tjenligt efter sine Omstændigheder.

§. 182.

Ovennævnte Gaarde udreder 64 Dragoner og 80 Soldater, Opsiddernes Sønner, saavel paa Dragon Qvarterene, som Soldater Lægderne, med underliggende Huusmands Pladse ere alle enrølerede og pligtige i visse Aar at gjøre Krigs-Tjeneste. Mellem Dragon- og Soldater-Gaarde er ingen anden Forskiel, end til de første ere de bedste udtagne, som i Henseende til deres Udgifter ved Dragon Hesternes Indkjøb, og den forsvarlige Stand de stændig skal holdes udi, nyder aarlig 7 Rdlr. Gotgiørelse i de Kongelige Skatter, som af Krigs-Holderen opbæres; Ligesaa bliver dem gotgiort deres Udredning til de aarlige Generale Munstringer og Sessioner, som Soldater Lægderne uden nogen Giengiørelse maa betale.

§. 183.

Gaardene kaldes fulde, halve, Gierdings eller øde Gaarde i Almindelighed, ikke af den Skyld, hvorefter de Kongelige Skatter hæves, men efter som enhver Gaard er ansat at udrede Dragon eller Soldat. Den som alene, uden nogen Hielp eller Tillæg af en anden, udreder en af disse, kaldes en fuld Gaard, og saaledes i Udredningens Forhold forstaaes halve og øde eller Gierdings Gaarde, uagtet en af disse kan i Skyld og de andre aarlige Udgifter være lige med endeel andre fulde Gaarde.

Bed de sidste ny Regimenters Oprettelse bleve nogle af de Gaarde, som det billig kunde taale, i Vigning mod andre forhoiede noget i Henseende til Udredningen.

§. 184.

Af de mange og adskillige Slags Skyld, som forekommer her i Landet forskiellige saavel efter Stædernes Egen Foranderlighed, som andre mellemkommende Omstændigheder, finder man i dette Præstegjæld 10 Slag, hvilke jeg her med højsøiet Anmærks

mærkning og Underretning saavel om Skyl-
dens Mængde af et hvert Slag, som deres For-
hold mod hinanden vil indføre. Her findes da
Skyld af

1	Tunge	187 Skpd.	$\frac{22}{30}$ Lpd.
2	Salt	22 Skpd.	10 Lpd.
3	Huder	18 . .	4 Skind
4	Huimle	10 Bpd.	12 Mk.
5	Smør	7 Bpd.	6 Mk.
6	Benge	5 Rdl.	$9\frac{1}{3}$ Stk.
7	Korn	$\frac{1}{2}$ Tønde	
8	Bord	.	3 Stk.
9	Gææs	1	
10	Høns	4	

Denne forskiellige og foranderlige Slags
Skyld kunde vel give Anledning til mange Irrin-
ger i Henseende til Skatternes Svarelse, men at
forekomme saadan Ueilighed, er til fuldkommen
Vished og Underretning, saavel for dem der Skat-
ten skal betale, som dem der skal hæve den, at
Skyld reduceret til Tunge, da det siden ei bli-
ver vanskelig, at vide hvormeget det beløber paa

216 C. 21. Om Præstegæld. Inddeling

et, hvert Slag. Reductionen forholder sig som
 efterfølger :

				Tunge.
				Skpd. Lpd.
1	Skpd. Salt er	“	“	15
2	Huder	“	“	1
En Huud udgjør eller bestaaer af 12 Kalve-Skind, 6 Faare- Skind, 4 Gede-Skind eller 2 Bukke-Skind				
3	Bpd. Humle, hvert Bpd. bereg- net til 12 Pd.	“	“	1
	3 Bpd. Smør ligeledes			1
1	Rdlr. i Penge	“	“	4
$2\frac{1}{2}$	Tonde Korn	“	“	1
1	Tylt Bord	“	“	3
2	Gææs	“	“	3
3	Høns	“	“	1

§. 185.

Jeg har forhen §. 183. viist, at Skylten
 falder ulige, og at der efter den ikke kan regnes
 eller rigtig bestemmes, hvormegen der udfordres til
 til en fuld, halv eller øde Gaard; Af den Aars-
 sag

sag kunde det maaskee ikke synes af Veien, her at indføre enhver Gaard med sin hele Skyld, men i Tanke at det kunde, uden nogen Nytte, bringe Riædsommelighed, har jeg denne gang holt det Register tilbage, og i dets Sted alene melder, at kun nogle faa af de fulde Gaarders Skyld overstiger 4 Skpd., de fleste derimod ere af 1 og en halv til 3 Skpd., under 1 og en halv Skpd. til 5 Lpd. ere gemeenlig de halve og øde Gaarders Skyld.

§. 186.

Til en nøiere Kundskab angaaende Skylden, som i sig selv falder meget indviklet og uforståelig for den, som derom ikke haver nøie Underretning, maa jeg hertil anføre, at man ofte kan finde Gaarde med 3, 4 og flere Slags Skyld af de ovenbemeldte; ikke det alene, men at en Gaard kan være deelt mellem adskillige Eiere og Beneficiarier, saaledes kan den for en Deel tilhøre en Selv-Eiere, nogle Lpd. lagde til en Præstes Mensal-Gods, nogle til en Kirke, nogle

218 C. 21. Om Bræstgiæld. Inddelning

til den latinske Skole, eller andre offentlige Skiftelser, mere eller mindre af hver Slags Skyld, ligesom det fra de første Tider er indrettet; Her- til kommer endnu dette, at noget af saadant deelt Gods kan besiddes med Bygsel, eller Fæst- Rettighed, andet uden Bygsel, hvorved falder den Forskiel, at den, som haver Bygsel-Ret, kan fæste sin Deel bort til hvem han vil, saa- fremt ingen haver i samme Gaard større Andeel med Bygsel-Rettighed, da det mellem flere Byg- sel-Berettigede i en Gaard tilkommer den største Gods-Eiere at fæste eller byggle det hele, imod at de andre nyder af Bygsel-Pengene, enhver efter den Andeel, som dem i Gaarden tilkommer; Gods derimod uden Bygsel flyder ingen anden Fordeel af, end den blotte aarlige Landskyld, da Bygsel-Rettigheden over samme tilhører en an- den Gods-Eiere.

§. 187.

At give nogen Underretning om Oprindel- sen til Gaardernes første Skyldsetning, og den

For-

Forandring derudi, Tid efter anden kan være skeed, enten i Landet i Almindelighed eller dette Sted i Særdeleshed, vilde uden Tvil blive mere vanskelig, end man ved første Tanke skulle forestille sig, ikke desmindre maatte man ønske, at en beqvem Haand vilde paatage sig den Umage, og efter Mueligheden bringe for Lyset saa meget, som i den Sag kunde erlanges Kundskab om: Man vilde derved faae Underretning ei alene om Aarsagerne til de mange og adskillige Slags Skyld, men og til den store Ulighed, som findes i selve Skyld-Setningen, da en slet og liden Gaard maa i Henseende til Skylden bære den samme Byrde, som en stor og god.

Tilfældige Hændelser i de senere Tider har uden Tvil gjort adskillige Forandringer fra den første Indretning, og til deels, ja ganske for det meste tilveiebragt den største Ulighed. Bare saadanne Hændelser optegnede, vilde de give en

teme

temmelig Oplysning i denne Sag; Fra dette Sted kan jeg anføre et Exempel om Dragon-Gaarden Linnes, som i de forrige Tider har skyldet et og et halv Skpd. Tunge, men er nu ansat for 9 Huder. Aarsagen til denne Forandring reiste sig af tvende Brødres Uenighed i deres tilfaldne Arv, den de skulle tage i lige stor Skyld i Jorde-Godset med hinanden: Den ene beboede en Gaard et andet Sted, som skyldede 9 Huder; den anden som beboede Gaarden Linnes, der ikkun skyldede 1 og et halv Skpd. vilde derfor have det manglende paa Skylden imellem disse tvende Gaarde sig tildeelt i den første, hiin derimod, som formeente, at disse Gaarde, Skylden ubetragtet, kunde i det øvrige være hinanden lige, vilde ikke give saadan Paastand Bisald; Foreningen mellem Brødrene blev derfor denne, at den mindre Skyldsatte skulde legges i samme Skyld med den større; Denne Forening blev derpaa bekræftet, hvorom et Original Document af Aar 1583 giver fuld-

fuldkommen Oplysning. Samme af Brødrene oprettede Documente blev 1590 den 2 April af Stadtholderen Axel Gyldenstjerne og Hovedsmand Anders Hvidtfeld paa Algerhuus Slot stadfæstet og bekræftet, ved et derom, under Deres Hænder og Segl udstædt Pergaments-Brev.

Efter mundtlig Beretelse fra de forrige Tider har man i samme Begivenhed et andet Tilfælde, som gives Kundskab om, hvorledes Skyld af nogle Skind er lagt paa Endeel Gaarde, nemlig Opsidderne af de Gaarde har enten af egen Drift og Kiærlighed til sin Præst, eller og efter hans Overtalelse, godvillig tilstaaet nogle Skind 3 a 4 i aarlig Landskyld, hvilken Skyld derefter er indlemmet i den anden.

Maaskee det og kan have været i Brug her, som berettes endnu at være i Erindring paa andre Steder, at endeel Bønder selv har begiæret

beglæret Forhøielse paa Deres Gaarde, blot af den Marsag, at de derved kunde i Samkvem nyde det øverste Sæde, som paa de Ender tilhørte den, der beboede den høist skyldsatte Gaard.

§. 188.

Vel var det ønskeligt, at den Ulighed, som findes ved Skylden paa endeel Gaarder, ikke alene paa dette, men i Almindelighed paa de fleste Steder, kunde i nogen Maade blive lettet for Bedkommende, som synes at vorde mere end sin Naboe i saa Maade trykket; Men Eigningen herudi, som neppe lod sig gjøre uden den enes Fornærmelse og den andens Berigelse, vilde uden Tvil drage flere Banskkeligheder, og give Marsag til større Klager, end Uleiligheden, selv nu fører med sig. Den, som i saa Maade blev lettet, vilde vist nok være fornøiet over den Deel af Skylden, som hans Gaard blev fratagen, den derimod, som, uagtet sin Gaards ringe Skyld,

Skyld, maatte igien tage hvad den anden blev frataget, (Paa anden Maade kunde Eigningen vel ikke skee) vilde synes for haart medtaget, naar dette betragtes, at Skyldens Bestaaffenhed til meer eller mindre forholdier og forringer Gaardenes Priis; En Gaard med liden Skyld bliver altid dyrere betalt end en med større, naar de i andre Tilfælde ere hinanden lige, selgelig maatte den, som formedelsst den Herlighed af liden Skyld, havde kjøbt dyrere, tabe af sin Gaards Værdi det den anden paa den Maade uskyldt kom til at vinde. Heraf sees, at den Ulighed, adskillige klager over, er paa langt nær ikke af den Bestaaffenhed, som de formener, hvilket og har anlediget mig herom at ytre mine Tanker.

§. 189.

Foruden de §. 181 benævnte skyldsatte Gaarde findes her i Sognet en adelig privilegeret Sæde-Gaard, Gulloug, som i Aaret

224 C. 21. Om Bræstegiæld. Inddelning

1505 d. 20 Juli af høilovlig Hukommelse Kong Hans blev frigiven til den da værende Ciere Niels Svensen, der tillige blev adlet og givet det Navn Tordenstjerne, formedesst sin i Krigen udviste tro Tieneste og Tapperhed, i sær ved Wenersborg Fæstning i Sværrig dens Erobring. Fra den Tid haver Søn efter Søn eiet og beboet ovenmeldte adelige Sæde-Gaard Gulloug til disse Tider, da den eies og beboes af Herr Niels Tordenstjernes Enke-Frue, hvis eneste Søn Herr Hof-Junker Tordenstjerne er den syvende i nedstammende Linie fra Stam-Faderen. Gaardens Huse og Bygninger ere alle af Træ; Hoved-Bygningen er rar, saavel af det usædvanlige store og lange Tømmer, som bestaaer af saadan Længde og Tykkelse, at hvis man nu vilde opføre en Bygning af lige svært Tømmer, vilde den uden Tvil blive ligesaa kostbar som Grund-Muur, som og af sin Ælde, da den er bygt i Aaret 1568, efterat denne Gaard med flere af Tienden var afbrænt.

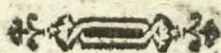
Under

Under Gaarden ligger skønne Agre og Enge, liden Skov, men et got Laxe-Fiskerie. For medelst Drammens Fiord, som den ligger ved, og den fri Udsigt til Drammens Byer og ellers runt om, er Gaarden paa et smukt og behageligt Sted beliggende.

§. 190.

Præste-Gaarden Frogner er heller ikke indbegreben blant Sognets skylsatte Gaarder; Den blev i Aaret 1751 ansat til to og en fjerdens deel Skpd. Tunge Skyld, og gjort til et fuldt Dragon-Quarteer, ligesom alle de andre Præstegaarde; Præste-Gaarden er vel bebygget, den haver ingen Skov, men vidtløftig Jorder store Enge, og gode Agre, af den Aarsage ligger der og en god Deel skønne Huusmands Pladse under den.

Cap. 22.

Om Folket, deres Leve-Maade, Nærings-
Midler og Udgifter,

§. 191.

Jeg har forhen anført, hvor mange fulde, halve, og øde Gaarder med underliggende Huus-Pladse det hele Præstegjæld indeholder, jeg vil derfor her melde, at paa disse findes 500 Familier, som til visse udgør 3500 Mennesker, hvilket kan erfares af den i Slutningen anførte Tabell over fødte, døde, og ægteviede i de sidst forløbne 50 Aar, nemlig fra 1710 til 1759 i beregnet; Thi hvad Erfarenhed har lært paa andre Steder, nemlig at de fødtes Tal multipliceret tilhobe for 5 Aar, og derfra taget Medium eller Middel-Tallet, forholder sig til Familierne, som 1 til 4 a 5, og til hele Hoben, som 1 til 26 28 a 30, forstaae

forstaae naar Krig, Pest, og dyr Tid ei for-
rykker Naturens Orden, det samme træffer og
her saaledes ind, at Familiernes Antal saavel
som Folke-Mængden kan i dette Præstegjæld
med Visshed bestemmes til fornevnte Tal. Man
seer og af Tabellen, at i de første 25 Aar ere
99 flere Dreng-Børn fødte end Pige-Børn,
men derimod i samme Tid 93 flere døde af
Mand- end Qvinde-Køn, overalt 278 flere fød-
te end døde. I de sidste 25 Aar findes ligele-
des 138 flere Dreng-Børn fødte end Piges
Børn, men i samme Tid 85 flere døde af
Mand- end Qvinde-Køn, over alt 383 flere
fødte end døde; Hvoraf sees, at denne Menig-
hed i de sidste forløbne 50 Aar har i Folkes
Mængde tiltaget 661.

§. 192.

Da Byen Bragnæs er dette Præste-
gjæld saa nær beliggende, saa begribes lettelig,
hvorfor Bondens Leve-Maaade, saavel som ov-

196 C. 22. Om Folk. deres Leve-Maade,
rige Opførsel hos mange i dette Præstegjæld er
fra Tid til Tid bleven mere paa Kiøbstad end
Bonde-Viis indrettet. Den gamle og høist-
tænkelige Tarvelighed har vel her længe været
i Afstagesse, dog ikke saa fiendelig som paa no-
gen Tid, da den saaledes har begyndt at for-
svinde, at alene en Levning deraf kan siges at
være tilbage hos de mindre Formuende; Thi
Liungerne (saa kaldes Bønderne i Lier) des-
res Leve-Maade, Klædedragt, Huser og Byg-
ninger, med deres Indretning og Meubler,
er allerede hos en stor Deel næst afpasset efter
Kiøbstad-Mandens Indretninger. Saadan uti-
dig Yppighed, om den end hos de Formuende
kunde være taalelig, haver dog den onde Følge,
at de af ringe Vilkaar, som stræber at efterabe-
høve, derved kommer mærkelig til Fort.

§. 193.

Det var mod Sandhed, om man vilde
nægte, at der jo findes mange, som ere flittige,
ædruelig-

ædruelige og tarvelige, der bliver inden de ved-
 børlige Grændser og søger efter sit Begreb, Stand
 og Ene at anvende sine Ting paa det bedste.
 Blant Qvinde-Kiønnet gives og de, som i Hus-
 væsenet viser al muelig Forsynlighed, Tarvelig-
 hed og Flittighed, som i andre Tilfælde, saa og i at
 spinde, binde, og væve adskillige Sorter Ulden og
 Linnede Væve, i det minste til det, den daglige For-
 nødenhed udkræver.

§ 194.

Alle fornødne og brugelige Redskabe, Plov,
 Harv, Slæder og deslige forfærdiger enhver
 Bonde til sit eget Brug; Af alle andre for-
 nødne Professioner gives imellem dem selv
 Handværkere, som ved en liden Underviisning,
 efter deres eget naturlig medfødde gode Genie,
 bringer Konsten til en større og bedre Fuldkommen-
 hed, end man efter den Anviisning nogensinde
 kunde formode.

J Tanke, at det ikke ansees unødigt i en vis Hensigt, maa jeg melde, at Leve-Maa- den i Almindelighed, i Henseende til Aede og Drikke-Vare, falder her, som gemeenlig andre Ste- der, foranderlig til bedre eller slettere efter enhver Huusholdnings Indretning og eget got Befin- dende. De almindelige Maaltider hver Dag ere Daaire, da der gives Ole: Brød eller Meel- Belling med Spege-Sild, Middag Sobe-Kaal eller Erter med Riød og Flest, eller Belling med Smør og Ost, Aftenen Meel: Brød og Mælk: Glad-Brød af Havre-Meel er her som overalt brugelig, hvoraf forsigtige Huusholdere for- syner sig med et heelt Aars Forraad, eller i det minste for det halve Aar. J Gieste-Bude og paa de store Høitider bruges hos alle Rug og Hvede: Brød. Naar det strængeste Ar- bejde infalder i Plov og Hø-Tiden, gives foruden de trende Maal-Tider Frokost af Smør og brød med Ol til, og ligeledes om Estermiddagen;

Det

Det første kaldes de Søre, Duren, det sidste
 Restes, Værd.

§. 196.

Misbrug af Brændevin var her stegen til
 en høi Grad, men derpaa har den Kongelig al-
 lernaadigste Forordning hidintil giort en mærkelig
 og ønskelig Virkning. Unfseligt var det, at saa-
 dant Afhold, fra det overflødige og i mere end et
 Henseende skadelige Brændevins Brug, maatte
 bestandig vedvare, da vel ingen vil misunde dem
 undertiden til Maadelighed at drikke den nu
 overalt, end og her blant Bønder, bekiendte
 Pouchy.

§. 197.

De Midler, ved hvilke Indvaanerne paa
 dette Sted forskaffer sig Pænge til Deres for-
 nødne Udgifter, ere disse efterfølgende. Endeel har
 Skove efter den i §. 128 givne Underretning,
 hvoraf de aarlig uddrive, efter Skovens Beskaffen-

hed, en større eller mindre Mængde af Bieker og Brænde-Behd, som til Drammens Borgere forselges, ligesaa og af Kull, som for det meste leveres til Dikemarks Jern-Bærk, men undertiden til det Jarlsbergiske Sølvhaltige Bly-Bærk. Den største Deel derimod, som kun har ringe Tilgang af Skov, søger at erhverve sig det fornødne ved Kiørseler af Bord eller Bretter, som Kiøbmændene lader deels føre 2 Mile giennem Præstegiaeldet over Land fra Holtz-Fiorden, deels siden om Vinteren paa Drammens Fiord udføre 2 Mile til Lade-Stedet Svelvigen, saa falder og nogen Drift eller Kiørsel med Steen fra Marmor-Bruddet. Man skulle vel tænke, at deslige idelige Kiørseler skulle berige en stor Deel, men da Bonden enten formedelsst slet Oeconomie eller jeg veed ikke af hvad anden Aarsag, gemeenlig længe før Kiørselen forrettes, har i Korn, Gul, Tobak, Klæde-Bahre, med videre optaget Betalningen for det meste forud, saa er denne Fordeel mere maadelig, end man forestiller sig.

Nogle haver sine Gaarde i den Stand, at de aarlig kan afhænde noget Høe, men fielden eller aldrig Korn, heller ikke indbringes noget betydeligt af Kvæget eller Kvæg-Avlen, som paa langt nær ikke er kommen i den Stand. De udgiøre det minste Antal, som ved Fiskerie kan erhverve sig nogen Fordeel.

§. 198.

Udgifterne, som aarlig til visse Tider udredes, bestaaer i de Kongelige Skatter saasom

Rdlr. fl.

Leilændings Skat af hvert

Skpd. Tunge. " " 5 "

Proviant-Skat " " " 48

Rostiøeneste " " " 40

Odde-Skat " " " 1 48

Soldater-Mundering " " " 1 48

Soldater Udredning " " " 1 "

Herved agtes, at Odelskat svares ikke af det benificerede Gods, heller ikke af de Gaarde, som Eierne paaboer, men blot af dem, som Eierne enten selv bruger til Underbrug, eller ved andre lader bruge. Soldater-Mundering betales ikke efter Gaardens Skyld, men som den er ansat for heel, halv eller Fierdings Gaard, efter den derom §.183. givne Underretning. Udredning til Sessioner af en fuld Gaard er 48 skt. til General Munstring 1 og en halv Rdlr. og da disse holdes om hinanden andet hvert Aar, bliver den Udgift aarlig at regne 1 Rdlr. Af Dragon-Gaardene betales disse Skatter til Bogholderen, men af Soldater-Lægderne til Fogden, som desuden saavel af de første som sidste haver de saa kaldede smaa Redster, der beløber aarlig fra 1 og en halv til 2 Rixdaler, og hvoraf Sørenskriverens Told, Lænsmands Told, Deliquent-Pænge &c. indredes.

Videre hører til de aarlige

Udgifter

Tienden, den betales efter Afford i Pænge, efter enhver Gaards Størrelse, Udsæd og Avling, Summen er altsaa ulig, gemeenlig paa en fuld Gaard 5 til 10 Rdlr.

Lakter-Vehds Fremdrivelse til Kongsberg Sølv-Berk, den er en aarlig Udgift, som fast alle, for at entlediges fra disse ubeteiligte Rierse-ler, maa betale andre nærmere boende for at fremføre de dem paalagte Qvanta, og kan denne Udgift fast ikke udredes af en fuld Gaards Bruger for mindre end 5 Rdlr. ja vel undertiden mere.

Tieneste-Solkes Løn finder med Billighed ogsaa Sted her, eftersom det er en aarlig Udgift for de Jordebrugende. En vopn Karls Løn er i Almindelighed enten 10 a 12 Rdlr. i rede Pænge, eller som hos nogle er
brun

204 C. 22. Om Folk. deres Leve-Maaade;

brugeligt 5 a 6 Rdlr. i Penge og det øvrige i Klæder, som bestaaer i en Badmels Best, et par Badmels og et par Strie-Buxer, et par ny og et par paabundne Strømper, et par Vanter, to Strie-Skiorter og tre Par Skoe.

En Vige nyder enten i Pænge alene 5 a 6 Rdlr. eller kun 2 a 3 Rdlr. i Pænge og det øvrige i Klæder, saasom 12 Al. Strie, 9 Al. Badmel, 3 Al. Lærret, 3 Mk. Uld, 12 Mk. samfængt Linn og 3 par Skoe.

Huusmændene, som det alene er tilladt, at arbeide i Dage-Tal enten hos deres Huusbonder, naar de dem behøver, eller hos andre, faaer 6 skl. om Dagen, og Kost til, fra den 14 October til den 14 April, og den øvrige Tid af Aaret 8 skl. men i Høbergningen 12 skl. Dog er denne fastsatte Pris ikke almindelig, uden for deres egne Huusbonder.

§. 199.

Naar nu en Opsidder foruden alle disse ovenbenævnte Udgifter og end flere, som her ikke ere inforte, og hvad hans Huus og Stedets Brug og Skif udkræver, af det som andensheds maa kjøbes, skal paa sin Gaard forrente anseelige Pænge-Summer, maa man undre sig, hvorledes han med sine Indtægter kan holde Lige-Bægt med sine paaliggende Udgifter.

Imprimatur in fidem Protocoll

C. M. R O T T B Ö L L.

T a: over de Fødde og Dø-

År Tallet	Fødde, Mand-Køn.		Fødde, Kvinde-Køn.		Døde, Mand-Køn.		Døde, Kvinde-Køn.		Be- grebne.
1710	37	29	66	4	22	19	41	18	
1711	30	26	56	5	29	30	59	11	
1712	34	32	66	6	26	20	46	18	
1713	40	40	80	3	25	21	46	23	
1714	35	23	58	2	28	19	47	17	
1715	42	32	74	7	36	22	58	13	
1716	31	25	56	6	36	33	69	14	
1717	29	34	63	4	34	30	64	19	
1718	33	34	67	8	46	30	76	16	
1719	22	30	52	8	36	30	66	12	
1720	50	35	85	14	29	27	56	16	
1721	42	31	73	3	41	36	77	23	
1722	47	40	87	6	37	28	65	24	
1723	40	29	69	7	36	20	56	24	
1724	37	47	84	6	22	22	44	16	
1725	40	45	85	4	32	30	62	18	
1726	36	32	68	5	23	25	48	17	
1727	39	35	74	11	27	21	48	12	
1728	38	28	66	7	39	34	73	20	
1729	33	38	71	6	30	35	65	17	
1730	40	36	76	7	30	35	65	34	
1731	41	39	80	4	38	41	79	23	
1732	40	38	78	4	41	30	71	13	
1733	28	30	58	2	36	46	82	24	
1734	59	36	95	8	22	24	46	27	
	943	844	1787		801	708	1509	469	

C o r s e, trykt hos Jonas Lindgren

b e l de i Lier Præstegjæld.

År Tallet	Fødde, Mand-Køn.		Fødde, Kvinde-Køn.		Døde, Mand-Køn.		Døde, Kvinde-Køn.		Be- grebne.
1735	34	33	67	6	31	33	64	18	
1736	45	36	81	5	29	24	53	23	
1737	44	49	93	6	40	35	75	21	
1738	41	44	85	3	46	53	99	22	
1739	53	45	98	6	42	43	85	35	
1740	37	47	84	3	48	60	108	31	
1741	54	43	97	6	58	48	106	18	
1742	34	32	66	6	78	68	146	13	
1743	53	35	88	3	44	45	89	18	
1744	58	39	97	3	57	30	87	36	
1745	51	54	105	9	22	24	46	30	
1746	52	43	95	3	42	28	70	30	
1747	57	55	112	7	36	36	72	31	
1748	61	44	105	8	67	66	133	37	
1749	44	51	95	5	33	28	61	17	
1750	46	43	89	4	36	28	64	36	
1751	73	57	130	5	28	20	48	28	
1752	52	36	88	3	27	27	54	20	
1753	56	53	109	8	33	29	62	29	
1754	52	64	116	14	56	63	119	27	
1755	61	65	126	8	60	49	109	28	
1756	58	47	105	7	49	50	99	27	
1757	74	64	138	6	33	29	62	36	
1758	52	51	103	4	42	35	77	27	
1759	61	35	96	7	48	49	97	11	
	1303	1165	2468		1085	1000	2085	649	

det Ridderlige Academies Bogtrykker.

Trykfeil.

Side,	Linie,	Staaer,	Læs,
2	8	til	tilligemed
46	22	Granber	Granbar
50	19	Eie = Jord	nne Jord
74	1	§. 87.	§. 81.
96	2	§. 65.	§. 69.
107	9	Fider stort	Fider ei stort
120	3	§. 102.	§. III.
122	12	Egebakkerne	Engebakkerne
133	5	meget	noget
150	15	Brikker	Bieller
157	21	Lou	Løn
161	8	Zusterter	Zufferter
167	1	Trygle-Troe	Trygle Breve
170	2	Rior	Tior
188	2	en tre Finger	en tver Finger
190	13	Løft	Læft.

Læs mere om projektet på:

www.kb.dk/EOD

www.books2ebooks.eu

Om EOD-projektet

“eBooks on Demand” (EOD) – på dansk “eBøger on Demand” – er et europæisk samarbejdsprojektet, der blev indledt i 2006. Det omfatter 14 national- og universitetsbiblioteker fra hele Europa og finansieringen sker bl.a. via EU.

Projektet har gjort det muligt for brugere af Det Kongelige Bibliotek at bestille ældre bøger som eBøger på nettet via REX. På længere sigt vil brugere på denne måde få adgang til millioner af bøger på nettet fra europæiske biblioteker leveret i digital form som søgbare PDF-filer – såkaldte eBøger.